

NYÍRŐ JÓZSEF

SIBÓI BÖLÉNY

Orvenharmadik ezer

RÉVAI

II. KÖTET

T. FEJEZET

Sibó gyászbaborult.

A dátosi szörnyű nap után súlyos beteg lett a két ártatlan gyermek. Rémes látományokkal küzködtek ágyacskáikban, sikoltoztak, apjuk után csengtek, a katonákat kérték, hogy ne bántsák, s a forró párnákon nem leltek nyugalmat a szörnyű éjjeleken. Az orvos tehetetlenül virrasztóit. Szomorú édesanyjuk rettegve várta mindennap a csapást. Már tavasz verte fel a kastély küszöbét, megindult az élet láza, a természet gyönyörű fantáziája testet öltött. De hiába zengett daltól a világ, fény lett, repült, kacagott, lihegett, élt minden: a vén Halál közeledett. Hiába kúsztak! marasztalón lábaira a virágok...

A császár rettentően büntetett. Keményhangú leiratot intézett az udvari kancellárhoz, a jólelkű Dániel Istvánt elbocsátotta hivatalából, egész Erdélyt megfeddette és a guberniummal klhirdettette, hogy azoknak az uraknak, — kik egy ilyen, törvény által elítélt gonosztevő társaságában s vele barátságos érintkezésben voltak, — igen csekély fogalmuk van a becsületről. Haragja nem kímélte az anyát se. Elvette tőle gyermekeit és gróf Kemény Farkasra bízta, mert »a gyermekek édesanyja nem bír az ésszel, hogy nekik olyan nevelést adjon, amilyen kívántatnék.« Végül levágta tollát a császár, s szerelmes, felgerjedt indulattal kedveséhez fordult:

— Meg van elégedve, grófnő?

A szép asszonyt összerázta a lelkiismeret.

— Nem túlságosan szigorú, Felség?

— Tanuljanak meg félni és engedelmeskedni! — csattant fel az uralkodó, s átölelte a nőt...

Erdély elámult a parancsra.

Hiába könyörgött a kétségbeesett Cserey Heléna, tárta világ elé két haldokló fiát, a parancsnak engedelmességre kellett. Erdély urai palotáikba zárkóztak, de a nép felháborodott. A falvak népe az utakat őrizte, hogy árva úrnőjét megvédje, s az alatt a megalázott, összetört anya szívszorongva töprengett: — Mit tegyen? Édes urát áldozza-e fel, ha nem engedelmességre, vagy két beteg gyermekét vigye pusztulásba.

A hintó előállott, hogy Kolozsvárra vigye őket Kemény Farkas úri házához. Az árvákat nagy kíméllettel elhelyezték benne. A nép lázongva, sírva vette körül őket. Határozni kellett. Mikor fiaira nézett, hogy javukra szóljon, akkor férjének összevert, borzalmas arca elevenedett meg, ahogy elhurcolták véresen, hajadonfővel, bilincsbeverve, leigázva.

— Emberek! — sikoltott. — Adjatok helyet!

A hintóban felemelkedő szenvedő anya láttára a tömeg elnémult. Az egyszerű emberek megértették az elhatározás néma tragédiáját és félreállottak az útból.

Ebben a pillanatban szegény jobbágyember érkezett oda. Őlében két fehér báránykát tartott.

— A két úrfinak — könyörgött alázatosan —, ha meg nem vetnék.

És száz kéz nyújtotta, segítette az együgyű ajándékot. A két beteg gyermek reámosolygott. Cserey Heléna szívét öröm járta át. Kiegyenesedett Újra erős volt.

— Most már mehetünk!

Most már mehettek, mert nem a Wesselényi négy híres lova repítette a hintót a Végzet elébe, hanem e két alig-ellett fehér bárány, Idt szült a népnek mindig szenvedő nagy ereje, s szeret ti e.

Kemény Farkas uram komor palotájában halálra készülődtek.

Az orvos végleg levette kezét a Wesselényi-árváról. Cserey Heléna sápadtan, szótlanul, minden-

ről feledkezve nézte utolsó vívódásukat. Az óra éjfélbe hajlott. Ekkor a szoba mélyéből tönkresírt-arcú, hű szolgálóleány suhant elő.

— Itt van a pap az ostyával!

A szomszéd szobában ezüstösen szólt már a templomi csengő: — Jön a szentség! — A két fehér báránka felfigyelt a betegágyak mellett. Talán új báránka-testvérük érkezett és ők is megrázták ezüst csengőjüket. Csak a lázas, ecetes levegőben, a csepegő viaszgyertyák fényében küszködő két kis gyermek nem hallott semmit. Édesanyjuk némán, szívére szorított kézzel őrködött, szenvedett, s a nehéz percekbe beleharangozott a három bárány: Isten báránya, s a szegény emberek két báránykája, hogy elriasszák a halál angyalát.

Az idő, s a halál siettek. Az aligmeztanult segélykiáltások mind gyorsabbak lettek. A magasban ott lebegett már az örök-csend lárvája, mikor a függöny mögül a hűséges leány újra elősompolygott.

— Itt van a tiszteletes úr is!

Az anya szemében fellobogott a bizalom. Az ajtóhoz lépett.

— Siessen, atyám!

A kálvinista pap a kenyér és borral kezében, a mindeneket megtartó Nagyisten nevében szilárdan belépett. A másik, a térdeplő pap tiltóan felemelte a kezét.

— A törvény nevében a gyermekekhez nekem van jogom!

— Isten és a szülők vallása után engem illetnek, — felelt a másik.

Mindaketten ráhelyezték a szentséget a betegágy lábánál egy asztalkára és szembefordultak egymással. A szegény anya borzadva állott: félre újtökből. A halál színe előtt a régi és új hit megütözköztek egymással. — Miért teszik — sírt benne a gondolat —, hiszen csak egy, Isten vagy, Odalép a két hitvitázó paphoz:

— Papok, mi ez? A törvény nevében veszekedtek? Hát elfogni jöttetek gyermekeimet is?...

Az ágy lábánál pihenő két fehér báránka felugrik a zajra. A két kis halálravált pedig hörög már az ágyon. Jaj, most kéne minden hittel kiáltozni: — Jesu! Jesu! Jesu! — Isten! Isten! Isten — és e papok artikulusokkal címódnak. A nemes nagyasszony kiegyenesedik szilárdan, s az ajtóra mutat:

— Ott künn végezzék el kendtek! — és bezárja utánuk az ajtót.

A hajnal már közeledik. A két szentség aranyedényeikben ott fénylik elhagyottan. Cserey Heléna félig tébolwiillan nézi.

— Hát nincs segítség?

Hirtelen új gondolattól rázkódik meg.

— Mi lenne, ha én... ha én adnám nekik a szentséget?

Már nyújtja is a kezét.

— De melyiket?

Csak most, a nagy próbán tűnt ki, hogy új hite még ingadozik. Most, mikor a meggyőződés lehetetlent nem ismerő erejére volna szükség, mikor a testtől megváló két lélek búcsúzó aranyszárnyai ott csapkodnak fehér orcája körül. Most az ő lelke is hitvitázik? És úgy, ahogy vagyon: könnyesen, megtörtén ráhajlik a szelíd kenyérre és borra, s fehér hostiára. Már nem tétováz, hogy milyen igével tegye, hanem kezébe veszi mindakét vallás vigaszát és gyermekeinek nyújtja:

Senki sem látja, csak a két báránka nézi és halkán rázza csengetyűjét a gyönyörű áldozáshoz.

A két pap csendesen virrasztott.

Erdély fia mindakettő. Ugyanaz az anyaföld szülte, búzája, bora élte, csapása sújtotta, kedve derítette, esője verte. Ugyanegy tő két virágszála mindkettő. Szépek is, jók is, csak az egyik fekete palástat, a másik fehér karinget nyílt

Mégis most egymástírtó gyűlölettel bujnak össze argumentumok fölött, lobogó daccal, s meredt ököl-
lel várják a gyermekek végét. Egyikük sem tágít, ne-
hogy a másik holttesteiket birtokába vegye.

Nehezen telik a súlyos idő. Szavuk is kimerül,
az érvek is elfogynak. Csak a szerencsétlen anya si-
koltása nem szűnik. Szégyenkezve bújnak bibliába,
breviáriumba előle, de igéjüknek nincs többé foga-
natja.

A gyertyák csonkig égnek, az ablakon beszürkül
a hajnal.

Hallgatnak. A fény terjed, a ház lassan felébred.
A lépcsőkön léptek dübörögnek.

Virradatra a két paphoz becammog Kemény Far-
kas uram is, a császári gyám, inkább tömlöctartó,
ahogy Dániel István konziliárius monda. Restelli is
szörnyen. Érinteni sem meri a betegek ajtaját. Mo-
gorván megkérdi:

— Élnek-e még?

— Nem tudjuk, — dörmög a két pap.

Semmi nesz. Az anya se sír, a nyöszörgés is el-
halt. A három ember az ajtóra mered.

— Mi lehet mögötte?...

Cserey Heléna akkor már halott gyermekei gön-
dör haját fésülte, ravatalát díszítette. A pici szemek
szirmát lezárta. A kis fogak aliglátszó sövényén csak
most hült ki a jajszó. A drága szivecskék többé már
nem dobognak. Ernyedt kezükből kiesett a játék, s
a megfojtott, kimondhatatlan sok szépség fehér moz-
dulatlanságban alszik már örökre. Megtört édesanyjuk
halotti párnájukba beleteszi minden reményét, örö-
mét, jövőjét, életét, a búsát, sorsát, a kegyetlent.
Elsiratta, imádkozta, csókolgatta, virrasztotta, s kor-
holta panaszosan, a megszakadt anyai szív nagy gyá-
szának jelentőségével.

— Rossz fiúk, miért hagyatok itt?...

Majd kiegyenesedett, meg rázkódott, elébetámadt a szörnyű önvád és elsuttofta:

— Én áldoztalak fel — apátokért! Bocsássatok meg!

Az ajtó koppant, Kemény Farkas megzörgette.

— Nyiss ajtót, Heléna, én vagyok itt! Rám ne haragudj. Tudod, hogy kötelességem a császár nevében...

Az anya felugrott, elrémült és nézte a két halottat.

— A császár!... — suttozott. Igen, igen — sikoltott fel. — ú gyilkolt meg titeket, kicsikéim és most eljött holttesteitekért!

Aztán megrémült a saját sikolyától. Hátha a császár is meghallja és őt, drága urát, megmaradt reménységét kínozza meg érte. Önkívületben hajlott gyermekei siket füléhez és így unszolta fájdalomban:

— Siessetek! Siessetek! Ne hagyjátok! Menjete! Könnyítsétek meg bilincseit!

Végül büszkén kiegyenesedett és kitérta az ajtót.

— Gyermekeimet akartátok? Itt vannak!

A három férfi lehorgasztott fővel, megrendülve lépett közelebb és leborult a két ravatalon trónoló halál hatalma előtt.

A bűnbánó papok egymás karjaiba borultak, mert csak most vették észre, hogy mindkettőjük szentsége hiányzik. A szent edények üresen állanak és az asztalka tövében alszik két tudatlan, szelíd, fehér bárány.

Kemény Farkas azonnal jelentést tett a császárnak. A kalamus reszketett kezében, mikor írta:

»... Az apa bilincsekbe verve tömlőcben ül. Két gyermeke ravatalon. Az anya a bánattól magatehetetlen. Erdély pedig csendes, mint...«

Még egyszer rágondolt a szomszéd teremben hagyott zordon képre és leírta a hasonlatot.

»... Erdély pedig csendes, mint a ravatal tövében szendergő azon említett két kűsdeg báránka...«

II. FEJEZET,

Azt sem várta meg a császár, hogy a halálra kínzott anya gyermekei sírhantján jól kisírja magát, újabb csapásokkal sújtotta. Előbb a börtönben sínylő embert gyalázta meg és ország-világ előtt megbélyegezte azokat, kik utolsó szabad pillanataiban mellette kitarítottak. Báró Dániel Istvánt felfüggesztette, Bornemissza Jánost a főispánságtól elmozdította és kemény göggel legyalázta Erdélyt is az udvari kancellárhoz intézett irásában:

»Erdélyben a dolog már annyira ment, hogy a büntető igazsággal és minden közzétett parancsokkal — főképp ez ügyben — csak játszottak. A gubernium hirdesse ki, hogy véleményem szerint mindazoknak igen csekély fogalmuk van a valódi becsületről, kik egy ilyen, a törvény által elítélt gonosztevő társágában, s vele barátságos érintkezésben voltak...«

Cserey Helénát Sibóra internálta, a falut elhagynia nem szabadott. Kemény Farkas, a császárhű gyám, sietett eleget tenni a parancsnak és alig oltották el a kettős gyermekravatal gyertyáit, a megtört szívű asszonyt hazaszekerezette.

Az árva kastélyban ijesztően öreg, száraz, világtalan ember fogadta. Gyér, fehér hajú csapzott a nyakába, s a napnak fordított üres szemeödrökben lassú könnyek gyűltek. Cserey Heléna iszonyodva torpant vissza:

— Megvakult! — Mi történt magával, Rétyi József uram?

Az öreg pap bizonytalanul evezett széttárt ujjai-val a semmiben, hogy megtalálja és megcsókolja asz-

szonya kezét. Kicsit fátyolos és bánatosan mosolygó volt a hangja, mint az őszi verőfény.

— Nem vakultam meg, csak behunytam a szememet.

— Mindig ezt mondja, kicsit meg van hibbanva, — súgta a szepegő komorna, de asszonya leintette, mert az erőtlén ajkak, a lefittyent imahabarák új szóra mozdultak:

— Nem vakultam meg, csak gyászolok. Kúdos ember vagyok én, drága gyászötözetre nem telik, de nincs ennél feketébb gyász, mint az én uramért, s két szép gyermekedért, életed elótt két szép gyermájának miatta öltöttem. Nem vakultam meg, csak behunytam a szememet, hogy több csapást ne lássak.

Cserey Heléna visszacsókolta két liideg, ráncos kezét.

A világtalan hallgatta zokogását.

— Nem vigasztallak, mert a fájdalom — boldogság.

Érzékenyen, idegesen, mintha máris sok időt vesztegetett volna, kísérteties ujjával elhárított maga elől mindenkit, végigbizonytalankodott az udvaron és hátrament a méhes-kertbe.

— Minden idejét a méhek között tölti, értelmetlenül beszél az oktalan állatkákhoz, — magyarázták a bárónénak. — Hivatalától is megfosztották, pedig könyv nélkül tudja a Bibliát. Elgyermekesedett egészen.

— Mióta van itt?

— Egy reggel csak beállított hajadonfővel. Nem hozott semmit magával. Még szállást sem kért, csak hátrament és betelepedett a méhesbe. Azóta ott lakik. A világ minden kincséért meg nem válnék a méhektől. Gondoztuk, amíg lehetett. Most is csak a méltóságos asszony miatt jött elé.

Cserey Heléna felsóhajtott:

— Ne bántsátok, tiszteljétek, hagyjátok mentére! Tegyen, amit akar.

Többet nem szólott Besuhant a szobákba és csókolni kezdett mindent az ura pennájától kezdve a falon függő fegyverekig.

A cselédek fejcsóválva oszlottak el a lépcsőről.

Némaság, gyász költözött a kastélyba, örömszó fel nem verte a csendet.

A kertben a méheknek motyogott a vak pap.

így kezdődött Cserey Heléna árvasága, özvegy-sége.

Három napig hiába parancsolta Cserey. Heléna a frájjóknak:

— Hívjátok fel egy kristály bort inni.

A vak nem jött, nem is felelt, csak zümmögött a bogaraknak. Végül is maga ment le hozzá. A sok szenvedéstől megdicsőült, könnyű volt a teste, fűszál fűszálnak adta lépteit, nesztelenül jött. A világtalan ember nem fordult feléje, csak ült a kasok előtt és a Ténytől arany ló röplyukhoz tartotta tenyerét. Csodálatos játékot játszott, ősz feje körül aranykórus zengett, lecsüngő, hosszú hajszálain fáradt méhek másztak, csillogó drágakő füzérben, s a dús kincs leomlott orcájára. Olyan volt, mint egy különös titán, lerogyott annak súlya alatt, megváltó után pihegve. Égbetartott fehér szakállára hullottak a méhek. Jaj, huncut koboldok voltak, kik a tehetetlen ember lenge hajszálait titokban a napsugarakhoz kötözték, hogy ezeken által a szférák zenéjébe belelopják az ő szíve dobogását is ...

Látszott, hogy a világtalan ember le van igazva. Kínlódott, hogy a harmóniát, melyet a fénynek, illatnak ez az özöne okoz, emberi beszédbe öntse. A méhek ujjongtak sikertelenségén, de aztán megszánták arca sápadtságát, s pici lábuk kosarában hozott virággal díszítették, mmesre festették.

— Tiszta bolond, — kacagott a kerítésre könnyöklő hajdú.

De a vak tovább játszott.

— Jertek, jertek, napból hullott virágocskáim... kik a mézzel itatott ékes méhek testével a földi élet minden gyönyörűségét és költészetét emelve vállain, vigasztaló édes cseppet hordjatok... Gyűlj, gyűlj mezezske, nyárnak szentelt vize ... Épülj viaszliajlék, árváknak bölcsője... Kerüljétek a rossz virágait, a keserűség kelyhét! Azért vagytok a világon, hogy bánatot oszlassatok. Szállj átok a homlokomra, vigy étek magatokkal gondolataimat és zárjátok el azt is a sejtek viaszszemfedője alá, hogy akkor is éljenek, amikor én elmúltam! Ti vagytok e háznak őrzői, ékes kis hajdúi, Erdély fullánkös hadserege, fű, virág, levegő, harmat, föld szabadságának névtelen katonái. Ne feledjétek, hogy csak a magyarul öntözött virág édes, a magyarul vetett búza táplál, s az édes anyaszóval, dallal szépített égbolt alatt él az élet. Mondjátok meg minden virágnak, hogy ne feledje. Mérgezzék meg, ki e föld szabadsága ellen tör! Üzenem töletek atyátoknak a napsugárnak, kiből fogantaitok. Vigyétek meg e hírt a börtönökbe, hol igaz mag}’árok’ sínylődnek. Engem letiltottak a katedráról, de a ti szószéktek a firmamentum végtelensége és mindent bezengő. Érintsétek meg homlokomat, a fehér csontot, virágpör helyett söpörjétek össze megmaradt néhány gondolatomat és szórjátok le a magasságokból a napsugárral együtt, hogy mindenki hallja, hogy mindenki értse... Repüljétek, — repüljétek Napnak madárkái ... a viszontlátásra... az Isten tenyerén egykor találkozunk!...

Kiáltás hallatszott:

— Ne tessék a napra állani, méltóságos asszony, mert még napszúrást kap!

A vak felrettent, a méhek szerte szálltak, a varázs szétfoszlott.

Cserey Heléna odalépett a meglepett emberhez, ki pirulva, megszegeyenülve ,majdnem fájdalmasan állott, mint a nagyon öregek és nagyon világtalanok

szoktak, kiknek egyetlen titkát meglopták. Durva cselekedet volt.

— Bocsásson meg! — kérlelte az öreg embert. — Talán nem is sejtí, milyen jót tett velem. Ne haragudjék, hiszen én is homlokára szállott kicsi méh vagyok. Ne sajnálja tőlem se azt a kevés lopott nap-sugarat.

Az öreg elméje hamar mámorba borult. Leültette maga mellé a gazdag fűbe az asszonyt és most már nela szemlélődött. Elején elfogultan, később a lélek szárnyain sz.abadon.

— Hogy irigylem, atyám! Hiszen maga most többet lát, mint eddig, — mondotta az asszony.

A világtalanon a kiváltságosak múló, kis büszkesége remegett végig és mosolyogni való legénykedéssel felelt:

— Meghiszem azt!

Míntha azt mondotta volna: — Nem lehet ám vak minden közönséges ember. Nem olyan könnyű az.

Cserey Heléna meg nem állhatá, hogy fel ne kacagjon, de utána borzadva hervadt le.

— Istenem, mit tettem! Kacagtam!

Az ösztövért ábrázatú aszu-kászu vakszent elkomorodott.

— Rosszul tetted, hogy eszembe juttattad a kacagást. Azért vagyok én már csak boldogtalan síri féreg, hiába ismerem az élet minden titkát, soha többé emberré nem leszek, mert kacagni nem tudok.

Erőtlenül elfeküdt a virágos fűben és aznapra megnémult. Hiába költögették a méhek, nézett rá az áldott nap, szölongatták a susogó falevelek, elrejtőzött előlük. A fény-világ eltűnt, kínzó valóságok gyötörték, minden életbizalma elveszett, mert kacagást hallott, összeszorította erőszakosan kiapadt szemgödreit, kényszerítette magát, hogy mint eddig, befelé lásson. Hiszen a vakok csálnak és titkolóznak, mert nem igaz a felpanaszolt végtelen sötétség, hanem egy másik, csudálatos világ ez. Gondoljatok álmai-

tokra, nincs-e lezárva a két fényttest és mégis milyen korlátlan az a mindenség, mit mögötte élünk. A vakok égboltja is belül van és nem olyan gazdag a szivárvány színekben, mint a világtalanok színpompája. Tündöklő napok jönnek fel egükre, egymáshoz láncolt végtelen sorban és a semmi csillagokat teremtet, melyeknek miriádjai pillanatok alatt lesznek és vesznek. És mindig más és mindig más, sohasem ugyanaz, sem alakjuk, sem zenéjük. Nyugtalan rajzásuk szüntelen és pazar, hogy ne engedjék az embert az elveszett világra gondolni. A vakok világának nincs földje, csak ege. Minden az űrben jár, finoman leng, az ember-arcok, a virágok, a baljósán sötét hegyek és bolygók. Ez az embermögötti univerzum, melynek halála a megállás.

Ezt az univerzumot állította meg a kacagás és világtalan Rétyi József tragédiája beteljesedett. Fejére kapcsolta kezeit és felsikoltott:

— Istenem! Most már igazán vak vagyok!

Cserey Heléna leborult a szárnalmas ember mellett és saját tragédiáját feledve, belefúrta könyörgő tekintetét az ég mélységébe és szívesen odaadta volna ezt a való világot, a vak ember árny-világáért.

A nagyobb szenvedés győzött...

Nyugodt, bölcs, árnyéktalan ember lett belőle. Másnap felment a sáfrányos, illatos palotába és beszólt az asszonyház ajtaján:

— Méltóságos, édes báróné asszony, készüljünk az úr fogadására. Elég volt a bánatból.

— Ne kínozzon, atyám. Nem érem meg, hogy az én édes uram hazajöjjön, — panaszkolta Cserey Heléna.

— Te az új élet menyasszonya lettél, — intette a vak pap. — Kár is lenne, ha hazajönné, míg reá nem készültél. Sokat meg leéli tanulnotok, hogy boldogok legyetek. Jer velem! Az élet titkát akarom

felfedni. Mostantól te vagy a gazda a háznál. Hallom, kiadtad a parancsot, hogy semmit helyéről el ne mozdítsanak, hogy hazatérő férjed mindent úgy találjon, mintha *a* megelőző percben lépett volna ki az ajtón. Jól vagyon. Most menjünk, nézzük meg a gazdaságot. Végy számba mindent és légy erős.

Cserey Heléna felragyogott a bölcs tanácsra, új életkedvvel megfogta a vak ember kezét és kivezette a mezőre. Nagy, barna gabonatáblák hullámoztak, üde, virágos rétek ujjongtak és *a* mezők áldása lengette feléjük hívó kezét. A világtalan ember letérdelt a fürengeteg szélén, maga mellé intette az asszonyt, aki csodálkozva nézte, hogy szelíden megsímogatja a fűszálakat gyökértől virágig és, — mintha alig látható, kicsi zöld káprázat futna végig a tábla üde tengerén.

— Látod? — ujjongott a pap — a növénynek is szíve van és az alig néhány sejtből összetoldott füvecske tudja, hogy szeretik. Ha azt akarod, hogy nőj jön, csak szeretned kell. No, most próbáld te!

A különös cselekedettől és szavaktól meglepett asszony félve engedelmeskedett. Megsímogatta ő is a fűvet, de a fűrengés elmaradt.

— Ni! Ügy-i? — kérdezte boldogan a vén boldond Rétyi József.

— Tényleg, — színlelte az elámulást, de a szíve összeszorult és ezt gondolta: — Milyen jó, hogy vak ez az ember és nem látta, hogy a fűvek mintha megbénultak volna érintésemtől.

— Csak rosszra nem szabad gondolni, mikor áldásra kényszerítjük a mezőket. A legtöbb embernek az jár az eszében, hogy jövő héten kezdődhetik a kaszálás, az aratás, a gyilkolás. A mező hallja és elsorvad. Semmiféle életnek nem szabad bánatot okozni...

— Semmiféle életnek nem szabad bánatot okozni, — hebegte utána fehér szájjal az asszony.

Már messzi bent jártak az ölig érő gabonában.

Két markuk közé fogták a kalászt és figyelték, hogyan fészkelődik arany horgaival belekapaszkodva. Meglesték, hogyan terít asztalt saját szárnyán a madár, a fácánok kifutottak a bokrok közül, hogy lássák, s a lyuk szádán ülő egér hosszú bajszait mozgatva kémlelte, milyen idő lesz holnap. A Szamosarton legelő ménes szembe robogott, s a csillaghomlokú lovak nevét mind meg kellett tanulnia. A lepkék játéka feje körül rezdült, raj zott az élet, gyűjtötte minden a fényt, lehelte a boldogságot, sóvárogta a szeretetet, nem ismerte a bánatot, a fák örködtek, minden pillanatban új virággyermekek születtek, zengett, beszélt minden kábító illatárban. A földből új áramok törtek fel, seholy gond-árnyalat, mint az emberi arcon, ujjongott minden, míg estére kelve az ósálom. elnémított mindent.

Ekkor a vak ember megfogta Cserey Heléna kezét és így szólt:

— Most láthattad: A test a lelek sara csupán. Az élet legnagyobb titka az anyaság. Megismervén, cselekedj aszerint...

Így teltek a napok Sibón. Cserey Heléna, alig pitymallott, már talpon volt. Térdig áztatta a harmat a lábát, észre sem vette. Égett a munka a kezek alatt. Harsogott a fű, ropogott a kalász, teltek a magtárak, ekék tépték a földet, a hatalmas fehér ökrök nyögtek a teher alatt. Az emberek közül kiűzött asszony parancsolt:

— Siessetek, hogyha hazajön az én édes uram, mindent rendben találjon!

Ezért történt minden. Ez a gondolat adott erőt. A fák érte virágoztak, a gabonák miatta siettek érni, a mének ezt nyihogták, a fecskék ezzel figyelmeztették egymást a levegőben, a napok siettek, minden este ezt a reménységet tették párnájuk alá.

»Hazajön az én édes uram...«

A munka lendületében a világtalan emberről meg is feledkeztek. Ott élt a méheskertben. A méhek

illatáról tudta, hogy most milyen virágról gyűjtenek. Ismerte a beszédüket, ha az anyátlan család árvaságról panaszkodott, ha éhség gyötörte okét és a béke, jólét csendes suhogását. Életük csodás rendszere nem volt titok előtte. Közeltartott arcával érzekelte, hogy az utolsó lépeket ellepték-e, ideges új-jai megmondották, ha a viaszfedő alatt megérett az új élet és az anyabölcsők nagy függő kertjeiben dalolni kezdett a királyné a méz-koszorúk alatt.

Egy reggel azonban csodálatos változást vett észre a méhek dalában. Mintha másképpen zúgnának és másképpen dolgoznának. Már nem szállottak le hajára, szakállára, ha a röplyukhoz ült. Mérges szárnycsapásokkal üzték, haragudtak, ha behatolt a viasz-országba, szembe támadták, s mint a tűzeső, csaptak arcába és majdnem megölték. A virág és mézillatot elnyomta az éles, szűrő sav szaga, melyet magából kilövellt a dühös nép. A vak ember megdöbbsent, szíven ütötte a csapás.

— Mi történt veletek kicsi madárkáim?

Figyelte, hallgatta, sehogy sem értette. És mintha körös-körül is megváltozott volna minden. A naptól sütött almának más lett az íze, a gyümölcs örömében kihaladt az ágon, a szellő is nyugtalanabb lett, sietség és boldog szédülés vett erőt a természetben. Már a fáknak ütközött a világtalan ember, mintha azok is elmentek volna helyükről. Mintha a föld forgásában is változás volna...

— Mi ez? — tépelődött.

Egy reggel aztán magán is érezte a különös változást és akkor megértette. Fény és boldogság aranyozta be minden porcikáját.

Az anya dala zengett a levegőben..

III. FEJEZET

József császár mindent elért, amit akart. Erdély is behódolt. Legnagyobb ellenfele, Wesselényi Miklós egy esztendeje ült már Kufsteinben. A legutolsó jelentés szerint celláját sem engedi kisöpöroi. Zárkózott, mogorva, szavát sem lehet venni.

— Vesszen ott a piszokban, — mondotta a császár és többet nem gondolt rá. El is feledte. Fontosabb dolga volt, semhogy egy ilyen hozzá nem méltó, kis erdélyi bárócskával törődjék. Ebben az évben vezették be a német nyelvet az iskolákba s csak úgy mellékesen eltörölt néhány »nyel vés-nyálás« barátrendet, megszervezte a törvényszéket, megalkotta az új adótörvényt, s már folytak a földfelmérési munkálatok. Az országot megrakta katonasággal és még pisszenni sem mert senki. Kolozsvár ugyan megpróbált egy kis lázadást, de azt is olyan hirtelen elfojtották, hogy jelenteni is fölösleges volt. A császári trón fényben úszott. Dölyfösen dicsekedett a hajlongó magyar uraknak:

— Európát csináltam belőletek.

Június végén maga is útrakelt, hogy személyesen győződjék meg uralkodásának »áldásairól« és fogadja a megvalósított örök Habsburg-álmot, a legyőzhetetlen Monarchiának hódolatát.

Július 14-én érkezett Nagyváradon át Kolozsvárra.

Erdély urai siettek hódolni. Valóságos versenyfutást rendeztek, hogy elsőnek érkezzenek a császár elébe. Alig tudták az elfogultságtól és a sietségtől kinyögni a fejedelmi gráciát hízelgő pár szót:

— Majestät!...

József császár leereszkedő és elégedett volt. Főlényesen ismertette intencióit az urak előtt, kik mély hódolattal helyeseltek és kiáltották háromszor:

— Hoch dér Kaiser! Hoch! Hoch!

Nem volt egy szabad pillanata egész nap. Alig tódultak ki az urak az ajtón, új esedezőket jelentettek:

— Frau Báron Georg Bánffy und Frau Gráf Ludwig Teleki.

— Kéretem, — intett a császár.

Gálánsán, kegyesen fogadta a dámákat. Elibök ment az ajtóig, leültette és méltóságosan hoffirozott nekik.

— Felség, mi a magáról megfeledkezett szerencsétlen fogolynak, Wesselényi Miklósnak vagyunk a testvérei és árva feleségének esedező követei, aki Felséged tilalma miatt nem lépheti át otthona határát és általunk küldi könny el-szenvedéssel írott, alázatos kérvényét...

— Bitté, bitté... — idegeskedett a császár. — Hogyne, hogyne... Nyugtassák meg a bárónét, gondjaimba veszem ügyét. Köszönöm, köszönöm ...

A dámák bájosan kihátráltak.

— Van még valaki? — kérdezte unotta a császár.

— Említésre való ember nincsen, Felség. — Mindössze egy öreg, falusi paraszt-pap várakozik.

— Adjanak neki némi segélyt és küldjék el.

— Felségeddel személyesen óhajt beszélni.

“Ügy?... Vezessék be!

Az ablakhoz állott és nézte a néma vonalaiban is impozáns, gyönyörű Szentmihály-templomot, de nyílt az ajtó és bizonytalanul, ujjait előre nyújtva magas, kopott palástú, halál-megjelenésű, vak ember lépett elő. A császár megrázkódott.

— Ki ön?

— Rétyi József sibói elcsapott református lelkész vagyok, Felség.

— Brav, brav, de mit akar?

— Az én jó patrónusomnak, Méltóságos báró Wesselényi Miklósnak ügyében alkalmatlankodom, Felség.

— Ah, ön is. A báróné küldte?

— Nem. A magam jószántából jöttem.

— Kár volt fáradni. A báró ügye le van zárva, de majd meglátjuk, mit tehetünk az érdekében., Köszönöm.

— De, Felség, — ellenkezett a pap. — Én éppen azt kérem, hogy ne bocsássa szabadon.

A császár meglepődött.

— De hisz ez érdekesebb, mint hittem. Végre egy originell ember.

Közel lépett és figyelmesen megnézte a vén sírjelt. A palota drága szőnyegektől, súlyos függönyöktől és nehéz bútoroktól tompított homályosságában csak most vette észre, hogy világtalan ember áll előtte.

— Ön vak?

A vén ember megrázkódott, az izgalomtól a sárga bőr fényesen feszült rá tatáros arcára, de a hangja zengett bátran, feltűnően:

— Nem vakultam meg, Felség, csak behunytam a szemeimet, hogy ne lássam Erdély pusztulását...

A császár jól mulatott.

— Végre egy rebellis. Valóságos rebellis. Hogy mondta? Mondja mégegyszer!

Világtalan Rétyi Józsefet nem bántotta most már u kacagás, szívére tette a kezét, fehér szakállát fel-emelte és elismételte:

— Csak behunytam a szemeimet, hogy ne kelljen Minőm Erdélyország pusztulását.

Annyi meggyőződés, bölcsesség, töretlen erő csengett a feleletben, hogy a császár elkomolyodott. Nemcsak az ember, a szó is fehér volt. Ezüst ember ezüst szava. Bántotta. Egészen elrontotta jó benyomásait. Hamar és hidegen végzett.

— Kérését teljesítem. Nem bocsátom szabadon báró Wesselényi Miklóst.

Az agg örömmel esett térdre.

— Fizesse meg az Isten, Felség!

A kamarás sietve vezette ki. Alig érték a küszöbig, a császár mást gondolt.

— Vezesse vissza a tiszteletes urat és hagyjon magunkra.

Az inasok belenyomták egy öblös karosszékre az Öreget és kitakarodtak. A császár szembe ült vele.

— önnel szemben is durva volt a báró? Talán lelötte a katedréről, rárontott az ön hajlékára is, vagy bottal tett eleget patrónusi kötelezettségének?

Rétyi József tiltakozott.

— Akkor miért gyűlöli?

— Senkit sem szeretek jobban, — vallotta be a pap.

— Ha így van, ön vagy következetlen, vagy te-bolyodott, hogy mégis tömlőében akarja elveszíteni,

— Erdélyországot nálánál is jobban szeretem.

— Hogy függ ez össze? — lepődött meg József császár.

A vak mosolygott.

— Amíg Wesselényi báró szabadon volt, Felséged rendelkezéseivel szemben ellenállásra buzdított De mi ő egy uralkodóhoz mérten? Sem hatalomban, sem elmében nem mérkőzhet Felségeddel. Tehetetlen fájó szív csak ő, kidobva Erdély országút jára, melyen az események végigvágatnak és eltíporják. For>rongó kedélye, gáttalan vére nem ismert határt. Ha«talmás szenvedélyek és súlyos szenvedések sújtották} A szava arany volt és azzal, amit hirdetett, eleget: tett küldetésének, mert ő sem tudta, amint Felségei! sem sejtí, hogy a meg nem szervezett ellenállás a legnagyobb ellenállás. Abban a pillanatban lett méltói ellenfele, amikor Felséged elhárította útjából és mártírrá tette. Azóta néma gondolatokkal, meg nem ismert érzésekkel kell harcolnia, amelyek minden uralkodónál erősebbek. Mikor Felséged elmúlik, alkotása összeomlik és a néma gondolatok fognak uralkodni,

amelyeknek munkáját csak rontaná Wesselényi Miklós. Ezért kérem, hogy ne bocsássa szabadon. Mihelyt van kivel harcolnia a császárnak, ő győzött és Erdély elveszett. Maradjon a tömlőcében Wesselényi Miklós, hogy Erdély győzedelmeskedjék...

— Furcsa felfogás, — töprengett a császár, s kevés hallgatás után ingerülten tette hozzá. — Tévedsz öregember, a politika nem metafizika.

— De a haza metafizika, — vitatkozott vakmerően a pap. — És nem az emberek, ez a föld mond ellent Felségednek.

— A föld anyag, melyet saját képemre formálok.

— Akkor vissza kell teremtenie előbb a világot.

— Merész vagy, vakember, — ráncolta össze homlokát az ifjú császár, — de magyarázd meg szavaidat.

— Bocsásson meg, Felség, de én hiszem és valom, hogy nem császárok uralkodnak a földön, hanem a föld az embereken.

— Nem csodálom, hogy elcsaptak a katedrálról — mulatott a császár. — Hogy az agyag uralkodik az agyon. Felségsértés és hittagadás egyszerre. Folytasd csak...

Esdeklőre változott a Rétyi József hangja.

— Ne vedd el tőlem uram a hitet, hogy Erdély földjének lelke van, inkább kövesd, értsd meg! A mindenségben az anyaság nagy törvénye uralkodik öröktől fogva, örökké. Te az apát börtönbe veted, de a gyermek a te ellenfeled. Akármilyen rendeletet adsz ki, mégis a tavalyi fű sarjad elő a földből. Nem tépheted ki az anyák mellét, hogy az anyatej titkát megold. Az étherben zengő világ nem fog a kedvedért németül beszélni. Nagy országépítő reformjaid hamarabb eltűnnek, mintsem egy pillangó szárnyáról lekopik a hímpor. Katonáid erejét megőrli az idő és a gyermekek játszani fognak az apjuk mellének szegzett ócska fegyverekkel. Minden uralkodás csak véges piramis építés, melyben a császárok

pihenni készülnek. Ásasd ki uram a legnagyobb elmék sírját, hogy meggyőződjél: Valóban az agyag uralkodik az agyon... Mert az anyagban Isten lelke vagyon és a soha el nem múló törvények ágya a föld, melyek azt akarják, hogy a búza maradjon búzának, a madár madárnak, Erdély Erdélynek, a magyar magyarnak, az anyanyelv anyanyelvnek... Siess, felséges uram, mert új századok előtörőben vannak és te gyöngé vagy, hogy elfojtsd e földnek szavát. Az élet törvényei már hatnak, az anyák új világot szilínek, a régi csontokat elsöpri az új élet, mely siet befödni minden sírt. Az emberi törvények lomtárba hullanak, a hazák lelke néha sír, máskor örvendezik, de el nem pusztul soha. Csak aki szeret, az halhatatlan... Hidd meg, uram, az igazamat és tégy, amit akarsz, de ne öld meg a föld, a dolgok lelkét, mert míg így cselekszel, boldog nem is lehetsz. Pedig csak a boldog emberek a nagy emberek. Sírom szájából kérlek, felséges királyom, siess, siess! Tanuld meg az anyák dalát, az élet egyetlen boldogságát, a létnek nagy titkát, a föld misztériumát és halhatatlan leszel...

A bensőből előtörő érzésáradat elnémította az Öregembert. Meg sem várta, hogy a császár kegyelemben bocsássa. Szentséges elfogódással felállott és kitapogatott az ajtón. A császár nem marasztalta. Az ijedten előbukkanó kancellárnak kurtán annyit mondott:

— Ezt az embert kísérjék figyelemmel és tegyenek jelentést róla.

Pár tétova lépést tett és hosszan elgondolkozva félhangosan ismételte:

— »Az anyaság uralkodik a földön...«

Fél óra múlva nem is emlékezett a császár a félbolond vak emberre.

— Sok ilyen bohókás elméjű, jádзи ember van Erdélyben, — jegyezte meg a kamarás, de a császár oda se hallgatott, munkába merült.

Egyik kellemetlenség a másikat érte. Kedvenc nagy terve, a kataszter behozatala és keresztülvitele sehogysem sikerült. A nép ellenszegült, az urak titokban hajtogatták, a kolozsvári lázadás is kiderült. Az országba beküldött 750 mérnökkari tiszt kevésnek bizonyult. Betanított falusi jegyzők, iskolamesterek, írkokok, sok helyen parasztok végezték a munkát. A tudatlan földmérőknek egész serege lepte el a földeket és mezőket. Szekérderékszámra írták tele az íveket táblákkal, tervekkel, bevallásokkal és ahol pénz-büzt éreztek, ott zsaroltak, milliókat zsebeltek, valóságos fosztogatást rendeztek. Panaszok áradata fogadta a császárt mindenütt útjában. Látnia kellett, hogy az Erdélyre szabadított cseh tisztviselők leg-szentebb szándékait is kiforgatták, nevét gyűlöltté tették, a falvakra kivetett katonák gyalázatos dolgokat műveltek, az útonállók, rablók elszaporodtak, úrtól parasztig titokban mindenki átkozta, a rend, békés munka felborult, gyűlölködés, bosszúállás, mindenütt elvadult embercsordák vicsorították egymásra fogai-
kat, hitgyűlölet, fajgyűlölet, nyomor, visszaélés, gyö-
kérig rothadt állapotok, ugrásra kész népek fogadták mindenütt. A bécsi fényes Burgban megálmodott szép álmok, a hideg számítással, megváltói melegséggel utolsó pontig kidolgozott terv elferdült, torz és két-
ségbeejtően aljas lett a valóságban. Új világot akart hozni és a régi jót is elrontotta. Hatalmas el-
méje tisztán látta, hogy még egyetlen megrázkódtatás és széthull egész élete munkája. Pedig szándéka tiszta volt, nemes, igaz és gyönyörű volt az akarat. Menny-
országba készült és pokolban nyitotta fel szeméit. És ebben a felfordulásban érezte, hogy egyedül van. Rettegés, hízalgés, gyűlölség, aljasság környezi. Nincs egyetlen ember a végeleáthatatlan birodalomban, aki szeretné...

— Borzasztó így, — vallotta be egy fáradt pillanában.

Mihelyt réagondolt, szomjazta, hogy szeressék, ne

hazudjanak neki az emberek, hanem megismerjék és önmagáért becsüljék. Ingerült és szeszélyes volt. Csak akkor derült fel, mikor a kamarás jelentette.

— Méltóságos Hallét Jánosné grófnő Felségednél kihallgatásért esedezik.

— Közölje Öméltóságával, hogy kapjoni kastélyában személyesen látogatjuk meg...

Alig várta a másnapot. Szokásához híven egyedül lovagolt előre. Űzte a vágy. Képelete gyönyörű, emberi éjszakát festett. A Szamos hosszú retjén tobzódó virágtenger tüzelte és a földből áradó élet teremteni készítette. Szemei szikráztak és boldogan nyújtózott lova hátán. Ösztönös életszomjából belehajtott a derékig érő buja fübe és csizmáival rúgta a nagy-kelyhű virágokat, verte, gázolta, míg arany virágpör felhőzte körül. Megbámulta a sarló alá érett gabonák leírhatatlan ritmusát, pisztolyával szétlőtt néhány tárt pipacsot és élvezte, hogyan robban piros foszlányokká... A hátgerincén lefutó verejték kéjesen csiklandozta, szétgombolta blúzát, hogy felséges mellét odatárjia a reáomló napsugár-hullámnak.

Igy jutott eszébe a furcsa világtalan pap szava.

— Kár, hogy nincs itt, — kacagott fesztelenül saját sikamlós gondolatára. — Most láthatná, hogy az apaság is uralkodik a földön.

Régen látta a szépasszonyt, a forró, kemény, izgalomtól zengő gyönyörű testét, amely fehér és rózsaszín pírban fürdik és tökéletes, mintha tejben mosott kézzel mintázták volna. Vájjon megvan-e a régi szokása, hogy hosszúszerű selymes pávatollal legeztesíti magát?

A kastély, melyet Ő építtetett az asszonynak, már előtűnt. Elégedetten jegyezte meg.

— Messziről is helyes kis bűnfészek.

Semmi mozgás nem látszott a palota körül, mintha kihalt, lakatlan volna, de a kapu tárva volt. A császárnak jól esett a figyelem, a diszkrét romantika. Tudta, hogy belül is a finom, nyugati tapintat várja.

Varázsra jár minden. Kedvenc illata szétpermetezve a rejtett párnákon, a függönyök, ágykárpit aranyrojtjai nyugodtan csüngnek a puha, színes félhomályban. Arany, ezüst, drágakövek szikráznak bele és az asszony kékfényű szeme röpköd tiszta sugarakkal. A csodásmívű kandallón egyetlen dísz kedvenc állatja, egy hófehér angora macska, mely úgy van betanítva, hogy minden szerelmes sóhajtásra hátát púposítja. Az antik asztalon néhány friss virág van elhullatva, mintha csak ott feledték volna.

A lova bordáin összeszorította térdeit a császár és úgy érezte, hogy mindjárt szoborrá merevedik a gyönyörűségtől...

A felsepert úton nem járt senki, mintha a kíváncsi parasztokat is eltakarították volna róla, hogy kedvére tehesse meg az utolsó, lihegő asszonyhoz rohanást.

A kastély nemes tölgyszín ajtaja is csak abban a pillanatban tárult szét, mikor a mén megállót előtte, s a fényekből pattanó mozaikon drága hódolatra hajlott a páratlan asszony.

— Oh Felség!

A kapu magától zárult be utánok.

A császár ijedten nézett rá az asszonyra.

— Mi történt önnel, grófnő?

Megtörtén, talpig gyászban állott előtte az asszony. Két szép almavirág orcája olyan volt, mint a megsárgult elefántcsont. Keblei bágyadtan estek alá, szemei alját bemosta a könny, riadt nézését nem merte felemelni, a hús összetartó ereje megszakadt és száraz lihegéssel omlott ki száján az elpusztult lélek. Körmei nem voltak arannyal festve, a szépség ihlete elszállott. Józanító és kellemetlen látvány volt, mint egy magamegúnt koros leány.

— Mintha már meg volna címezve a sírba, — borzadozott a császár. — Csak a hullafoltok lüányszának róla.

Bántotta a csend is. A szenvedő asszonyok kényesek, kéretik magukat és azt akarják, hogy állandóan a sebüket izgassák. Egészen lehült, ellenségesen nézte az asszonyt, aki olyan tragikusan ült, hogy a bánat folyt le a szék lábán. Elfordította szemeit róla és szétpillantott a szobában. A dédelgetett macska borzasán ott ült ugyan a kandallón, de olyan undorító sovány volt, hogy csak egy ösztövérvörös ördög hiányzott a hátáról. Hát hiszen a megszokott illat megvolt, de jobb lett volna, ha tömjént éget helyette, s valami öregbötüs, bikkfa fedelű imádságos könyvet forgat mellette. Utóbb a humoros oldaláról fogta az ügyet, s szórakozott régi szeretőjén. Gondolatban gúnyos, közönséges szerelmi vallomásokkal dobálta.

— Du Frühling meines Lebens, mein süsser Traum. ewig Geliebte... Engel... mein Vergissnicht..

Hangosan tette utána.

— Undsoweiter ...

Maga is érezte, hogy úgy hat, mint az arculcsapás. Restelkedve kémlelte az asszonyt, hiszen sajnálta volna megsérteni. Hangja is lepegő, bánatvizes volt és fáradt mozdulatokkal kellemeteskedett.

— Meg sem tudom hálálni Felsőgednek ezt a a kitüntető kegyet.

A császár szinte megfázott tőle. Szeretett volna kikiáltani a cselédeknek: Hamar, hamar, koporsót neki! — de udvariasan részvétet mutatott.

— Meg vagyok döbbenve, grófnő.

— Borzasztóan szenvedtem, Felsőg!

— De kit gyászol?

— Szabad-e őszintének lennem?

— Csak őszintének szabad lennie.

Néhány riadt, törött pillanatig kereste a formát, de aztán önkéntelen tört ki belőle.

— Szörnyűt vétkeztünk- mind a ketten, Felsőg.

— Vétkeztünk? — és a császár élesen megnyomta a szót. — Ugyan ki ellen?

Nemes Zsuzsa összecsuklott.

— Wesselényi Miklós ellen.

A császár indulatosan felcsattant.

— Már megint ez a gonosztevő! Tapintatosabbnak gondoltam, grófnő!

— Grácia, pardon árva életemnek! — vonaglott az asszony. — De mióta az iszonytató eset megtörtént, nincs nyugodalmam. Látomásaim vannak.

A gyászruha alól kinyújtotta két sápadt karját, démoni szépséggel felemelkedett tágranyílt fehér szemekkel borzadva.

— Azóta éjjel-nappal látom. Ott ül véresen azon a széken és két meghótt kicsiny fia koporsóját szótlanul tartja *iz* ölében. Ha kimegyek, utánam jön, ha hintóba ülök, hogy meneküljek, hóna alá kapja a koporsót *éa* úgy fut utánam... Jaj, mentsen meg, Felség!...

— Eszelős, — állapította meg a császár és felállott.

— Nyugodjék meg, grófnő, ön semmiben sem hibás. Wesselényi báró jó egészségben ott ül Kufsteinban az ötös számú cellában és megérdemelt büntetését tölti. Gondoskodtam róla, hogy ne szaladgáljon koporsókkal a hóna alatt. Önhöz pedig elküldöm az orvosomat, aki majid elvágja a kísértetek szárnyát.

A nyomorult asszonyban, mikor a császár felállott, hogy távozzék, leomlott minden tisztelet.

— Felséges uram, hiába küldi ide a felcserét mert Wesselényi Miklós bízón szaladgál azután is. Nemcsak én látom, mások is látják. Ha elájulok, vagy elalszom, felkel a székről és minden házba betér, rámutat a koporsóra és azt mondja: — »Itt nyugszik Erdély ország.« — Ne küldje a felcserit, felséges uram... Mások is látták... Mások is hallották ... Ha kell, szent esküvel meg is bizonyítják.. .

Ettől a perctől kezdve József császár előtt nem szabadott kiejteni régi szeretője nevét.

IV. FEJEZET

Búcsúzott a császár Erdélytől. Nyomott, rosszkedvű volt. Az urak remegve feszengetek előtte.

— Ezredes! — fordult Neu báróhoz. — Nem vagyunk megelégedve önnel. Azért bíztuk meg a földmérési *munkák vezetésével*, hogy rendben és *pontosan* vezesse. Zűrzavart és panaszt kell tapasztalnunk. Elvárjuk, hogy októberre minden készen legyen.

Az ezredes mentegetőzött, de a császár már a főhadparancsnokhoz fordult.

— Gróf! A katonaság viselkedése túrhetetlen. A legrövidebb időn Kelül tegyen megnyugtató jelentést.

— Meglesz, Felség...

A császár oda sem figyelt.

— Úgy a kormányzó, mint a jelenlevő főispánok vegyék tudomásul, hogy intézkedéseim végrehajtásánál mulasztást nem tűrök. Én az ország érdekében cselekszem és nem azért jöttem, hogy tanfolyamokat rendezek céljaim felől, hanem föltétien engedelmességet és pontosságot várok. Ennek az országnak állapota kétségbeejtő. A közigazgatás hiányos és önkényes. A nép tudatlan és elmaradott, le van szegényedve és lázongó. A nemesség alig várja, hogy kihúzzam a lábamat innen. Semmi kultúra. A földek míveletlenek, a népoktatás primitív, a lakosság gyér, kereskedelem alig van, az állam nyelvét nem ismerik, közbiztonságról beszélni is alig lehet. Fel sem lehet hirtelenében sorolni, mennyi hiba, mulasztás terheli ez országrésznek vezetőségét. A gyűléstartás, tiltakozási mánia, szónoklás, politizálás az, ami önöknél pora-

pásan ki van fejlődve. Jól élni, mulatni Erdélyben tudnak. Hivatalt és medvét vadászni, címert festeni, s jobbágyot dolgoztatni. Elég volt már belőle. Értsek meg már egyszer, hogy egész Európa új idők szelét érzi, és valami tömegvágy van kitörőben, ami meg fogja rázni a világot és elsöpri az urakat. Nem akarom, hogy birodalmamat készületien találja. Máris elkéstünk, hiszen csak az alapok lerakásánál tartunk. Megkövetelem, hogy munkámban támogassanak, különben az eljövendő következményekért, Erdély összeomlásáért önöket teszem felelőssé...

Leforrázva távoztak az urak. A kitüntetések, a tervezett ünnepek elmaradtak. Aznap senki sem bocsátottak a császár elébe. Megkezdett munkája az asztalon hevert. Mély gondolatokba merülten járt fel. alá a szobában és senki sem tudta, hogy mi történt vele. Az ebéd is zártkörű, néma és fagyos volt. Utána azonnal kiadta a parancsot, hogy fogjanak. Már rajta volt útiköpenyege, mikor a kamarás félénken elébe járult.

— Felsőged parancsából...

— Nos? — állott meg pillanatra József.

— Felsőgednek mély hódolattal jelentem, hogy azon vak és félbolondnak látszó sibói pap, — kinek szemmeltartását legkegyelmesebben megparancsolni méltóztatott, — ma a reggeli órákban különös körülmények között meghalt.

— Ugyan. Különös körülmények között?

— Igen... Az eset legalább is szokatlan...

— De beszéljen, kedves kamarás, — sürgette a császár.

— Kiderült, hogy otthon nem is tudtak eljöveteleéről. Mondhatni megszökött. Titokban parasztszeke-
ret fogadott és azon jött be Kolozsvárra. A báróné (ki egyébként csodálatos egy asszony) tűvé tette az egész környéket, de természetesen sehol sem találták...

— Mikor felsőgedtől távozott, legügyesebb emberünket bíztam meg, aki parasztnak öltözött és fel-

kérezett a szekerére, üreg emberben nem áll meg a szó, egész úton beszélgettek. Derúsnek, jókedvűnek mutatkozott. Egészen összelepedtek a hosszú úton, üreg este volt, mikor Sibóra megérkeztek. A bárónéhoz már nem juthatott, hanem hátra vezettette magát a méheskertbe, mert ott van a szállása. Rigolyás öreg ember lehetett, mert a méhektől semmi kincsért meg nem válnék, hiába kínálják a kastélyban vetett ágygyal. Különös dolgokat beszél hozzájuk és ahogy megállapítani sikerült szavaiból, valami pogányizú teológiát alakított, melyet ő »erdélyi vallásnak« nevez és amelynek tételeit a méhek életéből szűrte le. Természetesen komoly figyelmet nem érdemelnek ezek a dolgok, de némi rendszer van bennük.

»A világot az anyák igazgatják — mondotta emberünknek, — akik (bocsánat, de ezt a kifejezést használta (hatalmasabbak a császároknál és csak az anyák halhatatlanok, ők a folytonos világteremtők és az idő sem egyéb, mint a folytonos szülés egymásutánjának megjelölése. Minden élet belőlük támad és csak ők képesek megtestesíteni a mindenségben rejtőző isteni lelket. Hatalmuk, erejük és fegyverük a szeretet, amely az élet fészke és titka. Az élet terjedése pedig az anya-megszállás nagy törvénye szerint történik. Minden fűnek van fű-gyermkéje, virágnak virág-gyermeke, porszemnek porszem-gyermeke... Az anya és gyermek misztikus, örök kapcsolata a létnek megfejtése, a kereszténység által hirdetett »örök élet«-nek, ami tulajdonképpen a létnek csak fokozata, mert mihelyt a lét adva van, nem lenni többé lehetetlen. Nincs halál, csak átváltozás a mindenség grandiózus vérkeringésében, hogy újra szülessünk az anyaság törvényének kényszere alatt... Mindennek a titkára a méhek tanították...

— Ilyeneket mondott azon az este és békésen aludt el szalma ágján. Másnap reggel sem látszott, hogy közel volna a halál, bár viselkedése különös volt. Végigtapogatott minden méhes kosarat, hosz-

szan átölelte mindeniket és átlátszóvá vékonyuk öreg füleit rájuk hajtotta. Azután kiült a röplyukak elé és gyenge éneklő hangon elmondotta a »méhek imádságát«. Amint utólag kiderült, ezt minden reggel megselekedte és a falu népe között sokan meg is tanulták. A vigyázásra küldött ember le is írta és ha megengedi felséged, felolvasom ...

A császár némán intett és a kamarás olvasta:

»Jertek, jertek Napnak gyermekei...

Gyűlj, gyűlj mezecske, nyárnak szentelt vize., .

Épülj viaszhajlék, árváknak bölcsője...

Ti vagytok e földnek őrzői, ékes kis hajdúi...

Erdély fulánkos hadserege... Fű, virág, levegő, harmat, föld és emberek szabadságának katonái... Ne feledjétek, hogy csak a magyarul öntözött virág édes... Mondjátok meg minden virágnak, hogy megmérgezzék, ki e föld ellen tör... üzenem atyátoknak a Napsugárnak, kiből fogantattatok...

Szálljatok, szálljatok Napnak madárkái... a viszontlátásra ...«

A különös himnusz megszakadt. A két ember elkomolyodva hallgatott és csak későre ébredt rá a kamarás, hogy a császárral van. Ijedten folytatta:

— Lehet, hogy többet is akart mondani, de hirtelen szava szakadt és elhanyaglott a mély fűben...

— ... Mikor megtalálták, halott volt már és egy raj méhecske pihent a szívéen...

Az egész utazás alatt egyetlen szót sem váltott senkivel a császár. Behúzódott az aranytengelyű hintó sarkába és lezárt szemekkel magábaroskadt. Csak akkor intette idegesen sietségre a hintót, mikor Számos-újvár, Dés, Bethlen, Beszterce uccáiii a nép bőgte a betanított háromszoros »Hoch«-ot, hurrát. Bukovinán, Galicián át akart Pestre menni és onnan hazatérni. Csak a besztercei havasok alatt ült lóra és kíséretét előre küldötte. A határon az út hegmaga-

sabb pontján visszafordította lovát, felegyenesedett és visszanézett Erdélyre.

Mit gondolt, mit nem gondolt, — senki sem tudja.

A kíséret aggódott, mert estre hajolt az idő és a havasok között hamar sötétedik.

A császár azonban csak állott mozdulatlan, mintha oda cövekelték volna, le nem vette szemei! Erdély országról.

A fekete hegyormok élesen nyúltak fel az égbe, mellette az erdők tompán zúgtak, a távoli kék ködormok mögött már lecsúszott a nap, az életzaj elszűnt, az éj temploma épült, haragos fellegek egymásra tolultak, falvak, tornyok elenyésztek, a hold felbujt és az országra borult feneketlen homály felett megjelent egy hatalmas ember.

Az (írben lebegett és két gyermekkoporsót tartott a hóna alatt.

A császár felkiáltott és rémülten eltűnt a hegynyereg mögött...

V. FEJEZET

Azon éjjel halálos betegen vitték Gorbóra Nemes Zsuzsa grófnőt.

A császár látogatása miatt eltávolított cselédek suttogva beszéltek, hogyan »bolondul meg« a grófné. Alig húzta ki lábait Kapjonból a felség, az össze-roskadt szépasszony magasra ugrott, mint a meglőtt vad, az ajtóhoz futott és elreteszelt. Furcsa fejmozdulatokkal sokszor megnézte magát a tükörben, s bugyborékoló kacagással újra a szoba közepébe futott.

— Mindjárt, Felség, — suttogta és a következő pillanatban egyetlen rántással letépte a drága selyemruhát.

— Mindjárt, Felség, mondotta újból s oda-szökött a császár szobrához, amely ott állott feje márványból megszólaló hűen kifaragva az ágya fejénél és olyant taszított rajta, hogy a szobor diribdarabokra törött. Ami ékesség volt a házban, mindent összerombolt. Az angora macska felborzolt szőrrel nyávogott a kandalló párkányán. Nótába kezdett, s a velencei tükörök üvegcserepei, a márványszobrok darabjai fölött tánkra kerekedett. Mezítelen lábaiból ömlött a vér, s sarkáig érő selyemhaja lobogott utána. Végül ájultan összeesett. Úgy szedték fel a frájjok összetörtén a földről. Már alig vert a szíve, nem is lélegzett. Olyan volt, mint a hótt. Hiába öntözték pézsmavízzel, szagoltatták az ecetet, súrolták a szíve táját, kenték a halántékát, két teljes óra hosszáig meg sem moccan. Akkor felvetette szempilláit, s elaludt anélkül, hogy többet le tudta volna húyni.

A Kolozsvárról hirtelenében kihozott tudós felcser sokáig uraskodott rajta, míg valahogy visszarántotta a földre.

Othagyni azonban semmilyetképpen nem lehetett. A fényes szobát, hol mindez megtörtént, nem szenvedhette. Ágyastól vitték ki a parkba addig is, míg elszállíthatták. Hiába rakták meg párnákkal a hintát és mentek lépésben a lovak, nem bírta ki. Erre hirtelenében kényelmes lektikát hevenyésztek, négy ember vállára vette és vitte, mint a koporsót. Más négy ember szurokfáklyákkal világította az utat Gorbó felé.

Máskor úgy utazott, mint egy királyné. Négy ló volt a hintó elé fogva, törökösen festett négy gyönyörű állat. Elöl-hátul kíséret futtatott, a hintón tászlis, bécsi kalpagos inasok állottak. Falu között lépésben kellett haladni, a népet kiharancsolták, hogy csókolja a dáma hintából kicsüngő két hófehér kezét...

Hiszen most is lecsüngött a két remek asszonykéz, de csak férje, Haller János uram csókolgatta. A népek az ablakok mögül kacagták, hogy végre ő is hozzájutott.

Egyedül az időjárással vala szerencséje a híres szeretőnek. Holdtölte volt, s szélcsend. Az a kicsi harmat, ami hullott, még jólesett az arcának. Csendesen szcndergett és ha nem aludt, nézte a csillagokat, s a szép csávéban úszó fáklyafüstöt.

Éjfél tájban a levegő megborzadt, kis szél kerekedett. Elején alig mozdította meg az út porát, s az ezüsthényben ragyogó falevelek éppen csak megpillinkéztek tőle. Később hűvösebb lett a levegő, ahogy a hegyek lábaihoz közeledtek. A Ciblesz felől felhők úsztak elő és eltakarták a tiszta ég tükrét. Lassan a sötétség teljes lett, s a fekete végtelenségben csak a szomorú fáklyásmenet látszott, a rőtre festett emberek, kik a vállukon szóltanul vitték a császár szeretőjét. Néhány száraz villám vegigcikázott felettük.

de egyetlen hang meg nem törte a dáma Borzalmas álmait, s mégis hirtelen felrettent és a felhők közé meresztett tekintettel felkunkorodott a pihepárnák közül. Hegyes orrát szinte beleszúrta a homályba, mikor felsikoltott:

— Ni, a koporsós ember! Jön! Jön!

Alig győzték letenni a lektikát és mire utána-kaptak volna, kiugrott a világszép asszony, s fehér ingben megfutamodott, vissza az úton.

— Segítség!

Hiába kötötték be tiszta gyolccsal szemeit, csak tovább látta a koporsós embert és vergődött a férfiak keze között, míg jártányi ereje maradt. A szegény felcser még káromkodni sem mert tehetetlenségében. A púpos Hallét János majdnem agyonverte, s egyre fenyegette, hogy csináljon valamit.

— Itt múlik ki a feleségem a kezei között!

A doktor latinul kezdett beszélni ijedtében, hogy ez, ha nem »histeria«, akkor fúriának kell tartania, mert ott a biztos jele, a »fixa idea«, de nyugodjék meg a gróf, mert mindjárt beáll a reakció és jön a hidium intervallum.

— Nem lucidum intervallum kell nekem, hanem asszony, gazember kuruzsló! — bömbölt rá a kis gróf. — Itt fordítatom ki a bőréből, ha valamit nem csinál!

A természet azonban, ez a minden orvosoknak jótévője, segítségére jött. Az asszony elcsendesedett, pihegése megszűnt és rendes emberi hangon ezt mondotta:

— Jöjjön ide minden ember!

A férfiak odagyültek. Az erőtlen dámának erre megrepdestek a szempillái és csengő, kísérteti hangon kiáltozni kezdett:

— Ország-világ hallja, mert nagy az én bűnöm! ...

Azzal elkezdte fennhangon a gyónást. Ott az út porában. Hiába reszketett az ura kezében a szép fehér gyócskendő, nem meré bekötni szép hitvese száját.

— Tudjátok meg, hogy én voltam, ki vészedei-

inét hoztam Erdélyországra is... Miattam ül a tömlőében Wesselényi Miklós, s rothad most a sírban két szép fiacskája... Testemmel vettem meg az ő szenvedéseit, csókokkal fizettem két kicsi sírhantért...

— Nyugodjék meg, méltóságos asszony! — kérlelte a doktor.

— Hát hogy nyugodhatnám — szidta el az orvost —, mikor én loptam ki az anyaszót a gyermekek szájából, ledér bécsi rongyért adtam el a földet, hitet, szabadságot, a hóttak csontjától a csillagos éjig...

— Zsuzsa, édes lelkem! — csengett a férj.

— Hallgass, púpos ember, mert te is hibás vagy...

Újból elvesztette eszméletét, s a megrendült menet tovább haladt. A lovasok előre vágattak, s egymás között beszélgettek.

— Ebből okulhattunk, — mondotta az egyik.

A társa megsóválta a fejét.

— Hallottam én már olyan híres papot is, aki egyszer sem pökött, amíg prédikállott, de ilyen meg-rázó prédikációt egyet sem.

Keleten halványan pirosítani kezdett. A sötétségből kibontakozott a gorbói kastély és jó fertály óra múlva kíméletesen ágyba helyezték a beteg asszonyt.

Az emberek a fáklyákat eloltották.

A koporsós ember magára maradt.

Erdély felett csend volt.

VI. FEJEZET

Hajnalban alig tűnt el az égről a sok fényes vakondtúrás, egy gazdátlan felnyergelt ló tartotta be a fejét a palánkon. Javában készültek Sibón az aratásra, a sarló már a vállon függött, s a cigány a se-reg megett ajzotta álmos hegedűjét, hogy muzsika-szóval kísérje ki az összeölelkezett legényeket, leányokat a búzaföldekre.

— Gyilkosteringette! — kiáltott fel egyik lovász, — hiszen ez a Szellő, kit Farkas méltóságos úrnak ajándékoztunk volt Drágba. Tán nem történt valami baja?

Ketten is gyorsan lóra kaptak, s elvágattak Drág felé, kémlelni az utat. Cserey Heléna aggódva várta a hírt. Meg is találták Wesselényi Farkas urat. Az út mentén édesdeden aludt. A lódobogásra erélyesen szitkozódni kezdett, de azután megjuhászcodott.

— Egy kicsit behúnytam a szemeimet, hogy szerencsétlen gazdátok sorsán gondolkozzam, — magyarázta a legényeknek. — Hát nem megugrik ez a dög, hogy a kutyák a csontját... A drága szilvórium is mind kiömlött a kulacsomból... Pedig azért hoztam magammal, mert a gyomrom nem állhatja a tü szentelt vizeteket. Piha. Asszonyfőzés.

Cserey Heléna aggódva sietett elébe, de az öreg Farkas huncfutul megrántotta festett, harmatos bajszát, s csókot formált a száján.

— Ide ne gyere, te, mert rádragad az öregség!

— Csak nem történt valami *baja*?

— Affenét! A határon leszállók a lóról, hogy szedjek csukrétát neked, hát nem elszalad ez a farkasoknak való?

— De az ábrázata véres . . .

— Azt még tegnap körmölte le az az égetni-
való szép boszorkány, a Bánffy Gyuri felesége.

— A kormányzóné?

— Hát miért ne?

— Maga javíthatatlan—mosolygóit Cserey Heléna.

Az öregúr nekibátorodott:

— Látod-e, most is, mikor a lovon elaludtam,
rólad álmodoztam...

— Csakhogy bevallja, — mulatott az asszony.

— ördögadta — restelkedett a vén gavallér —,
érted azt is beváltanám, hogy József császár az én
törvénytelen fiam, de nem érek rá, mert hirtelené-
ben el akarom rendezni ezt a te kis gazdaságodat.
Asszonygazdálkodas! — legyintett lenézőn. — Ne is
tartóztass, mert megyek vezetni az aratási munkála-
tokat.

— Ne nyergeltessenek egy csendesebb lovat, bátyám?

— Jobb lesz, ha elmégy hímezni az ezüst pende-
lyedet, míg kijövök a sodromból!

Nagy hangon már rendelkezett is:

— Mit nyujtozódtok, álomszuszekok! Ráérték majd
Szamoséjváron a tömlőében. Miféle gazdátlan csikó
bitangol ott? Nem látod, hogy a házszámot tanulja,
amit felferettetett drága császárotok?... Hát most
kell itatni hajtani az ökröket? Miféle bombócok csün-
genek a farukon? Lenyaljátok róla, hogy ne lássam!
Megtanítalak én tűtöket rendre, sok sültgalambváró
tolvaj! — Te, ott, minek hínak? Tán mesét mon-
dasz a lovamnak? Ne bámuld a pofáját, hanem hoz-
zad... Házas ember vagy? — rivallott a megszep-
pent cselédre. — Mondd meg a feleségednek, hogy
jövőben téged ültessen a tojásokra tyúk helyett, mert
az ilyen serény embert, mint te, másképp nem lehet
foglalkoztatni...

Az egész udvar megkönnyebbült, mikor kevélyen
kiböcögött. Az udvarbíró kísérte és mindegyre rán-
totta le a kalapját, mihelyt a vén báró hozzáfordult.

Semmi sem tetszett. Olyan boglyák sötétedtek a

kaszálókon, hogy fedték el a napot az ember szeme elől. Farkas úr azonban felüvöltött és haragtól rozsdás képpel mutatott a gyönyörűen fel gereblyézett földre, melyen már iperedett a kövér sarjú.

— Ti itt mit csináltatok?

— Kaszáltunk, instálom.

— Mit beszélsz? Kaszáltatok? Parasztot nyíltatok! Nem kaszáltatok!

Félóráig kellett a bocsánatot kérnie a szerencsétlen udvarbírónak, míg megbékélt. Akkor könnyökig benyúlt a boglya derekába s megmarkásztta a drága, illatos kóstot. Onnan húzta ki a mustrát hirtelen, mintha a széna szívét rántaná ki. Megszagolta, beletemetkezett, s azzal a nap felé hajította.

— Jegyezd meg, hogy ez az a széna, melyet Árpád küldött Szvatopluk apátoknak.

A rengeteg búzatáblák már odafénylettek. A ló is, az ember is feltartotta fejét és vágatva érték a tábla farkához. Mindenki himnuszra fakadt, ki látta az áldásnak ezt az arany tengerét. A búza tüze égett a földön. Arany oltárasztal, melyet virágok világítottak meg. Felette halvány köd nyugszik, a gabona édes lehellete. Itt-ott sárga lobbanások látszanak, amint a túláradó élet lángja kicsap belőle. Minden szál olyan, mintha aranyhőmérő volna, mely Isten éretünk dobogó szívének végtelenségét mutatja. Fölötte nincs szomorú madár, benne fekete virág. A tündöklő kalászkok tagadják a halált, hiszen mindenik az élet és áldás, az öröm, s ujjongás imakönyve, melyet örök dalra gyújt, forgat a nap és a szellő. Felhő-árnyék nem is látszik rajtuk, a felette szitáló szirti sas is kénytelen beleereszkedni, hogy a gyönyörűségtől kilihegje magát. Közötte kap piros karikát a káprázattói a nyulak szeme és a nap, ha rátekinthet, sokig nem bír elmozdulni fölüle. Ilyenkor azt mondják az aratók, hogy dél van...

Vén Wesselényi Farkas is elfeledett gúnyolódni, pedig már a kaszálóknál kigondolta, hogy el fogja

nevezni köménymagnak, lencsének, soha nem látott veteménynek és végül megkérdi, hogy az egész há-
táron nem terem kenyér?... A búza azonban térdre-
kényszerítette. Leült a mesgyén és meghatottan szem-
lélődött.

Az aratók arattak...

Hosszú embervonal görbült a mézszínű gabona
tövében. A sűrű szalmarengetegbe belemerült a sarló
és a szár zengett, zengett, ahogy elmetszette, mintha
földbe fúródott napsugarak szakadtak volna el. A
a búzafej belehajlott az asszonyok ölébe, csókra ütő-
dött az emberarchoz és a szegény arató nép érezte a
kenyérrel-eljegyzés édességét, sietve nyúlt újabb ka-
lászok után és a kinyújtott emberkezek mozgása
olyan volt, mintha a kétségbeesett emberiség kap-
kodna a boldogság megsejtett fantomja után.

Az aratók arattak...

Este a gyertya alá bújtatta Farkas úr az íródiá-
kot, bizonyos Tökés János nevezetűt. A marosszéki
titoknoknak vala a fia, hétszilvafás, konok székely
gyerek, ki a kolozsvári kollégyomnak volt szépelméjű
alumnusa. Onnan hozta a nyárra magával Cserey He-
léna, azzal az ígérettel, hogy ha végez és megbecsüli
magát, valamelyik külső univerzításon szívesen paL
léroztatja.

Tökés János tehát nekikönyökölt az árkuspapi
rosnak, s leste a Farkas úr szavát, ki is előbb egyet
kortyintott a jó zсібói törkölyből (»már megént za-
varog a gyomrom«) és odamutatott a papirosla:
»Édes Ecsém, Miklós!

Nem tekintve előrehaladott koromat, s reng:
teg elfoglaltságomat, mellyel a gazdaság és közele
elhalmoz, átrándultam Sibóra kissé rendbeszedni a há-
zad táját, hogy legalább a te ablakbavaló feleségled
nek, — ki egyebet sem csinál, mint nap s éj utá-
nad emészti magát, — az álla fel ne kopják...«

Az íródiák mérgesen felugrott

— Én ezt nem írom, méltóságos uram!

Farkas úr elhült a vakmerőségre, de nagyot nyelt, s jóindulatúlag megjegyezte:

— Magamon csodálkozom, hogy még élsz, édes fiam... Volt nekem egy íródeákom. (Éppen olyan nyálas kölyök, mint te.) Egy este kéredzik, hogy ereszszem el a szeretőjéhez. (Sürgős írivalónk volt akkor is.) Közismert türelmem akkor sem hagyott el. Hanem azt mondom neki, hogy hozzon bé négy új lópatkót, s egy darab kér ékráf-vasat. Behozza. — No, mondom, akárhogy nem mehetsz a szeretődhez. Előbb felöltöztetek. Azzal fogom a négy lópatkót, kettőt a két csuklójára, kettőt a lábikráira csavarintok; a jó vastag kerékráfból pedig másnit kötök a nyakára ... Egy hét múlva esett meg a szívem rajta és vettem le... Hol is hagytuk el azt a levelet?

Az íródiák morogva olvasta: — »hogy az áll fel ne kopják...«

Az öregúr hátravetette a kezét és folytatta a nagy műveletet:

»... Evégből szemlét tartottam úgy az életen, mint a határon. A ménes gyalázatos. Maholnap minden cigány tőled cserél lovat, ha tönkre akar menni. Bár el kell ismernem, hogy jobb karban vannak, mint a te híres kezed alatt és a szaporulat is nagyobb. Megszámoltam vagy ötvenet, amelyért akár-melyik huszár szívesen elkárhoznék és csodálkozom a bárónén, hogy miféle praktikával hozta ki e felette nagy eredményt...

... A szénát kár is említenem, bár ha rajta hálhatnál, észre sem vennéd, hogy tömlőcben vagy... A gabonának egyetlen mentsége, hogy sok van és olyan súlyos, hogy törik le alatta a szekér... Néhány szál zabot eltettem mustrának. Máshelyt zászlónak lehetne kidugni az ablakon...

... Egyszóval gyalázatos gazdálkodást folytat a feleséged, s kár, hogy nem ereszt haza a császár,

mert, ha sokáig odamaradsz, meg rajtam is tútesz, amit én nem tudnék túlélni...»

— Ki a fene zavar megint? — fordult az ajtóhoz, amelyen egy hírhozó ember bátortalankodott be ragyogó képpel.

— Nagy újságot mondok, méltás báró úr... A gorbói grófné halálán van. Úgy hozták haza Kapjonból lepedőben.

— Mit beszélsz te?

— Abbiza. Az úton minden dolgát kikiabálta ország-világ előtt, azt is, amit a mű jó urunk ellen vétett... Ugyan hordják a doktorokat hozzá, de segíteni nem tudnak rajta. A sikojtása csak nem szűnik. Az Isten nem ver bottal...

.Wesselényi Farkas felrikkantott örömeiben:

— Jobb hírt nem is hozhattál volna, édes fiam! Ha paraszt nem volnál, még meg is ölelnék érte... Hol vagy, diák? Mit búvod azt a szamár levelet? Ugorj, s cigányt, bort ide, mert ma olyan kedvem van, mintha a császár maga hótt volna meg!...

Míg Cserey Heléna fáradtan hazakerült a mezőről, teljesen fel volt fordulva a ház. Az asztalon kancsókban állott a bor, a cigányok kézzel-lábbal dolgoztak, Öreg Wesselényi Farkas járta a csürdüngölőt, s minden ablak tele volt vihogó fehérnéppel, kik a jó talpalávalóra magukat riszálták.

— A drága uram jött meg, azért a nagy viasság, — gondolta dobogó szívvel először Cserey Heléna, s beletántorodott az örömbébe. Futva sietett haza. Mikor a felrúgott boroskancsók között az asztalon táncoló Wesselényi Farkast meglátta, egészen elképpedt.

— Mi történik itt, bátyám?

A vén Farkas a nóta közé fűzte az újságot.

»Hallod-e te körösi lány,

(Nemes Zsuzsa haldoklik...)

A te szoknyád fodros-i már

(Nem éri meg a reggelt)

Nemcsak fodros, hanem tunikás

(Ejhaj! — írják már a barátok a testámentumát
*Még az alja, még az alja piros pántlikás.**

(Gyere, táncolj te is!)

A cigányok s a bámészhad az úrnő egyetlen intésére lélekszakadva elkotródott.

— Szálljon le az asztalról, bátyám és szégyelje magát! Igazat mondott?

— Mikor nem mondok én igazat? — mérgelődött Wesselényi Farkas és részletesen kezdte előadni, hogy Nemes Zsuzsa grófnő a császár előtt kiszőkött az ablakon, s teljesen összetörve hozták Gorbóra...

Cserey Heléna a csipőjére kapta erre a két kezét, s jól megmosta az öreg báró fejét.

— Miféle keresztyénteleti, pogány dolog ilyen nagy szerencsétlenség hirire ilyen erkölcstelen korhelykedést rendezni az asztal tetején! Nem szégyenli magát öreg ember létére? Ilyen szégyent hozni a házamra!...

— Asszony, elég! — dördült öblös hangon Wesselényi Farkas. — Ebben a pillanatban elhagyom hajlékodat. Hát ez a hála, hogy rendbehoztam a rongyos gazdaságtokat? Fogjatok be!

Cserey Heléna szintén parancsolta:

— Fogjatok be!

Öreg Wesselényi Farkasnak akkor esett le igazán az álla, mikor látja, hogy »helyette« az asszony száll a hintóba és kurtán odaszól a kocsisnak:

— Gorbóra!

— Megbolondultál? — kapkod utána a vén báró, de a mének elragadják orra előtt a hintót.

Tökés János íródiák sápadtan moccanni sem mer a szoba sarkában, míg a haragos öreg úr ki nem fújja dühét. Wesselényi Farkas vasvilla-szemeket vet rá, majd odalép az ezüst kancsóhoz, jót húz belőle és vésztijszólan azt mondja a diáknak:

— Egyszer volt nekem is egy feleségem. Éppen ilyen csodálatos, jószívű, emberileg meg nem érthető szent asszony vala, mint ez a te perzselni való asszonyod...

VII. FEJEZET

Nemes Zsuzsa grófnő, mint a kisírtsemű halál feküdt az ágyban. A borzalmas rohamok mindegyre megújultak, s a gyönyörű asszonytestet görcsök, rángások kínozták, a téboly víziói nem szűntek, s ilyenkor kiugrott a párnák közül és a vár ablakán számtalanszor ki akarta vetni magát. Az orvosok tehetetlenül nézték s végül is fekvőhelyéhez kellett kötni. A gróf látva, hogy a tudomány ereje megszűnt, egy kolozsvári főbarátot hivatott, de a beteg elűzte magától, s a szenteltvíz cseppekre fintoiba torzult az arca és olyan trágár szidalmakat szórt a legszentebb dolgokra is, hogy égnek állott minden hajaszála az embernek.

— *A daemoniis est obsessa,* — állapította meg a pap és a vacogó grófnak magyarázta a megszállottság jegyeit. — *Innumerabiles sunt artes et fraudes diaboli ad decipiendum hominem, quibus ne fallatur, exorcista cautus esse debet.*

— *Cautus esse debet,* — vacogták a férj fogai és sürgette a papot, hogy tegyen meg mindent, ami hatalmában van.

— A szokatlan és csak a legkritkább esetben megengedhető aktust a jelenlevők lelki kára nélkül csak úgy végezhetem el — suttogott az egyház szolgája —, ha élő hittel s alázattal tesszük s a divinális erő hatását feltűnés, borzadály, hitetlenség nem zavarja. Evégből ismerni kell méltóságodnak az ötödik Pál pápa által felállított fontosabb szabályokat. Nevezetesen: Szükséges megállapítani a megszálló lelkek

számát és a megszállás idejét. Kérdezniük azonban a jelenlevőknek nem szabad. A démon hazudik, gúnyolódik, vagy súlyosan gyötri a testet, mindenképpen védekezik, hogy az emberi testet tovább bitorolhassa. Valahányszor tehát a testben megmozdul, vagy szúr, avagy váladékok ütnek ki a bőrön, a helyet a kereszt jelével fogom érinteni, megfigyelve, hogy milyen szavakra remeg meg leginkább a démon, mert ezen szavakat több ízben ismételni kell. Kínos és nehéz vele szemben a küzdelem, sokszor órákba telik, amíg sikerül a szerencsétlen beteget megszábadítani ... És most Isten nevében kísérsük meg ...

Dermedten hallgatott mindenki, s mintha egyszerre kicserélték volna, nehéz, tikkadt lett a levegő, a fény elárvult, szokatlan színt és ízt kapott. Csak a beteg kacagott és szitkozódott, néha dalolt, máskor sírt. A pap imát mormolva felöltötte a fehér superpelliceumot és a violaszínű stólát. Mégegyszer figyelmeztetően felemelte mutatóujját: — *Secreto!* — és nehéz ezüstfeszülettel a kezében odalépett az ágyhoz, a körülállókat és a beteget meghintette szenteltvízzel. Az asszony fényre* zajra, e világra nézve érzéketlen szemekkel mosolygott. A pap a beteg mellére helyezte a feszületet, a nyakán csüngő stóla végét a szerencsétlen nő nyakán átvetve térdreomlott és hosszan imába merült. Tompán, halkan zengett a mindenszentek litániája, s a nehézveretű latin orációk mennyei pompája ott világoskodott a fejek fölött. A könyörgések végén hangosan, megnyomva keményen minden szót és egymástól kis respiriumokkal megkülönböztetve így szólott a pap:

»Parancsolom neked, — bárki légy — tisztátalan lélek — és minden társaidnak... a Miurunk Jézus Krisztus megtestesülésének, szenvedésének, feltámadásának és mennyekbe szállásának misztériuma által... hogy megmondjad nekem a te nevedet... távozásod napját és óráját, valamiképpen jelezd és hogy nekem, az Úr — bár méltatlan — szolgájának

mindenben engedelmeskedjél, sem Isten ezen teremtményét, sem a körülállókat, vagy azok javait, semmiképpen ne sértsed!...

A beteg nem mozdult, csak a szíve fölé helyezett pacifikáié hánykódott nyugtalanul. Az exorcistr megérintette homlokát.

— Hallasz-e, Isten szolgálója?

Míntha forró tűz törne ki szájüregéből, a grófnő összerázkódott és erejefogyottan suttozta:

— Kárhozott vagyok ezen a földön és a másvilágon. Könyörülj rajtam, koporsóé ember! Beismerem minden bűneimet, melyek számosak. Jaj, nincsen, jaj nem lehet irgalom számomra!...

A pap elégedetten súgta oda a grófnak.

— A megszálló démon neve: »Koporsóé ember.« Újabb keresztvetésre lendült karja.

— És mondd, Isten szolgálója, hol érzed a koporsó»embert?

A válasz értelmes volt. A szemek visszakapták az élet fényét.

— A mellemen fekszik, az életemen fekszik...

Az egyház szolgálja megragadta a kedvező alk? máát és rákezdett a második exorcismusra:

»... Hallgass tehát és félj, fuss, Sátán, hitnek ellensége, az emberi nem pusztítója, halálvezető, élet-
rabló, igazságferdítő, rossznak gyökere, gyűlölség indító, kapzsiság eredete, egyenletlenség oka, fájdalomnak fészke! Mit állasz és ellenállasz, mikor tudod, hogy Krisztus urunk eltörli utadat? őt féld... és távozz tehát az Atyának, Fiúnak és Szentí éleeknek nevében!...

Felkacagott a homlokra írt jelek alatt az asszony.

— A koporsós embert akarod elijeszteni? őt akarod gúnyolni, halálvezetőnek, élet-
rablónak, rosszak gyökerének? Hát tudd meg pap, hogy akit kiűzöl, minden percen visszaimádkozom magamba! Tudd meg, hogy én már kiűztem e földről, börtönbe vettem, életét megöltem, e földet tönkre tettem, minden lé-

lekzettel ellene vétkeztem és most nincs erőm visszahívni. Azért imádkozz, hogy visszajöjjön.

Olyan rémületesen nézett, olyan nagy volt belső gyötrelme, hogy a szép test szétszakadni látszott a Janóktól. A görbe gróf dült, szomorú vonásokkal, rekedt hangon súgta a papnak:

— Ne kínozd, hiszen igazat beszél.

A pap latinul felelt, hogy a körülállók ne értsék.

— Daemones abscondunt se et relinquunt corpus quasi liberum ab omni molestia, ut infirma putet se omnino esse liberatam et exorcista defatigatus desistat, séd cessare non debet exorcista, donec viderit signa liberationis... Csak most kezdődik az igazi küzdelem.

Hús szentelvizet permetezett az égőszemű, lázas asszonyra.

— Elhallgass, régi kígyó!

Mintha fonnyadt virágot ostorozna, az asszony felszisszent és újból elrévült.

— Csak te vagy igaz e földön és jóvátehetetlen az én vétkem. Bár meghaltam volna, mielőtt megszülettem!...

Borzadva jelölte meg az átok hallattára a pap a beteg mellét.

— Rettenj ez emberi testtől!...

— Pusztult volna el... — folytatta az asszony, de új keresztjei érte homlokát.

— Legyen neked, démon, félelmed Isten képmása!

— Szakadt volna szét, mielőtt az a gondolat támadt benne...

— Parancsoljon neked Krisztus hatalma!

— Hogy megbocsáss nekem! — suttogta az asszony.

— Parancsoljon neked a szentséges kereszt!

— Hogy megments bennünket!

— A szeplőtelen bárány!...

— Hogy e földet megáldjad.

— Menj ki, átkozott!...

— Jöjj, siess, te áldott!

A beteg teljese a kimerült, csak a fény és árnyék váltakozott átlátszó homlokán, ahogy egymást üzték a gondolatok, mintha a benne küzdő angyal és démon gyors szárnycsapásai látszanának át rajta. Beesett arcán láz tüze égett, szétzilált gyönyörű haja verejtéktől nedvesen beszórta párnáját, mintha körül-körül rángatózó kígyók támadnák meg fejét. Halántékán legördültek patakzó könnyei, lekötözött teste kínosan vonaglott. A lélek rohama után lassan elcsendesült. A gróf térden állva csókolta az ágya lábát és a pap is elhalkította ördögűző hangját, s mintegy magának olvasta a fokos rituáléból a súlyos igéket.

»... mert te vajgy az átkozott gyilkosok fejedelme, vérfertőzés szerzője, szentségtörök feje, gonosz akciók mestere, eretnekek doktora, minden obscénitás feltalálója...

... Már nincs időd késlekedni. Imé, gyorsan közeledik az uralkodó Úr és égő tűz előtte, mely lángba borítja körötte ellenségeit. Ha meg is csalod az embert, Istent ki nem gúnyolhatod, ő kidob téged, kinek szemei előtt semmi sincsen rejtve, ő űz ki téged, ki neked és angyalaidnak az örök tüzet készít, kinek szájából hegyes kard nyúlik ki és aki eljövendő ítélni eleveneket és holtakat, a századot a tűz által. Ámen.«

Szünetet tartott és nézte a szenvedőt. Néhány pillanatig néma csend volt, csak a halálbagoly szundított a ház tetején. Már azt lehetett hinni, hogy a tudós pap mégisi csak beverte a száját az ördögnek és a körülállók már reménykedni kezdtek a gyógyulásban, mikor a beteg hirtelen új rohamba esett. A leoszorító kötelek között vergődni, kiáltozni kezdett:

— Jön! Jön! Érzem, hogy jön! Jaj, ne hagyjatok!

A pap elolvasta könyvében a pirosbetűs utasítást, Hogy a cerimónia mindaddig ismétlendő, míg a megszállott mindenképpen megszabadul. Újra felvette az

asperzóriumot és újból felhangzott az éj és élet rémeit üldöző parancs:

— Kényszerítelek téged legtisztátalanabb lélek, fantazma, Sátán minden befolyása a Názáreti Jézus nevében...

A borzalom újra leigázta a körülállókat, a szellemhajtó szertartás nyűgétől dermedeztek a testek és senki sem mert megmozdulni a túlvilági színjáték fantasztikus igézetében, mely a természetfölöttiség széthasadó kárpitján túl végtelen világokat tárt fel, apokaliptikus rémeket igyekezett letaszítani a láng és sötétség mérhetetlen birodalmába. A lélek és a hit fokozott pillanatai voltak az ész határain messzi felül, hol gondolkodni sem mer az ember.

A különös varázslatot egyszerre velőkbe nyilaié sikoltás szakította meg. A pap felugrott térdeiről, a környezet önkéntelen egymásba fogózott, mintha neveden és ismeretlen nagy veszedelem közelednék. A pap azt gondolta, hogy ez a pillanat, melyben a gonosz lélek elrúgja magától a meggyötört emberi testet és az erőszakos szétszakadás sikolyával távozik, melynek visszhangja a pokol falairól verődik vissza. Mihelyt azonban az embertelenül elrútult és a gyötrelemtől megnémult asszony arcára tekintett, azonnal látta, hogy tévedett, hiszen olyan lett hirtelen a beteg, mintha két ördög szállotta volna meg. A kötelékek belevágódtak húsába, ahogy el akarta szakítani magát az ágytól és két elborzadt szeme olyan merőn tapadt rá az ajtóra, hogy mindannyian önkéntelen visszafordultak.

Az ajtó piros függőnye alatt bátortalanul, remegve, fehéren, magas, szép asszony állott és békés részvétellel nézett rá az emberekre. Haller János gróf eliszonyodva tántorodott elébe.

— Cserey Heléna!

Vágtattak a lovak s a bébarnult láthatáron a nap mar a felhők terengő fekete fátylain tétovázott,

aztán letűnt és készült a vihar. Kísértő köntöst öltöttek a hegyek, az ég széjjelvillámlott és meglátsoztak a vizek mélységei, de Cserey Heléna, vissza nem rettent, űzte a jóság, a könyörület és részvét. A sötét, hűvös föld kebelében futva, könyörgő két szeme az eget járta.

— Jaj, csak későn ne érkeznének!

Csak meg ne fagylalná a halál ujja elmúlándó bűnös asszonytársát, mielőtt meg nem bocsáthatott, mert mindig nagy veszedelem származik abból, ha gazdátlanul marad az ellenségünknek szánt megbocsátó jóság. Nem jutott eszébe a sok bántalom, búbanat és csapás, bilincs és koporsók, melyet életére a Nemes Zsuzsa álnok keze osztott, egyedül a szenvedőt látta, a gyötrő kínokat, bűnhődéset, teste szaggatását, lelke hányódását, halálba romlását.

— Gyí! Fussatok, lovak!

A szíve szorongott, keble megáradott, asszonyi nagysága egészen kibomlott.

— Ne kíméld a lovat!

Kitárta két karját, felkelő Heléna a hintó párnáról, s a nagy sietségben úgy szárnyalt a lelke. Milyen lassúk, s kicsik a híres paripák, mikor bocsánatot visznek!...

Nem is volt magánál az aggodalom miatt, mikor a remegő, tajtékba vert négy rohanó állat Gorbó kapujánál hirtelen megállott. Futott a lépcsőkön, átrohant a betegház csendjén, a gyászos nagy eset szorongó félelmén.

És most egyszerre a küszöbön megkövült, valóra ébredett. Eddig Isten hozta, la hirtelen, mintha elhagyta volna. Hátratántorodott, mintha a hajánál fogva rántották volna vissza. A csapások, bánat, elviselt szenvedés gátul omlott a lábai elé. A kísértő démonok a bosszúállás édességével kecsgettették egy pillanatra, de az inger szennyes lángja leomlott benne, s a maga baját feledve a hitves és anya titkos szent

mámorában odaborult a gyötrött asszony arcára, testére...

— Megbocsátok, Zsuzsa!

Az első tiszta csóktól a démonok elhagyták az asszonyt.

Sok szót nem ejtettek, de egymást ölelték és hosszasan nem tudtak felébredni a szent magánkívüliségből. Az új élet plántái megnőttek a sebek Fejtekében és mire a hajnal feltetszett, szépen meg is virágoztak. A kínok, gyötrelmek tengere elapadt, a csontok szent erővel teltek meg, a régi bűnös világ eltávozték, a testi bűja tűz elaludt, a béke megáradott és két hányatott lélek ölében mulatott.

Még a pap sem tudta, hogyan történt, de érezték, hogy nagy titkos erők jöttek az ismeretlenből a világra, világosság verte el az éj szorongásait és az asszonyi misztérium fenséges ihletésétől megremegtek mindenek. Az emberek megtisztultak bűneiktől, az elme megvidámult és mosolyogva fordultak meg álmukban még az oktalan barmok is.

A felkelő nap boldognak látta viszont a világot.

Az emberek önkéntelenül dalolni kezdettek, s az ördögűző barát magasra emelt kereszttel mozdulatlan állott a két asszony felett és sírt örömeiben...

VIII. FEJEZET

— Nro fünf!

— Hier!

— Einen Brief habén Sie erhalten.

Komor, *nehéz* két szem jelenik meg a keményen vasalt szeges cellaajtó vasrácsánál és utána nyúl a levélnek.

— Akar világosságot?

— Nem.

— Van valami kívánsága?

— Nincs.

— Jól érzi magát?

— Jól.

És a hatalmas fej eltűnik a rács mögött. A szigorú hang ismét felcsattan:

— Nro fünf!

— Hier!

— Köszönje meg a levelet.

— Nem.

És a levél kiröpül a rács között.

— A felesége küldi. Tíz évet adna az életéből, ha tudná mi van benne. Köszönje hát meg.

— Nem.

— Őrség!

Hosszú, fekete árnyak tolonganak elő a boltíves, alacsony folyosón. A muskéták ledobbannak a nedves, nyers kőlapokra.

— Az éjjelre láncoljátok a falhoz és tegyék a levelet elébe két méces közé, hogy folyton lássa, de ne érje el.

Görbe árnyak tolonganak, a láncok megcsörrennek, halvány világosság reszket, két nehéz csizmasarok összekoppan.

— Fertig.

— Őrség előre!

Az arasznyi széles fekete ajtó csattan, zárul, az ör elfoglalja helyét, a mécses szaporán pislog és megvilágítja a boltív alatt legörbedt emberfőt. A gondozatlan, vállon alul érő csigás haj ziláltan előhull a szakállas arcba, két vérmes szem rámered a levélre, denevérszárnyak ütődnek az ablakhoz. Éj és csend van. A szűk cella falán kivirágzik a salétrom és emberfejmoszat.

Az ötös számú fogoly, Wesselényi Miklós levelet kapott a feleségétől...

Lába bokáig fúródik a pizsokba. A falon vérpenész, elmosódott írás és primitív rajzok. Körmükkel kaparták fel ismeretlen foglyok szeretteik képét. A borzongás odúja ez, hol a gondolat is csak a sötétséget szaporítja. A szürke sziklaráncokból sovány, vad arcélek ütköztek ki: az elhunyt rabok megkövesedett lelkei, kik azt üvöltik, hogy az élet e kazamatákon túl csak ámitás, a fény álarc, s az őszinteség és valóság itt van. Mi vagyunk az emberek, kik elől a sátán is nesztelen tisztelettel húzódik hátra és akik mondják: — Áldott légy láz, mely a férges testet rothadt verejtékkal vered ki! Áldottak legyetek ti csókkal feketített kövek! Magasztalunk téged lelkiismeretfurdalás, mert nem engeded végleg besötétedni az elme véges útját és hogy ólommá változzék a velő csontjainkban. Szemeinket megette a salétrom, de minek ide szem? Felgömbült sovány hátgerincünkéből kinőtt a fű, legalább megszűnt a hús éhes törvénye. Micsoda élvezet hallgatni a kísértetek üres gyomrának korgását?

Tompa üvöltés tör át a falon: Valaki durván kiáltott a szívére. A percek, mielőtt elmúlnak, kínosan harapnak.

Wesselényi Miklós a falon függve nézi a felesége levelét.

— El fogom olvasni, de még nincs itt az ideje...

Még nincs itt a tér és idő lerombolásának ideje. A körül morajló rossz szándéknak előbb meg kel! szünnie. Függs a falon, mint a megtestesült türelem. Sejtelem, rémlátás, káprázat, borzongás, szorongás nem bántja. Hatalmas karjait örök ütésre emelte és nem mimeli a Keresztrefeszített árnyát. Inkább túlzott erejű világdacolónak látszik, kit vas-övvel kötözték a sziklához... Nem álmodozik, mint fogolytársai, kik dcnvér-ganajjal firkálják fel nevüket a falra.

ö Wesselényi Miklós.

A kémlyuknál vigyázó ör nem bírja szemeit levenni róla.

Cserey Heléna levele pedig itt hever a porban, két mécs fénye között, mint oltáron a szentség, kit falhoz láncolt emberek imádnak.

A lecsüggedt fő lassan felemelkedik, a szemek lezárulnak, a szakáll alatt a torok halaványan piros lesz és valami csodálatos inger tör föl, ami elapasztja a szájban a nyálat, az üreges arcgödrökben rózsák támadnak, a feszülő inak zsbonganak, a börtön zugait fényességek verik át, s a mécsokról arasznyira szóródik, a rab szemeit félig felbillenti a drága érzés és halkán azt mondja:

»Feleségem!«

Látja is ö, hiszen nyugalom ereszkedik a test kínos rángásaira és vérszegény szájvonalán végigborong a mosolygás. Mintha mennyország-káprázat volna, mely megmutatja az egyetlen asszonyt a világon, ki gyenge vállait veti ura felfeszített teste alá, hogy az ember-súly ne kínozza. A kidudorodó bordák megennyhülnek, a szemöldökök kisimulnak, a füttyülő lélegzet elpihen, a mellben csend lesz.

Már nem is tudja, hogy börtönben van a kazamata nyomorult falához láncolva. Hiszen az ott a

Szamos, ott látszik a Rákóczy-hegy, lábainál fehér utak futnak szét, hajnali szellő hűsíti fakósárga arcát és élvezi a rétek illatát. Most éppen aratnak, a haris szől, s az alig fel tetsző hajnal üdeségében nyulak játszadoznak, a felhők elvesznek a szakadékokban, a magasban lebegő szürke pacsirták dicsérik az Istent, a jármos ökrök teste világít a hegyoldalon, magyar szóra süt fel az áldott nap, kakas kiált a palánkon, szarvas muzsikák töltik el az erdőt, fecskék nyilamlanak és frissen mosdott fekete emberek munkába indulnak...

Erdélyország ébredszik.

Wesselényi Miklós nézi a börtön ablakból.

Csodálatos ország, melyet csak börtönablakból lehet látni a maga igazságában.

És innen nézve milyen más minden. Már nem sötétíti be a sok keserűség, nem irigylik egymás lehelletét is az emberek. A fejedelmek nem ármánykodnak. Az urak nem törnek hatalomra, vagyonra, címre és nem futkosnak Bécsbe országárulni, nem szégyenük a megvetett, parasztnak hagyott, szentséges anyanyelvet, hanem ostoros kezüket leveszik a nép hátáról, az oskolák ajtait megnyitják, a kenyeret szétosztják, s a felszabadult ember kezét megfogják. A népek nem fognak egymásra ácsánkodni, kenyerekre nem hull több vér és a szeretet mindenkit idvességre szólít. Sok ember ajka majd kivirágzik és megszületik a népek szabadságának szép magyar zsol-tára, kinek igazát a nép igaza adja, szavai vétetnek a csillagos égről, hegyről, völgyből, földből, virágból és vízből, madártól, féregtől, sziklától, s illattól, szép leány orcáról, férfi erejétől, gyermek kacagásból, madár ujjongásbái, a napnak jegyéből, holdnak is jegyéből, emberboldogságból, magyart vezető öregistennek a megáldó jobbójából. Jönnek új táltosok, lók a viharokat csak kézlendítéssel eligazítják Erdély feje fölül. Szerrel kenik szemünk, szerrel kenik fü-lünk, tisztítják az ajkunk. A vakeszű konok, maga-

hasát leső, aljas bitangokat elsepri az új szó. A mezes orcájú álnok hazudozókat aláfordítja a pokolba, hogy az új hazát tervező ritka gondolatnak útját ne szennyezzék. Eddig sebbel írták az áligazságot, de aznapságtól kezdve betűképekbe öltözünk, ésszel, tehetséggel, szépséggel, lélekkel, régi igazsággal, magyar ékességgel mind felruházkodunk...

»Azt írod, feleség, kicsi mennyországom, hogy ledőlőben vagyon a holttestekre épült számos korlát, s bálvány és nem nyaljuk tovább a császár saruit. Az elfordult idő békésre változott, a haragos Isten szelíd orcát öltött.

Azt írod, feleség, hogy Erdélyországban virulnak a sírok, virulnak a házak, új kötelességek zörgetnek az ajtón...«

Erdélyország ébredszik.

A láncolt ember mellére Hullatja fejét. Egyideig hallgat, majd kedvesen kacag.

Most két halott kisfiával játszik.

Mélyet, súlyosat sóhajt, könnye kigördül, de a pillanatnyi ellágyulás után felvágja a fejét, s fátyolos tekintete előtt a mécsek megsokasodnak. Lassan csillapodik, a hússzakító irtózat megszűnik a falra-vont testein. Nézi a levelet és ismét mosolyog.

A mécs üszkösödik. Virrad.

A fogházon ébresztő trombitahang harsan végig. A cellák során csörögni kezdenek a láncok. Az őrjárat elindul, a parancsnok belép.

— Nro fűnf.

— Hier!

A két férfi keményen összenéz. A tiszt lehajlik és felveszi a levelet.

— Elolvashatja.

A füstös, csepegő boltívek alá kötözött hatalmas-testű rab előrehajlik.

— Köszönöm, parancsnok úr, már olvastam.

IX. FEJEZET

A császár útbajtette Ohnützöt, ahol az erődítményeket vizsgálta felül. Fontosnak tartotta, hogy Poroszország felé erős legyen. Franciaországból kedvező híreket kapott.

— Jó szomszéd, mely a forradalommal játszik, — jegyezte meg jókedvűen és ismételten elolvasta az ügyvivő részletes jelentését. A pergamentarcú Öreg istentagadónak, Voltairenak visszatérését, ünnepélyes megkoronáztatását a Théâtre Fran[^]isban, temetését már régen elfeledték. Most Jean Jacques Rousseau és a »társadalmi analízis« volt divatban. Az udvar, a nemesség, a kiváltságosok mohó lelkesedéssel olvasták a »Társadalmi szerződést«, melynek legfőbb tétele, hogy a társadalmi rendben nincs más hatalom, mint magáé a népé. »Nincsenek állandó hivatalnokok, nehogy zsarnokokká lehessenek. Nincsen állandó kormány, nehogy visszaélhessen hatalmával. Magánvagyon nem létezhetik... Minden a népé.« Az előkelő hölgyek Diderot híres versét szavalják. »Et avec des boyaux du dernier prétre serrez le cou du dernier roi« (Az utolsó papnak beleivel fojtsátok meg az utolsó királyt).

— Saját halálukkal kacérkodnak, — jegyezte meg József. — Szóval jön a nép. Hirtelen ötlettől megragadva, elővette Labruyére híres százesztendő munkáját a francia parasztról és gúnyolódva olvasta:

»Van az embereket kerülő állatoknak egy fajtája, hímek és nőstények, amelyek feketék, soványak, napbarnítottak, vidéken találhatók, ahol a röghöz van-

nak kötve és azt a rögöt legyőzhetetlen kitartással egyre túrják. Hangjuk emberi hangra emlékeztet és ha két lábon állanak, emberi arcot is mutatnak. Valóban emberek, akik éjszaka idején odúikba húzódnak, ahol fekete kenyérből, vízből és gyökerekből élnek. Ők azok, akik a többi embert a szántás, vetés, aratás munkájától megkímélik és talán igazságos volna, ha a kenyérből, melyek őt vetettek, nekik is jutna valami...«

— Ez a paraszt jön és ugyanakkor XVI. Lajost négy testőr emeli be vasalt nadrágjába, lakatos mesterséget folytat és vadászik. Testvérünk Marié Antoinette, a szerencsétlen, aljas pletykák között *táncol*, műkedvelő előadásokat rendez, új parókát talál fel, mellékesen a »kedves republikánusok« után érdeklődik ... Igazán jó szomszédság ez a Franciaország.

Majdnem undorodva idézte Beaumarchais darabjának a »Figaro házasságé«-nak meghatározását az uralkodó osztályokról.

»Méltóztattak fáradságot venni maguknak, hogy megszüless ének...«

Az eseményekben a maga igazolását látta. Igen, ő megértette a kort és megelőzte. Elégtétellel gondolt intézkedéseire. Alkotmányosdik helyett új világot teremtett, a nép anyagi és szellemi fejlődésének utat nyitott, a baromból embert csinált, az új társadalom fokozatos fejlődését az egyenlőség felé előkészítette, az ő nyakára nem fognak papok beléből hurkot csavarni. Egységes, egynyelvű, hatalmas birodalmat teremtett, a szellemi és anyagi jólét alapjait lerakta és egyszer áldani fogják érte. Úgy érezte, hogy uralkodó nem volt nagyobb, mint ő. Minden sikerült. Hatalma tetőpontján áll Európa szívében. Sohasem volt ilyen tetterős, mint most. Újabb szédületes tervek bontakoznak ki hatalmas elméjében. Homlokán a géniusz csókja ragyogott és fizikai gyönyörűséget érzett a korlátlan intellektus tudatában.

— Minden vagyok és mindenem van.,,

Újult kedvvel és az érett férfi törhetetlen energiájával folytatta munkáját.

A kancellár új iratot terjesztett elébe.

— Fontos hírek a pétervári udvarból. Az orosz-török háború elkerülhetetlen. Felsőged előtt nem ismeretlen, hogy Katalin cárnő Krímet Kubánnal együtt orosz tartománynak kiáltá ki és elérkezettnek látja az időt, hogy Törökország elfoglalását célzó terveit megvalósítsa. A porta többször sürgette Krim függetlenségének visszaállítását, de a cárnő nemcsak hogy nem vette figyelembe, hanem összekötetésbe lépett Törökország görög és más keresztény alattvalóival, akiket felkelésre buzdított. Katalin, a minden oroszok cárja számít felsőged fegyverbarátságára és érdeklődik, hogy a formális szövetség megkötésének milyenek a lehetőségei.

A császár felugrott,

— Soha jobbkor.

A kancellár megdöbbsent és óvta a császárt.

— Hollandia, Poroszország és Anglia ellenszövetségétől kell tartanunk, Felsőged. Követeik máris féktelenül izgatnak a Portán.

— Rémlátás, herceg. Értesítenünk kell a cárnőt hajlandóságunkról.

— Veszélyes barátnak tartom Katalint, Felsőged.

— Eh, — tiltott el minden ellenvetést a császár, — minden hatalom a nő fölött attól függ, hogyan nyújtjuk át a hálóingét... Van még valami?

— Igen, Felsőged, — hajolt meg a kancellár, — utolsó kijelentésének a cáfolata, báró Wesselényi Miklósné alázatos instanciája férje szabadonbocsátásáért.

A császár rosszkedvű lett.

— Már megint az az ember! Már megint Erdély! Utolsó kellemetlen benyomásai eszébe jutottak. Üldöző árnyává lett a koporsós ember.

— Mi hír róla?

— Itt van a kufsteini parancsnok jelentése, —

válaszolt a kancellár és már olvasta is: — »Ganz gehorsamste Meldung...«

A császár kedvetlenül hallgatta a lánccal felfeszített férfi éjjeli tragédiáját.

— Ki ez? — töprengett. — Vájjon miket gondolt a bilincsek között?

Tudta, hogy mindig a ki nem mondott szótól kell félni. Soha nem látta. Izgatta a külső megjelenése is. Névtelen senki, vad fanatikus, magában dühöngő alak lehet és mégis unos-untalan bele kellett botlania, nincs nyugta tőle, beleszól a cselekedeteibe, a csókjába is. A börtönből is lázít a viselkedésével. Jól mondotta a vak pap — jutott eszébe, — hogy a börtön adott neki jelentőséget, a néma szó a lehangosabb és valósággal Erdély kísérteié lett. Bosszankodott, hogy életének legboldogabb pillanatát keserítette meg, mikor saját nagyságát, munkájának dicsőségét teljesen átérezte. Húvösen jegyezte meg a kancellárnak:

— A kérés felett később döntünk. A fickónak azonban pompás fizikuma lehet.

Gyűlölte már a nevét is és sietett megtekinteni az erődítményt, hogy elterelje figyelmét a kellemetlen epizódról. Kitűnő katona volt és élvezettel merült el a vár kaionai használhatóságának vizsgálatába. A forró rnészbe hányt hatalmas falak szürke sziklaarcba olvadtak össze, s a foglalatoknál rozsdás vörös vonalak barázdáltak, mintha a róluk lefolyó százados vér száradt volna piros porrá. A vér és agyvelő ragasztja a legszilárdabban a trónokat, — gondolta a császár, majd a legnagyobb ágyúval belelövetett a falba, hogy a löveg átütő képességét megvizsgálja. Maga célzott. A földrengés elzúgott, a golyó mint forró fekete ciklopszem beleült a falba és ebben a pillanatban tompa üvöltés moraj lőtt végig a falak tövében kísértetiesen és borzongató sötéten, mintha a sziklarések között elesett és most megbolygatott emberek átközdnának. A császár megborzongott.

— Mi az?

A parancsnok! megrettenve sietett megnyugtatni.

— Semmi, semmi, Felső! Itt húzódnak végig a sziklákba ásott kazamaták és úglátszik a foglyok nyugtalankodnak. Felsőged éppen a börtönökre lőtt.

József összerázkódott.

— Ismét foglyok, börtön...

Mintha a Wesselényi Miklós gúnyos kacagása hullámzott volna végig a várövek mélyén.

Kényszeredett mosollyal, erőltetett méltósággal, fölényesen jegyezte meg:

— Nagyon megrémültek szegénykéek?

— Nem emberek azok már, Felső, hanem elaljasodott barmok, borzalmas gonosztevők.

— Jóvá tesszük hibánkat. Az a rab, kinek börtönét golyónk érte, szabadon bocsátandó.

A királyi elhatározás meglepetés és hódolatot kellett. A zár megcsikordult, a láncok csörömpöltek s az örök a férges, nyomorult emberroncsot a császár elé taszigálták. Földszínű üszkös kezeit a fénytől megvakított szemei elé tartotta, rozszant melle kínosan zihált a szabad levegőtől, a szakadt darócból kilátszó mellén mocskos fehér volt a szőr szívének borzalmaitól.

— Hát ilyenek vagytok? — borzadt a császár.

A rab előre-hátra ingadozott.

— Ilyenek vagyunk.

Plurálisz majesztátiszban beszélt, mint maga a császár és a császár nem nevetett rajta. Megértette a borzalmas jogot hozzá. Önkéntelen részvétellel szólt a felsőged lábaihoz esett rabhoz.

— Ember, szabad vagy!

De az »ember« nem mozdult. Hiába rúgták az örök oldalát. Arra sem mozdult és ezután sem mozdult

— Kimúlt, — bosszankodott a parancsnok. A hirtelén, átmenet nélkül kapott levegő és fény megölte

— Nem *meghalt*, hanem *kimúlt*; — tűnt fel a

császárnak. — Úgy látszik, az *ember* szót használtam rosszul.

A hangja mégis reszketett, mikor szellemesen megjegyezte.

— Elkéstünk.

A kíséret némán hallgatott. Csak a sziklákba zárt démonok forradalma újult fel. Irigykedtek, hogy társuk teste nélkül érkezett vissza és a holtak anyanyelvén beszélhet. Az összeszorult gégek füttyültek a föld alól, s a bilinccsel vert fejek csattogása hallatszott. Az avas félkoponyák, s a csorba csontok birodalmában fuldoklóit a dühöngés és végül alig hallható eljajdulással múlt el, mintha a Sátán ásitott volna.

A császár nem mutatta belső megrendülését. Közömbösen adta ki a parancsot.

— Megnézzük a cellákat.

Elsőnek lépett be az üregbe, de önkéntelen visszátántorodott.

— Elviselhetetlen lehet...

Az örökös szenvedéslátásban megedzett parancsnok sietett felvilágosítani.

— Mindenkiiben dereng a reménység, hogy kegyelemben részesül és kijut innen. Csak annak elviselhetetlen, kinek nincs, ki megbocsásson.

A kényes urak távolmaradtak és igyekeztek visszatarítani a császárt is, hogy ne kockáztassa felséges egészségét a bűzhödtt odúban, hol pestis, kolera és ki tudja, miféle ragályos betegségek leleselkednek. József azonban keményen és igazságosan jegyezte meg:

— Minden ítélet az én nevemben kezdődik. Tudni akarom, hogy mi történik az én nevemben.

Csak a parancsnok és a fegyház lelkésze követték, mikor belépett a földalatti börtönbe. A szem vibrál, a fáklya seroeg, az agyra tompultság nehezedik. A kéz- és láb-béklyókat forró ólommal szilárdították kitéphetetlenül a megfűrt kőzetbe és úgy csüngenek alá, mint a szikla lecsordulhatatlan ezüstkönnyei. Hirtelen beszédkényszer lepi meg mindhár-

miikái. és elsőnek ezt mondja a pap:

— Isten!

A császár érzi, hogy már eltanulta a foglyok lapangó, orozva nézését és alattomosan fürkészi, hogy elődje hol feledte, melyik zugban tartja az Istent, — ha ugyan sikerült neki becsempésznie... Az odvak alacsonyán vannak kivájva, hogy a rabok folytonos kő emelésre legyenek kárhozthatva.

— Pora se nyugodjék, áld kitalálta, — mondja fájó nyakkal a császár.

— Parancsol, Felség? — ugrik oda a tiszt.

— Semmi, semmi. Szeretném ismerni a foglyok lelkiállapotát, — tér ki az egyenes felelet elől a császár.

— Talán a főtisztelendő úr tudna érdekes dolgokat mondani, ő majdnem húsz év óta végzi a rabok lelki gondozását.

— Persze, persze, — riad fel József, kit újból lenyűgözött a falról lecsüngő lánc. — Amennyiben hivatása törvényeivel nem ellenkezik, szívesen vennék felvilágosításait, — fordult a törpe paphoz, ki nehézkesen és otthonosan mozdul elébe a homályból. Vastag csuhájáról árad a börtönszag, facipője nagyot koppan a kőlapokon, sovány éles vonalából épített, szöges feje szürke, mintha reggelenként sírok porával mosakodnék és vén pergamenttel törülköznék. Tempósan készül neki a beszédhez és mint a szószéken, szétveti száraz kezeit.

— A láthatatlan Isten kegyelme e helyen is ott van érdemetlen teremtményeinél...

— Csak semmi teológiát, atyám, — tiltakozik a császár. — Nem arra vagyok kíváncsi, amit ön mond nekik, hanem amit ők mondanak önnek. Mi teszi elviselhetővé a szenvedésüket?

— Az Isten.

— Már hallottam...

— A remény, hogy kijutnak.

— Az csak a jövőt jelenti. De mi segít nekik

percről-percre a láncot emelni? Hogy hívják azt az erőt?

A pap nehézkesen körülhordozza tekintetét, mintha a végtelennek látszó sötét mélységben lapangó lelki gyermekeihez fordulna: Mondjátok már? A szikla-sír csontfakasztó lehellete felel is rá és ő fakón, izgalom nélkül, kopár nyelvvvel ismétli:

— Azt az erőt egyiknél úgy hívják, hogy feleség, a másiknál úgy hívják, hogy gyermek, a harmadiknál eszme, a negyediknél gondolat, az ötödiknél cél és így tovább ...

önkéntelen összeiázkódik a pap.

— Bizony, Felség. Akárhányszor megtörténik, hogy mikor belépek ide, a fogoly jókedvűen, sőt büszkén fogad és azt mondja: — Mit szól atyám e porontyokhoz? Gyere, kicsikém, adj parolát a papbácsinak! Hol marad az asszony? Siess, mert itt a páter!...

— Rettenetes! — suttogja a császár. — Megőrült a szerencsétlen.

A pap nyugodtan törli le tonzurájáról a bőrönizzadás nagy cseppjét.

— Dehogy. Csak otthon van a rab...

Mivel senki sem szól, újabb történetet kezd.

— A legérdekesebb a 25-ös volt. Mikor beléptek hozzá, elsápadt és az ijedtségtől szinte a falhoz dermed. — Nos, Völflí, — bátorítom — Mi az?

— Sürgetve magához int a szemefehérjével és fülemhez hajlik. Az izgalomtól zokog: — Mindenre kérem, ami önnek szent, ne áruljon el! — Mit ne áruljak el? — Völflí olyan halkra fogja a hangját, hogy alig lehet érteni: — Ha már meglepett, bevallom: Atyám, én szököm. Nézze, a halál már oldozza a bilincseket ...

— Miféle mesék ezek, papom, hagyja már abba — inti le a tiszta, de a börtönpáter méltatlankodva fordul az uralkodóhoz.

— Tényleg így volt, Felség. A 25-ös aznap meg is halt. Nékem nagy tapasztalatom van idelelni a föld

alatt. Előre megtudom mondani, hogy ki meddig bírja. Az a kérdés, hogy mivel foglalkozik a rab. A nő, mint segítség, nem sokáig tart. Amennyit segít, annyit ront is. A hű feleség és a gyermek már jobb, de hamar vége van. Legtovább tart az eszme...

A császár felrezzent.

— Az eszme?

Az öreg lelkész jóindulatúlag meg is magyarázta.

— Úgy értem, hogy akik valami nagy eszme, mint vallás, haza, stb. miatt kerülnek börtönbe, hogy úgy mondjam, annak a mártírjai. Micsoda legények ezek! Játszva törik szét belső bilincseiket és a külsőt fel sem veszik. Valóságos élvezet velük lenni. . . Volt egyszer egy rebellis a kezem alatt... Hogy is hívták? Na, hogy is hívták?...

A császár önkéntelen vágta rá.

— Báron Wesselényi...

— Möglich, möglich, — hadarta a pap, de a Felség többé oda se figyelt. A kufsteini jelentés meg-elevenedett előtte. Az alighulló fényben a komor szikla ismeretlen ember-alakot kapott. Láttá, a földre tett két mécses közt az asszony levelét és a börtön-pap borzongató történetét most már megértette dacos ellenfelének egész nagyságát. Benne egyesült az asszony, a halott gyermekek és az eszme... A szenvedés extázisában álmában is győzni tudott.

— Szóval az eszme, — mondotta hangosan.

Az eszme, amit jól ismert, miről tudta, hogy idejét múlta és nem hasonlítható az ő zsenijéből fipattant és testet öltött, tág horizontú nagy jótéteményéhez, mellyel újabb századokra megajándékozta népeit. Mennyi jótétemény fog belőle fakadni. Az emberi méltóságra emelt jobbágy-milliók, az embereket kerülő állatfajta áldani fogja. Szellemi és gazdasági jólét öröme fog vigadni. Mikor Európa még vakon keresi a szabadságot és egyenlőséget, ő már meg is valósította törhetetlen, egységes birodalmában. Minden egészséges agy igazat fog neki adni. A nemzetek

gyermek, kik nem tudják mit cselekszenek és csak később ébrednek rá mindenre. Eszméik álmok, az enyéim valóság. Ebből az álomból és babonából fel fognak ébredni, a történelem nagy lidércének pusztulnia kell és vak mártírjait hadd rágják ki a férgek bilincseikből. Én uralkodom e földön és azután az én gondolataim.

Megkönnyebbülve lélegzett fel. Már ő sem érezte a tömlőc nyomását. Szelleme szétvetette falait, s a mindent megnyomorító kőszirtek hatástalanok maradtak. Ránézett az ott álló papra. — Ennek a fegyverhalásznak valóban igaza van. A legtovább tart az eszme. Szeretnék magam is próbát tenni vele...

Maga is meglepődött a bizarr ötleten. Hátha megpróbálná. Csak egy félórára. Ennyi elég volna, hogy megszabaduljon a koporsós ember borzalmas árnyától, amely, mióta Erdélyt elhagyta, úton-útszélen elébe rémlik.

— Vívjuk meg hát az eszme-párbajt — és oda lép a lánchoz.

A csüngő mozdulatlan bilincs megijeszti és megbabonázza. Kissé száraz lesz a torka és torz árnyak röppennek egyik szemétől a másikig, a teste tiltakozik, lábaiban elhül az erő, de az elhatározást már nem vonhatja vissza. Indulatosan parancsolja a tisztnek, hogy láncolják a falhoz, tegyenek két mécseszt elébe a földre, formálisan csukják le és addig ki ne bocsássák, míg erre jelt nem ad.

— De Felség I

Remeg a tiszt keze és félve mentegetőzik, hogy ne kerüljön állásába a felséges tréfa.

Reszketve kötözi a falhoz a császárt és nyakába akasztja a vasgolyót. A mécseszt odahelyezik és csakhamar csikordulva bezárul a vasajtó. A karperecek belenyomulnak a húsába és a testi fájdalom irgalmatlan villámütése belenyilamlík ereibe. Fülei sírni kezdenek a tompultságtól és megfeszített érmekkel figyelni a hatást.

Semmi különös. Mindössze unalmas. A fal fal, a sötétség, a fény hiánya, a levegő dohos, más itt nem is lehet, a két mécses ég, ugyanígy égne bárhol... Úgy látszik, nálam hiányzik mindehhez a legfontosabb, a bűn... Én itt nyugodtan csüngök a láncokon, kívül a kíséret bosszankodik...

— A jelek szerint tavasszal megindítom a háborút a török ellen. Pár hónap alatt az új adórendszer bevezetésével készen leszünk. A dunai és a fekete-tengeri hajózást biztosítom. A védővámok dolga némi revízióra szorul, de a gazdasági fellendülés máris lényegesen észlelhető. A nyersanyag-termelés pár év alatt eléri a maximumot és a gyáripár fellendítésével a túlprodukciónak csak rövid idő kérdése. Kelet kitűnő piac és egyedül uralkodom rajta. Franciaország számba sem jöhet. Ott teljes a pénzügyi összeomlás. XVI. Lajos papot akar kinevezni pénzügyminiszterré, azt az embert, kiről maga jegyezte meg megbotránykozva: »Paris érsekétől mégis megkívánhatom, hogy higgyen valamiben.« — A ma kapott franciaországi jelentések megfelelnek terveimnek. Angliától, Poroszországtól nem tartok. A Katalin címővel kötendő szövetség azt jelenti, hogy Európa sorsát én tartom a kezemben. Minden percem drága. Ostobaság volt ezt a börtön-szeszélyt sceníroznom. Kissé fáj a nyakam, karjaim zsibbadtak... Mintha álmos volnék. Abbahagyom... De mi az? Nem tudok kiáltani!... Vájjon megmondtam-e, hogy félóra múlva oldjanak el? Rettenetes! Nem emlékszem. Ez a golyó zúzza össze a nyakcsigolyáimat... A hajammal is baj van. Mi történt a hajammal? Sejtelmem sem volt, hogy ilyen súlyos terhet cipelünk a fejünkön, pedig látszólag egyetlen fűvóssal szét lehetne szórni az egészet ... A nemességnek meg kell értenie, hogy az alkotmányt e kiváltságos helyzettől nem tehetem függővé és nem várhatok, *míg a* birodalom sorsát megméltóztatnak szavazni... Hová lett a két mécses?

Amíg én itt gondolkoztam, valaki elvitte. Ni, ott futnak vele a távolban, alig látszik a pislogásuk.

... Pokolba a mécsesekkel, a szívemmel van baj, doktor. Először akkor éreztem, mikor a »koporsós ember«-t lecsukattam... Nem ismeri?... Valami erdélyi bárócska, a Barkó-ezredben szolgált... Önnek meg kell vizsgálnia a szívemet. A szí-ve-met!... Jaj!...

... Mi volt ez a szörnyű csattanás?... Hová tűnt el a doktor?... Kamarás! Őrség!... Felrobbantották a Burgot... Mi van a katonasággal?... A lovamat!.. Miért nem jön senki? ... ön az, Nemes grófnő?... Meg kell *bocsátania utolsó találkozásunkat. Teljesen* az öné vagyok, ön az egyetlen, ki a katasztrófában is kitartott mellettem. Nem leszünk hálátlanok... De honnan veszi ezt a két gyermeket?. .. Hogy ezek a Wesselényi báró árvái?... Sajnos, most nem érek rá róluk gondoskodni, a menekülésre kell gondolnom ... Képzeld, grófnő, ez a hálátlan Birodalom fellázadt...

... A szívemmel van baj, doktor!...

... Késő ..

... Jön a koporsós ember!...

... A szívem!...

Mikor a kíséret, a parancshoz híven, félóra múlva belépett a cellába, a császár ájul tan függött a láncokon. Sietve oldozták le és rémülten élesztgették. Eltávolították mindenkit a közeléből és kényelembe helyezték. Hamar magához tért.

— A következő félóra megölte volna, — jelentette ki az orvos. — Túlsókat mert, Felség!

A császár figyelemre sem méltatta. Elgondolkozva indult lakosztályába. Alig tett pár lépést, visszafordult és fakó, színtelen hangon közölte elhatározását:

— Mától fogva megszüntetem Olmütz fegyház jellegét. Parancsom azonnal végrehajtandó. Az em-

berinességgel ellenkezik, amit tapasztaltam. Addig is, amíg a börtönreformra vonatkozó nézeteimet közlöm, az összes börtönökben higiénikus viszonyokat és tűrhető bánásmódot követelek!

Íróasztalához lépett és mereven maga elé nézett. Gépiesen olvasta az egyetlen el nem intézett akta kalligrafikus betűit:

»Legalázatosabb instanciája

*Hadadi Báró Wesselényi Mikló snénak
Kufsteinban sinlődo szerencsétlen férje
Szabadonbocsátása iránt.**

A császár arca eltorzult. Egy kevésbé lehunyta szemét, egyetlen mozdulattal földresöpörte a kérvényt, vonásai megmerevedtek, sötét dac árnyékolta és befejezte a parancsot:

— Kivétel Kufstein. Ott példás a rend¹. A parancsnok kitüntetésre felterjesztendő...

X. FEJEZET

Ezerhétszáznyolcvanegy május 23-án vonult be a császár a cárnővel Chersonba, fényes ünnepek között. A város kapujánál hatalmas diadalív fogadta, messzelátzó aranybetűk égtek a virágok között:

»Erre visz az út Konstantinápolyban

József megjegyezte:

— Tudok egy másik utat is. Ez kissé hosszú volt. Másfélhónapig tartott.

Mire leszállottak a díszhintőről, jóformán meg is volt kötve a szövetség. Az időt inkább azzal töltötte, hogy a cárnő szép kezeit dicsérte és igen élvezetesen elcsevegtek arról, hogy az étekgónak a tál átnyújtásakor mennyire kell térdet hajtania. Bár hosszabbra tervezte mulatását, hirtelen meg kellett szakítania, mert a hű Belgium fellázadt. Azt tartották a derék belgák, hogy mire József »átnyújtja a hálóinget« Katalinnak, már ki is vívhatják függetlenségüket. Egy szép júniusi reggel egész tömeg riasztó sürgönnel lepte meg urát Kinszky gróf, a hűséges kísérő és a császár inkognitó hirtelen eltűnt.

— Előre nem látott események hazahívnak — mentegetőzött.

— Hogyan lehetnek »előre nem látott események« egy uralkodónál? — gúnyolódott a cárnő.

— Kár, hogy e kérdést nem vitathatjuk meg részletesebben, de egyik tartományom nyugtalankodik.

— Mi Unnég egy tartomány, Sire? — nyugtatta meg a cárnő. — Remélem, nem lesz rövidebb miatta az idevezető út?

Csak Bécsben vette észre a császár, hogy a cárnő mindent előtte tudott és tisztában volt, hogy a szövetség megkötése a sietségen múlik. — József —

mit tehetett egyebet — megfenyegette a rendőrminiszterét.

— Kénytelen leszek megválni Öntől, ha a cárnő előttem tudja, hogy mi történik az én birodalmamban.

A rendőrminiszter alig pár hét múlva így válaszolt:

— Felsőged abban a kellemes helyzetben van, hogy akár elsőnek közölheti őfelsége II. Katalin cárnővel törökországi követének letartóztatását és a hét-toronyba záratását. Egyben hódolattal jelentem, hogy Törökország megüzente Oroszországnak a háborút.

A császár elkábult. Végre megérte, hogy nem kell háború nélkül meghalnia. A vérben ázott korona ragyog a *legszebben*. *Mindaz, amit tett, semminek* látszott a régi álomhoz képest: Európa arcába villantani kardját.

A hadikészülődések izgalma visszaadta életerejét. Lascy tábornagyot száznolcvanezer emberrel elindította és Bukovinától az Adriáig katonával rakta meg a határszélt és még csak az orosz hadak megérkezését várta, hogy népsprő véres tűzzel beleégesse a fenségesen nagy Birodalom örök határait a történelembe. A toll reszketett kezében, mikor a hadüzenetet aláírta. Soha boldogabb napja nem volt, mint amikor a szorongatott török császár emlékiratát olvasta. A szerencsétlen szultán idegesen panaszkodott és emlékeztette a császárt, hogy ő a többi európai hatalom minden izgatása ellenére sem használta fel az alkalmakat, melyeket neki az elmúlt időkben az osztrák udvar gyengesége nyújtott a támadásra.

— Ez az irat az első győzelem, — mondotta a császár és a közbelépő porosz királynak hetykén vetette oda:

— Már kardot bántottam...

Személyesen vizsgálta végig a grandiózus örvonalat és a Kárpátok csúcsán hosszan elnézett Keltre, keble feszült és a mérhetetlen hatalom boldog öntudatával ismételte a titokban épült drága tervet:

»Chochim várát Moldva egy részével magamnak tartom meg. Oroszország Krím birtokában marad. Oczakowot leromboltatom. — A svéd Károly Kurland hercegevé, a flórenci nagyherceg római királlyá lesz, addig Franciaországban is eligazodnak az ügyek és akkor egyetemes béke lesz Európában...«

A magateremtette új világ képe agyára szállott. Türelmetlen volt. Sajnálta, hogy az öregisten rancos kezével olyan lassan méri az időt és minden kis virággal olyan tempósan pepecsel, mielőtt kinyitná. A feszülő energiáktól nem volt nyugta. Éjjel, mikor a tábori székről felállott, az emberölés titkos és dermesztőén zseniális tervei mellől, a megindultságtól elgyengülve, szédülő homlokához szorította kezét.

— Nem az ágyúim golyói, ez a fő fog holnap szétrobbanni a világ fölött. Néhány koporsó megtelik ugyan, mert most halált szülök, hogy száz esztendeig csendben és jólétben szüljék a gyermeket.

Boldog volt és hatalmas. A sabáci diadalmas ütközet után szinte ujjongva járta a csatateret. A katonák a halottakat szedték össze és halomba gyűjtötték a tömegsír köré. A hullák, félig takart szemei reá néztek, hasuk, a puffadt kenyérzsák, az ég felé dagadt, s a leesett véres szájak fölött a halál kacagott. Torzonborz, szederjes tűnődésük nem hatotta meg, nem gondolt rá, hogy ezek emberek voltak.

— Minden jövőnek ilyen az útja, — gondolta és ettől támadt szokatlan gondolata, hogy játsszék a holttestekkel.

— Fogjátok a holtakat és úgy rakjátok egymás mellé, hogy a fejük összeérjen. így. ∴ Ebben az egyenes vonalban... és karját Kelet felé nyújtotta. — Mintha utat építenétek belőlük...

A katonák bambán bámullak rá és röhögve engedelmességek. A vezérkar szótlánul figyelte a szokatlan szeszélyt. A császár néhány hazafias frázissá vezette félre.

— Uraim! Minden oltár Keletnek néz és a holtak a haza oltára, ők az út kezdete, melyen elindultunk. Ha kell magunk is lefekszünk, hogy hosszabbítsuk. ígérem, hogy mielőtt ez ember porrá lenne, gazdasági jólét, a birodalom felvirágzása, beláthatatlan jövő és fejlődés fog ezen az úton beáradni.

A katonák pedig építették tovább a furcsa emberutat. A távolsággal kisebbedő vonal már elveszett a domb mögött.

— És én most végig fogok menni rajta!

Olyan nagy volt az inger, hogy háromszor is nekiriasztotta lovát, de az első halott-fők borzalmas akadályától visszarettent. A tábori pap felemelte ezüst aspersoriumát és végígszórta szentelt vízzel a holtakat.

»Asperges me hysopo et mundabor, lavabis me et stiper nivem dealbabor...«

A császár kedvetlenül tért vissza sátrába. Úgy érezte, hogy életének legszebb játéka nem sikerült. Babonás balsejtelem gyötörte.

— Megcsináltam az utat és nem merem rálépni...

Ettől a pillanattól megfordult a szerencséje. Ragályos nyavalyák léptek fel a seregben, az ispotályok tömve voltak és mire az ősz beköszöntött, negyvenötezer hősi halott aludta örök álmát, kik harc nélkül estek el.

A halottak megverték József császárt. Meg sem lepte a sok vész hír, hogy a horvátországi hadtestet Dubicánál szétszórták, a svéd király az oroszokat váratlanul megtámadta, s a cárnő hadai nagy részét Moldva széléről visszavonta, s ellene indította.

— Operieren! — tájékozott a türelmetlen császár.

— Nur kooperieren — válaszolt higgadtan Lascy, a fővezér, aki csak az oroszokkal együtt akart támadni.

Egész nyáron tétlenül vesztegeltek. Végül is a nagyvezér únta meg hamarább, 8 Orsóvá alatt a Dunán hidat veretve áttört a Bánságra. Papilla tábornokot visszanyomta, 9 tizenkét ágyúját elvette. A csá-

szár maga sietett negyvenezer ember élén kedvelt tábornoka segítségére. Sötét, zimankós szeptemberi éjszakán érkezett meg a Lúgos és Karánsebes közti vonalra, az ellenség rátört és kétségbeesett küzdelem után szétszórta seregét. József minden erejét megfeszítette, hogy futó katonáit megállítsa, de azok őt is magukkal sodorták és alig tudta életét megmenteni. Reggelre azután kiderült, hogy saját két hadserege támadta meg egymást. A török csak bámult és öszszeszedte az otthagytott ágyúkat és foglyokat. A fáradtságtól, dühtől sápadt császár már csak kacagni tudott tehetetlenségében, mikor »hős« tábornokát elébe vezették.

— Mondjon már valamit! — rivalt rá a császár.

— Mit mondjak, Felség?

— Mondja hát legalább, hogy: — »Hódolattal jelentem, volt szerencsém az éjjel Felségedet megverni.«

A tábornok rezignáltan engedelmeskedett.

— ... volt szerencsém Felségedet tönkrevetni. ..

A táborozás fáradalmi letörték a császárt. Nem nézte fényes-kényes születését, együtt tűrte a katonákkal esőben, viharban a nappalnak s éjnek viszonyosságait csekély szolgai formában. Mikor a sereg téli szállásra készült, egy éjszaka megtántorodott, s szép piros vérét ráhányta a sátor falára. A felcserek éjt, napot tanácskoztak mellette. Az egyik azt mondta:

— Ennek se lesz soha fehér haja.

— Mahónap a háta megé veti 'a világot, — hagyta jóvá a másik.

— Bizon, csakhamar békességben lesz tőle a föld pora, — sóhajtoztak.

A beteg császár pedig rémületesen vergődött a párnák között. Gyötrő lázálomban kiáltozott.

— Habt achtl Jön a koporsóé ember. Eresszéték szabadon a köp orsós embert!

A doktorok tehetetlenségükben egymás tudományát lesték, s az őrállók kezében reszketett a puska. Mikor a pap is besuhant a holtbeteghez, a katonák megdöbbenve sugdosták tovább a hírt.

— Már kóstolgatja a szákrámentumot!

A pap is csak könyörögni tudott.

»Halál, jövel, csinálj csendes ágyat!...«

A roham azonban elmúlt, s a sárga harmattal rakott fő elcsendesedett, a belső nagy veszettség tiszta álomba fordult.

A sereg azon éjjel nem nyugodott. Nézte a felvont egeket, a magasságok szent tornácait, csillagok szertebolyongását, *a könnyű* éji párához hozzátette a legutolsó fia-katona is a maga sóhajtását. A *föld golyóbisa* két felén világolt, lassan feltetszett e világnak fénye, a kelő nap fényes köde élvévé előlük a halál orcáját és minden felöltötte saját testét....

A beteg tetemi megvidultak. A jó hírre tompa, rekedt »Hurrá« zúgott fel a táborban. Az orvosok kétrét siettek megnyugtatni a császárt.

— Felség, túl van a veszélyen.

A pap a bibliából szentenciázott.

»Olyan a lélek *a* halál veszedelmében, mint kis madár, ha szélvész jár s az égi csattogásban rejtez lyukban, üres fában, ahol bátran megmarad...«;

A császár *egy* intéssel félbeszakította.

— Távozzanak, kérem. Guarin doktor itt marad.

A sátorfüggöny összelebbent a távozók megett. A császár *egy* szemrebbenéssel ágyához intette a doktort.

— Guarin, mondja meg őszintén, meddig élek!

A híre felcser meghökkent, pillanatig vesztegelt, majd megpróbálta szép beszéddel festeni a valót.

— Sokáig, Felség. Még nagyon sokáig. Az ilyen betegség színét óránként változtatja ugyan, de ha Felséged okosan vigyáz lépteire, még távol a veszedelem.

— Tudod, vagy nem tudod? — rivallt rá a császár.

— Emberileg tudom, de hiszen angyal áll strá-

zsát Felséged szent élete fölött és ha ez éjszaka meg nem ismétlődik, bizony mondom a szervezet jóra mutat.

— Nyavalyás ügyben vagy te most prókátor, — haragudott a Felség. — Tudom, hogy éltemet le kell tennem, egy éj a más éjnek beszél, de az én világom feljebb mégyen és az ország hasznát nem vehetem szemfedőnek. Tudni akarom, hogy meddig élek!

Az orvos elfehéredett.

— Ne tőlem kérdezze, Felség!

— Hát kitől kérdezzem? Te magad vagy a halál, vagy soha nem néztél tükörbe? Sárga az arcod, vigyorognak a szemeid, sírveremből öltöztél és titkos erők áradnak zörgő csontjaidból, földre rajzolt árnyék vagy, fekete köpenyed csontvázat álcáz, minden sírdomb felett a te neved hervad. Mit mondjak, hogy őszinte légy? Állj bosszút és mondd meg az igazat! Felelj!

Az orvos odalépett a térdeplő zsámolyhoz, föl* vette a paptól ottfeledett könyvet és a felütött helyen, fennhangon olvasni kezdette:

»1. Én Istenem,
Itten nincsen,
Ki segítsen,
Hát kihez folyamodjam?

2. E világon,
Minden úton,
Ha szintén elindulok,
Súlyos terhem,
Betegségem,
Ki elvegye, nem látok.

3. Hozzád térek,
Végyl kérlek,
Meg ne büntess,
Légy kegyelmes...«

A beteg megretten.

— Mit jelentsen ez?

Szomorúság tart árnyékot a doktor homlokán.

— Feleltem a kérdésére... Kényszerített. Én mosom kezeimet. Még egy esztendeje van Felsőgednek. Azután... a rög gyomrában találkozunk...

A halálnak nevezett embe; némán lehajtotta fejét, szemei könnybe facsarodtak. Olyan megrendítő volt a hús-vér nélküli, száraz, ijesztő külsejű tudós fájdalom, hogy a császár önkéntelen elfedte szemeit és borzadva mondotta:

— A halál sír.

Érezte, hogy az ítéletre csontjai lehülnek, fehér száján a félelem vacog, minden hajszála borzadozik és a világ kiterjedt határa kicsinnyé enyészik. Hirtelen rút lett az ágyban, mint a sár.

Guarin doktor odaugrott.

— El e gondolattal, Felsőg!... Mert a gondolatok elfajult, mardosó ebek, melyek átok alá vetik az embert... Bár az élet a méhtől fogva múló kincs csupán, megrepedt nád a szélben, inkább tekintse a föld kies ábrázatját, az örvendetes dolgokat, míg a lélek a rettegésből felszerken. Ádám árvái vagyunk mindannyian...

A császár ingerülten hallgatta, s megvető kacajjal fordult hozzá.

— Honnan veszed a bátorságot, hogy engem vigasztalj? Úntat a sűrű sóhajtás. Azt hiszed, félek a haláltól?...

Keserű kacagás bugyborékkolt fel a száján.

— Ha te volnál a halál, akkor is elkéstél. Többé meg nem semmisíti semmi múlandóság, amit alkotam. Szolgálatot tettél nekem, mikor figyelmeztettél, hogy van még egy esztendőm. Egy esztendő? Sok is. Ezalatt teljessé teszem művemet és bámulni fog az emberiség:.

— Felsőg, ne bízza el magát! — esengett az orvos.

— Talán bizonyóságot akarsz? — Nyers és láztól rekedt volt a beteg császár hangja. — Szólítsd hát be az urakat!

A szolgálattelvő méltóságok halkán körülvették a beteg ágyát és loppal fürkészték a császárt, ki mereven, gúnyosan fordult feléjük.

— Udvari orvosunk véleménye szerint egy éven belül kénytelen leszek a földi élettől megválni, önök tanúim, hogy nem félek a haláltól. Mindössze fizikai képességeim szűnnek meg. A szellem ragyogó nyomait többé sem halál, sem idő le nem törülheti a földnek arculatáról. Munkám végéhez közeledik. Ami hátra van, arra az engedélyezett egy esztendő untig elég és ezért hálás akarok lenni a Halálnak. Uralkodói jogaim és hatalmam teljes tudatában teszem azt, amire uralkodó eddig képtelen volt. Intellektusom a múlandóság alacsonyrendű szolgálója fölé emel és azért legkegyelmesebb elhatározással bárói rangra emeljük a halált... Helyesebben annak képében Guarin doktort, kinek házi pénztárunkból tízezer forint azonnal kifizetendő. Címerében az igazmondás szimbólumaképpen halálfeje legyen...

Az urak elborzadtak. Guarin doktor mosolyogva mondott köszönetét és szomorúan jegyezte meg.

— Miért tette, Felség?

Merész és szellemes volt a válasz.

— Azt hiszi, Guarin mester, hogy közönséges halál elviheti József császárt?

Az orvos összerázkódott.

— önmagánál nagyobb urat tűntetett ki, Felség. Ha jön a Koporsós ember, alázatosoknak kell lennünk.

A császár rémulten előregörbedt ágyában.

— A Koporsós ember?... Ki mondotta önnek ezt a nevet?

Guarin nyugodtan vallotta be.

— Lázálmaiban folyton emlegette, tőle rettegett. A halál fantazmagóriájának gondoltuk.

A császár lihegve tiltakozott.

— Nem, nem!... Több a halálnál!...

— Ha több a halálnál, akkor könnyen elbánunk vele.

Reménység, öröm csillant fel a beteg uralkodó szemeiben.

— Meg tudná tenni?

Magabízón szerénykedett az orvos.

— Előbb tudnom kellene, hogy ki az a koporsós ember. Ha Felsőged bizalmára méltatna...

— Természetesen, — komorodott el József. — Restellem is róla beszélni. Biztosan tudom, hogy babona, kísértet, melyet egy megbomlott agyú asszony talált ki. A józan ész világánál szétfoszlik minden és csak a tudatlanság legalacsonyabb fokán lévő férges parasztok bízhatnak benne, kik az erdélyi hegyek között, világtól elzárva sűrke körmökkel fejüket vakarják. Az élet hülyéinek rémképe, aljas romantika, beteg agyak szülötte... Utolsó Erdélyben járáskomor hallottam, hogy az országrész fölött állandóan ott lebeg a koporsós ember, kit a lakosság fantáziája alkotott. Mihelyt az éj leszáll, látják. Sötétségből és felhőkből alkotott szellemszerű lény, ki koporsót tart a hóna alatt. Mindég annak a nevét veszi fel, kinek élete, vagy működése annak a földnek történetéből kiemelkedik. Most egy általam elítélt és Kufsteinba zárt fogoly alakjában kísért... A lelki gyengeség egy megtévedt pillanatában, a kifárasztott és felcsigázott érzékek vigyázatlan pillanatában engemet is leütött a babona és azóta nem szabadulhatok tőle... Rög-eszmévé lett...

A betegek ideges sietségével és megmentést váró részletességével beszélte el a császár az »erdélyi rém< históriáját. Guarin feltűnően elkomolyodva hallgatta, sőt a császár szavai után is sokáig magábaesetten gondolkodva ült a helyén. Ijesztő homloka a töprengéstől belenőtt két markába, hegyes orra sárgán nyúlt ki a vigasztalan arcból. A tudós biztonságát elveszí-

tette és a váratlan problémától meglepett orvosok frázisával válaszolt.

— Súlyosabb az eset, mint hittem. Későn hívtak... összerázkódott és mintha most ébredne a császár jelenlétére, sietve korigálta a szót.

— Ismert eset. A leggyakrabban hazafias és valóságos formában jelentkezik. Magyarország hajlamos erre. Történelme tele van hasonló legendaszerűségekkel. A mohácsi csata után az életét veszített II. Lajos király kísértett egészen a török hódoltság megszűnéséig. Minden éjjel végiglovagolt szellemalakja a Dunán. A legépeszűbb ember is megesküdt, hogy látta. Hátborzongató fenséggel írta le az egész alakot: hogyan ült véres nyergében hajadonfővel, holtápadtan, szótlánul a király, a mén nem süllyedt bele a hullámokba és a tajtékká vert fehér hab-út reggelig megmaradt a Dunán. A bibliában Krisztus jár száraz lábakkal a tengeren^ a magyaroknál holt királyok lovagolnak a Dunán és a legendák fantomja csak akkor semmisül meg, mikor az 6 szavaik szerint »az ország visszanyeri szabadságát...« Most, úgy látszik, a »koporsós ember« kísért.

Csendesen megrázta fejét az orvos és a semmibe merengő sejtelmes nézéssel folytatta:

— Téved, Felség! Nem babona, önámítás, vagy, szemfényvesztés... Csodálatos ország ez. Bizonyára látta Felséged a nagy Alföldön a délibábot, amely a rekkenő, átfűtött levegőbe mesevárosokat épít. Itt az éjszakának is délibábja van. Most a neve Koporsós Ember. Csatasíkokon vér délibábját látják. A vér-függönyön át nézők a fellegek között dülő csatákat szemmel látják, zaját hallják és a lehulló véreső mérges sebeket ejt a magyarok bőrén. Én láttam már ilyen sebeket. Valóságos stigmák. Krónikaik tele vannak ilyen csodás esetekkel. Az őrálló katona fején lobot vet a főveg, vérrel ragasztott várfalak épülnek, ott van a székelyek Csabaútja, a hajnalmadár várás... gazdag legendák egész sora... Igazi délibábnemzet,

délibáb történelemmel... Nekem tudományos érdekesség, nekik szent valóság. Ezekben élnek, ezekért meghalnak...

A császár felcsattant.

— Szerencsére nem lehet igaz, amiket mond. Elgondolni is rettenetes, hogy egy nemzet és ország sorsát délibábok szabják meg, fantomok uralkodjanak. Az éhségből, könnyből, szenvedésből poézist csinálni ahelyett, hogy hideg aggyal megszüntetnék... Lehetetlen, hogy a Kárpátok hegykoszorúja alatt vakok daloljanak és álmokat hajhásszanak, amikor világok készülnek összeroppanni felettük. Világok, melyek birodalmakat temetnek maguk alá. Hát csak ennyi az ezer esztendővel dicsekvő magyarok minden tapasztalata? Ön tudós doktor, nem tudná megmondani, hogy meddig marad gyermek egy nép?

Az orvos halál-arcán finom pír ütött át.

— Amíg nagy szive van.

— És mikor hal meg egy nép?

— Mihelyt megszűnik gyermek lenni.

Jóízűen felkacagott a császár.

— Régen mulattam ilyen jói. Ne vegye rossz néven, Guarin, de kétségbeejt a naivsága. Végül kiderül, hogy ön is hisz a koporsós emberben.

A híres orvos fagyasztóan komoly maradt.

— Eltalálta, Felség. Én hiszek a koporsós emberben.

— Bravó, báró! Orvosi módszere bevált. Most már én nem hiszek benne. Agyat cserélhetünk... Köszönöm, kedves délibáb-doktor. Ígérem önnek, hogy félév alatt Erdélyt megszabadítom a koporsós embertől.

Irgalom nélkül, alig hallhatóan mondott ellent az orvos.

— Ugyanaz a feladat, mint az emberiséget megszabadítani a kereszténységtől...

A súlyos mondattól mégis meghökkent a császár. A halálfejú ember mindössze szelíden és bölcsen rá-

pillantott és behunyva szemeit, néhány szaggatott szót ejtett, mintha magában meditalna:

— Mert a koporsóé ember nem *egy* börtönbe csukott félvad erdélyi bárócska, kit ha szabadonbocsát Felséged, vége a varázslatnak... Azzal is elkésett és a koporsós ember már örök szimbólum. A halhatatlan föld maga. Egy népsors és vágyak, álmok és fájdalmak örök Istene, ezeresztendős tragikus megtestesülése, soha le nem győzi, Felséged... Szellem az, ki lenyúl a felhőkből és koporsójába gyűjti a vért és a sírást, fohászt és a holtat, vágyat és a nyomort, a bűnt és a szüzet, a hitet, a jogot, az élet, a porszemet, a frigyét, az otthont, a termést és a gyászt, urat és parasztot, a jelent és jövőt, a valót, valótlant, mindent, ami van, ami életnek *éti* halálnak nevezetik. Jól mondotta Felség: több a halálnál!...

... Erdély őrangyala ő, ki fekete szárnyai alí rejti népének fejét...

XI. FEJEZET

Kiáltó szó hallik, az idő hajnallik.

Hiába hajnallik. A földön mindenütt pusztulás. Nem az emberek fekete pusztulása, hanem az aszálylyal vert erdők, mezők piros halála. Kivesztek a gyökerek, fáknak bimbói nem terjednek, a száradtkezű emberek némák. Sohase lesz, hogy a mezők megzendüljenek, égi madarak fákon vígan énekeljenek, szárnyakon repdessenek, minden füvek illatozván gyönyörködtessenek, dicséretre intsenek. A szárnalmas féreg, a föld népe a forró templomokban mellét veri:

>Adj minékünk Úristen nagy, szép zsiros esőket és gyönyörűséges harmatokat és szép nedvességeket.

Nyisd meg a te kincses ládádát és ne rekeszd bé az Ég csatornáit és drága szép folyásit...

Ne tedd érccé fejünk felett az eget és kemény, vassá lábunk alatt a földet.

Ne verj minket eső helyett nagy porral, se ragyával, se egyébféle férgekkel, ártalmas kő-esőkkel.

Megszáradtak Úristen mindenféle vetések, mezők, rétek, vizek, mindenféle füvek, elvesztek és megégtek.

Szomjuhozna Úristen mindenféle állatok, barmok, juhok, lovak, repeső állatok. Elapadtak mindenek.

Slrnak-rinak Úristen emberek és vadait, mert nincs eledetek nekik és italok. Csak bolyongnak szegények.

... Oh, mely szomorú az üdőnek jelenvaló ábrázolja. Mert szomjú és megszáradt a föld, retteg a kenyérkereső.

Te vagy atyja az esőnek. Te szülöd cseppjét a harmatnak.

Parancsolj a jellegeknek, s minden vizes föld határának. Mindjárt gyülte lesz a párának, s alattuk a szép egeknek.

Osztán szállíts csendes esőket, vidd el a nagy aszályt innét, újítsd meg a földnek színét és áldd meg a téged szeretőket...»

Alig virradt, árva Cserey Heléna is kihajolt ablakán a kecskeszőrrel kötözött bánatos rozmarintok, fuksziák között, 8 könnyű számyszítalással körülröpködték kedves galambjai. Egyiket megfogja, tükrös begyét arcához szorítja, ajkát kóstolgatja. így édesíti magához a madárkát.

— Én el nem eresztlek, amíg meg nem hallgatsz,
— mondja a galambnak.

Asszony turbékol-e, galamb turbékol-e, nem lehet azt tudni.

— Repülj madár, s mondd meg én édes uramnak, ki vagyon fogságban, hogy az én életem reggel kivirágzik, s estvére megszárad. Elfáradtam bánátimban, egész éjjel sirtomban. Már a mi életünk éjjel is irtózás, nappal is irtózás. Éhen, szomjan, várom, kertemben az ő jöttét lesem. Volna szarvas lábam, saskeselyű szárnyam, csak hozzá repülnék..

... dere haza, Miklós, mert átok szakadt reánk, vége már Erdélynek! Megharaguvék tán a Jóisten is. Császár jövevény! nyakunkon regnálnak, megmaradt vetésink erdei kan túrja, a tikkasztó hévség szöllőnk leszaggató, búza helyett fűrjet termik még az áldott föld is, s porkenyéren sírunk...

... Vagy hol is az eszem! Hiszen te is szenvedsz, bilincsekben seny védsz..

... Hess madár, hess! Takard be sebes vállát, gyűjtsd meg a gyertyáját, kóstold meg kenyérit, emeljed láncait, gyűjtsd össze könnyeit. Tudja meg, hogy élek, de már nem élek, ő bennem az élő lélek...

... Hess madár, hess! ...

Hiába nyitja szét hosszú, fehér kezét, a madár ottmarad.

A föld egyet gördül, az asszony elszedül, s le-
török az ablakra...

Csend van.

A galambok fölötté egymást megcsókolják...
Kiáltó szó hallik, az idő hajnallik.

A nép kitódul a templomból, az úton lovaskato-
nák érkeznek. Egyetlen intésre körülvesszik a töme-
get. A föld népe félve bújik össze. Száraz, nagy da-
rab hivatalos ember lép elő és a tömegbe kiált:

»Közhírré tétetik:

Ófelsége II. József császár szigorúan megparan-
csolta, hogy minden magyar ezredhez még száz újonc
szedessék, a hadak élelmezésére pedig minden ország-
lakos, a papokat s nemeseket sem véve ki, jószágai
arányában bizonyos mennyiségű gabonát a folyó piaci
árak feléért szállítson a magtárakba, hol a díj fele
azonnal készpénzben fog megfizettetni, másik fele pe-
dig negyedfél százaléknyi kamattal kölcsönkép térítte-
tik meg... A rendeletet Sibó község nem hajtotta
végre. Sem katonát nem adott, sem a gabonát be-
nem szállította. Evégből az ittlévő karhatalomnak kö-
telességévé tétetett, hogy ha kell, erőszakkal is sze-
rezzen érvényt a kegyelmes császár akaratának. . .
Meghagyom és megparancsolom xehát, hogy⁷ egy óra
letelte előtt a katonalegények eléálljanak, a kivetett
gabona pedig szekereken clindíttassék... Zálogul az
asszonyok és gyermekek ittmaradnak, többiek oszolj!...«

A félelem elsötétít mindent. A tömeg megnémul.
A lovak prűszkölnek, a katonák káromkodnak, ve-
réssel, ölessel fenyegetik a népet. Az asszonyok hal-
kan jajgatnak, kezük nyelén reszket a csipkéskez-
fejű ing. Szájról-szájra borzad a veszedelem és át-
kozzák a császárt, hogy férgek prédálják fel cgy-
másközt a testit és üstökénél fogva bogozzák fel az
első fára, hogy a szél fűjjon keresztül a bordái kö-
zött!... .

Az átok mámore elszédítette a népet. A lélekrontás gyönyörűségétől megrészegültek. Vad képzeletük nem ismert határt, a keserűség kitörése elvette szemük elől a nap világát és az út porában fetrengve sírtak, s felettük a falu veszedelmére félrevert harang csáingatott.

A katonák a körbefogott nőkre vadásznak.

— Azt a lenhajút, — mondja az egyik, s beugrik közbük, hogy megkényszerítse. A leány riadtan birkózik, míg kibomlik a melle, s a sok dühös némbor lekarmolt orcával kiveti a legényt. A katonák röhögnek, tovább szórakoznak, a felháborodott nyelves vénasszonyokkal figuráznak.

— Néné! Nem vátsa ki magát? Egy csókért kieresztem.

A zaj és átok egyszerre elnémult. A rothadástól fekete, hiányos és piszkos kerítések alatt jön az első ember, vállán a búzával. Üreg, beteg ember, hajadonfővel, ingben, gatyában, ahogy felkelt a betegágyból, izzadtan és barnán, ijesztő soványan roskadozik a zsák alatt. Hosszú fehér haja előhull arcába és elfedi beapadt szemeit. Sírja alatt folyik már a víz. Megkínzott válla, fekete hátgerince feszül, mint a felajzott íjji és megmaradt ereje utolsó imádságával hozza a kenyeret. Mintha Jézus tántorogna keresztjével a kertek alatt. Jézus, aki mondotta: Ez az én testem.. . Egy asszony felsikolt:

— Erősítsd az inadat lelkem, Máté!

A vad katonák sem kacagnak már. A vén ember durva kendergatyájába három térdigérő gyermek fogódzik. Rongyos ingecskéjük köldökön felül ér. Ártatlan kék szemük riadt.

— Bírja-e, nagyapó?

Jaj, ha az agg most összeomlana, mind a Károm kicsike meghalna.

De az a végzete, hogy ne roskadjon össze, senki se segítse. Minden lépése egy örökkévalóság, halálos fáradság annak is, ki nézi.

Végre megérkezik, a zsákot leteszi. Viaszsápatán liheg. Nyitott mellén az összecsomózott csontok vonalán verejték fut alá.

A kecskelábú asztal mellett a császári biztos dölyfösen kirúgja két vastag combját és kiteríti maga előtt az árkus papirost.

— Hogy hívják kendet?

A sárgára esett fő félénken visszanéz.

— Engem-e, istállóm? — Iszkora Máténak.

A gabonát lemérik, a hivatalos ember keményen felcsattan:

— No, Iszkora Máté, kevés ez a búza!

Iszkora Máté azonban nem hallja. Két füstös karjával elkezd ég felé kapkodni és leomlik a biztos lábaihoz.

— Méltóságúé uram! Isten megfizeti, ne vegye el az én kis gabonámat! Egy szem sem maradt ott-hon. Éhen halunk a télen. Tekintse e három árvát. Sem apjuk, sem anyjuk. Nincs kenyérkereső a háznál. Jaj, mi lesz velünk? Essék meg a lelke, méltóságos uram! Jánoska, Istvánka, Zsuzsika, jértők tük es, térgyepeljetök le a méltóságos úr előtt! Istáljátok szépen...

A három rebegő gyermek szepegve ereszkedik mellé. A császári biztos haragra gerjed.

— Miféle cigánykodás ez? Káin a keresztapátok, eltakarodjatok innen! Te pedig, vén farizeus, előteremtsd a hiányzó búzát, ha lopod is!

— Nincs, uram!

Az alázatos ember már nem térdelt. Szikár termete fölébe hajlik a hivatalos embernek és azt mondja:

— Verje meg hát az Isten, ha szíve nincsen! Ajtóról-ajtóra járjon egy falat kenyérért! Éhezzék hát magának is minden nemzetsége!

A dühtől sötéten int a katonáknak a császári biztos:

— Csapjátok meg!

A katonák lerántották és megsújtották az öreg

parasztot, hogy tél-túl véresen megszakadt a fosztos gatyája. Nem is tudott lábraállani, hanem könyökére erőlködve lihegett és mennyei szelíden nézte, hogy szökdösnek köröskörül a hegyek. Üstöké felborzadt és a szédülő mezőt nézte. Majd lehanyatlott, s a szája két szélén lassan csörgött a vér.

— Bibó András Fürge! — kiáltott a biztos, s új ember lépett elé. Az asszony tömegben új sírás fakadt fel, az éhhalál pedig új gyermekek homlokára tette reá a jelt. Az áldott kenyér, az édes, megtartó, a téli reménység, élet orvossága, a névtelen nyomorultak egyetlenegy kincse, a verejték-virág, a legszentségesebb vár indult a csatába.

A szekerek, s a kötélrefűzött legények elmentek. Egy óra alatt kopárrá tiporta a császár a falut.

Országszerte hozták, vitték a sok rossz hírt.

Kalotaszegen a birtokosok magtárait feltörték a katonák. Több falu fellázadt és elűzte a biztosokat. Halál ia esett. Az utakon nem lehetett járni a gabonás szekerektől. A pénz élelmiszerek nélkül elhajtott parasztokat egyik raktártól a másikig űzték. Se állat, se ember nem bírta. A sáncok tele voltak törött szekerekkel, döglött tehennel. A gabonaszedők fosztogattak, a keserves pár garast, mit utolsó falat kenyérükért kaptak, levonták büntetésbe. Ha a paraszt mukkanni mert, kegyetlenül megcsapatták. Az útszéli fák tele voltak holt emberekkel, kik végső kétségbeesésükben felkötötték magukat. A rablók és lopok elszaporodtak. Éjjelenként valahol mindig veres volt az ég a tűzvészről. Az éhhalálra ítélt nép káromkodott, átkozódott és pusztított. Fellobbantak az aszálytól megmentett vetések is, hogy ne kelljen azt is a császárnak adni. Kíperzselték a fünek még a gyökerét is, hogy a császár lova ne egyék belőle«. Elhányt csontok, szenes favégek, állatalom és piszok termett mindenütt. A fáradt ember összegabalyodott saját árnyé-

kával. A hollók kietlenül fenyegetőztek. Illat helyett ragály és betegség hullámzott a völgyekben. A rongy és nyomor uralkodott az egész országban.

Hiába tett Zichy Károly, az országbíró mindenkit megrendítő jelentést a sanyarú állapotokról. Kegyelemvesztéssel fenyegette meg érte a császár. A gabonaszedők, ami megmaradt, azt is elszedték és a férfinépet hadimunkára vitték. A megyék egyre-másra tartották a fenyegető gyűléseket. Többen ellenszegültek, nyíltan megfenyegették a császárt, a katonai exekúciókat elűzték, a plundrás német beamteieket Bécsig szalasztották, a német nyelvet eltörölték, a kataszteri íveket megégették és az Istenhez appelláltak. A császár válaszul eltiltotta a sör- és pálinkafőzést, felemelte a só árát és a nem termett gabona helyett négymillió forint sarcot vetett a nép vállára.

Testvére, a trónörökös, maga lépett közbe. A császár válaszra se méltatta.

— Felség, O'n lehetetlenné teszi számomra a jövőt! Családunk nevében tiltakozom ez ellen! — mondotta a trónörökös.

József gúnyosan végigmérte.

— Ha máskor megköszönni jön a jövőt, készséggel fogadom. A jelen az enyém és most — nem óhajtom látni.

— Felség! didérgett Leopold és mereven kintántorgott.

Mikor újból megdördültek az ágyúk a határon, a kiaszott földeken elszórva, faágakra aggatva, titkos kezektől terjesztve, röpiratok jelentek meg. A végsőkig izgatott lakosság keseredetten olvasta, dugdosta, kézzől-kézre adta.

»A népek, melyek boldogul élnek vala hazájuk kebelében — izgatott az írás —, békés hajlékaikból kiragadtatnak, s a határszélekre vettetnek, hogy öljenek, vagy megölessenek...

S miért ez? A korlátlan egyedurak ábrándjaiért. A haszon, melyet a hadjáratból várhatunk, abból áll,

hogy egy darab földdel többje lesz az uralkodóháznak. És a kár? Egymillió ember, ezer tonna arany, kizsarolt tartományok, a munkára, s nem-tenyésztésre legalkalmasabb férfiak levágotása, négy-öt elpusztult ország. Ellenségünké tesszük a törököt egy szövetséges fejedelemnő miatt, kinek rettentő hatalma nem-sokára magunknak is fejére nő. Ha szerencsések leszünk, az egész világot ellenségünké tesszük... József még a gonosztevőket sem öleti meg, miként engedheti tehát lemészároltatni ártatlan alattvalóit, hogy zsírjokból egy mécszet tápláljon, melynek neve hiú dicsvágy?...«

Mindenki érezte, hogy halálos dőfést kapott a császár. A kancellária első pillanatban fel sem merte terjeszteni. Az országbíró titokban rendelte el a nyomozást és csakhamar kiderült, hogy a röpiratot gróf Forgách Miklós nyomatta Lipcsében és titkos nyomdák az országban milliószámra sokszorosították. Sokáig titkolni nem lehetett. Remegve tárta a kancellár a császár elé az iratot. József nyugodtan meghallgatta a jelentést, figyelmesen elolvasta a papírost.

— Forgách grófnak igaza van.

Fogta a tollat és a felterjesztés hátára higgadtan ráírta a resolúciót:

»Dicsér Schrift ist vollkommen freier Lauf zu lassen...«

Válaszul szeptember 22-én tízórás harcban Martinestyé mellett megverte a nagyvezért, rommálövette Nándorfehérvár falait, hatalmába ejtette Szendrőt és Szerbiának a Timoldg nyúló részét. Októberben az Olt folyón átkelve, bevonult Bukarestbe. Az oroszok elfoglalták Okiermant, Galacot és Bendert. Kara Musztafa le volt verve.

Az utolsó győzelmi jelentésre büszkén és lelkesen az életére vigyázó Guarin doktorhoz; fordult a császár:

— Az ön által adományozott esztendő le sem telt és megvalósítottam, amit ígértem: — Nincs többé koporsós ember országom fölött...

— Annál több koporsó, — válaszolt a báróvá emelt halál.

Az első hóharmat lehullott.

Árva Cserey Heléna rendes szokása szerint virradatkor kihajlott ablakán, s könnyű szárnyszítással körülröpködték kedves galambjai, de már nem nyújtja szép fehér kezét utánok, hogy egyiket megfogja, tükrös begyét arcához szorítsa, ajkát kóstoltassa. Rég kisépérték a hambárokból a szűkölködőknek az utolsó egérmorzsát is. Nincs galambetetés.

A föld egyet gördül, az asszony elszédül, s letörik az ablakra.

Asszony zokog-e, madár zokog-e, nem lehet azt tudni.

Kiáltó szó hallik, de — többé nem hajnallik...

XII. FEJEZET

Öt esztendeig állott a császár asztalán Wesselényiié Cserey Heléna alázas instanciája elintézetlenül és a hatalmas uralkodó ezerszer megpróbálta széttépni, de nem volt ereje hozzá. Ügy érezte, mintha asszonyt ölne. A kétségbeesés és fájdalom betűi nem fakultak meg, sírt az egész írás, átalakult a hű feleség szellemévé, kíváncsivá tette az uralkodót, de nem volt bátorsága meglátni a szenvedő asszonyt. A hűség és szerelem, tisztaság és fenséges asszonyi-ság elérhetetlen gyönyörűségének látta és irigyelte férjétől. Beleszeretett a kérvénybe, a feleség nemes, mély fájdalomba, az irat fekete betűit vádoló női szemeknek nézte és igaz emberi érzésekkel töltötték el. Fájt, hogy van valaki, akit annyira lehet szeretni, ürséget érzett az életében, amelynek soha nem volt része ilyen meleg, hatalmas és igaz érzésben. Amikor a beteg test viharai meghaltak, lelke akart szeretni, de nem volt másik lélek, ki vele egyesülni akarna, ki megérdemelné, csak ez a más asszonya...

Mindent megvalósított, minden akta el volt intézve íróasztalán, csak ez az utolsó nem. Pedig már a halál szólítja és tudta, hogy megvannak számlálva napjai. A testi erővel együtt hagyta el a gög és hiúság is. Halála előtt jó ember lett, de békessége mégsem volt szívének és érezte, hogy a sírban sem lenne nyugta, míg ennek az asszonynak kegyelmét nem nyújtja, ki ötesztendei kitaró sírással őt is tisztára mosta. A császár határozott.

A feleség és édesanya győzött.

Sohasem volt boldogabb József császár, mint mikor Wesselényi kegyelmi iratát aláírta. Mindössze a kíváncsiság maradt meg, hogy ki lehet ez az ember. Sokáig küzdött a gondolat ellen, de végül is engednie kellett és egy szép napon titokban meglátogatta Kufsteint.

Kemény párnája alól kivette imádságos könyvét a rab, s kemény, szőrös karjával feltartva a cellarácson beszűrődő szűk világosságba, köznapi szokása szerint olvasni kezdette estvéli imádságát:

— *»Imé a kellemetes estve, már a felhőkön le van festve. A bébarnult láthatáron, haldokló napsugáron, mely szem elöl már-már lendül, alkony sötétlik, mély csend, ül...*

A fogság öt esztendeje alatt hosszúra nőtt szakála beborította a betűket és a vers végén medítált, magábaszállott. A második verzikulust rendes szokása szerint halkán végigénekelte:

— *»Csend borítja el lelkemet, gazdagítom képzeletemet. Ha sötét omlik szememre, féltékenek Is-tenemre, s az elmerült rurpsugárok felett angyalszárnnyon járok...*

A zár ekkor megcsikordult, s az öreg imádság megszakadt. Indulatosan csapta össze könyvét Wesselényi Miklós, s gögösen vágta oda a parancsnoknak:

— Legalább ilyenkor ne szúrja be hozzám az orrát!

A tiszt hallatlanná tette a sértést és kurtán kiadta a parancsot:

— Az irodában várják Unt.

Az erőstestű rab megtántorodott. Feleségére gondolt és felsikoltott, mint a gyenge gyermek:

— Heléna?

Félig önkívületben tántorgott végig a földi sírbolton. Előérzet gyötörte, vágyak rázták össze minden porcikáját. Sűrű vére megmozdult és majdnem

orrabukott a belső elgyengüléstől. Észre sem vette, hogy a parancsnok a küszöbön kívül marad. Alig hajtotta be maga mögött az ajtót, csalódottan hökkent vissza. Az asztalnál fekete köpenybe burkolt férfi ült, aki egyetlen intéssel szembe ültette magával.

Sokáig szótlánul fürkészték egymást. A rejtőző emberből csak két sugárzó szem, s a boltozatos sárga homlok látszott. Nehezen lélegzett, s gyakran kapkodott kezével a szívéhez.

— A császár embere vagyok! — nyögte ki végül. — Jó hírt hozok Önnek.

A rab hirtelen elborulását látva, megvetően elhúzta a száját.

Bizalmatlanul és ellenségesen húzódott vissza Wesselényi Miklós.

— Nem méltó a császárhoz a rabok leikével játszani...

A különös férfi mélyen elgondolkozva felsóhajtott:

— Ne tartson semmitől. A császár már csak a saját leikével játszik ...

— Mit mond Un? — révül el Wesselényi.

— Önnek jóhírt*

— Szabad vagyok? — ujjongott fel önkéntelen a megkínzott rab.

Az ismeretlen kétértelműen mosolygott.

— Az öntől függ... Ha öfelsége érdekében fel tudja használni szabadságát, parancsom van, hogy elbocsássam. Akár ebben a pillanatban...

Wesselényi sötéten süllyedt vissza székébe.

— Itt maradok és megvárom, míg akár a császár, akár én, de valantelyikünk elköltözik az árnyékvilág-ból. Kettőnknek nem lehet egyszerre élni.

Érdeklődéssel hajlott a császári küldött a rab ember fölé.

— Annyira gyűlöli?

Sietve rázta meg a fejét Wesselényi Miklós.

— Annyira szeretem Erdélyt.. .

Az idegen ember megrázkódott. Szúrós tekinte-

tét, közel hajolva, belefúrta a rab szemébe es haragosan kérdezte:

— Ha annyira szereti, mit tett az érdekében?

Wesselényi elfehéredett, de a másik nem hagyta szóhoz jutni.

—... mert a jobbágyok irhájába lövöldözni, nagy vadászatokot tartani, megyegyűléseken szónokolni, vad tréfákat űzni, féktelenkedni, szomszéd ellen ostromot vezetni, császár ellen izgatni, lázadást szítani, Erdélyért káromkodni ... azt hiszem, még nem elegendő ...

— Uram! — szisszent fel Wesselényi. — Vigyázzon!...

A palástos ember kárörömmel folytatta:

— Ezért csak börtönt érdemelt, de mutasson rá egyetlen cselekedetére, ami annak a földnek javára vált volna. Én elhiszem, hogy új világot álmódott ön is a régi helyén, de aki világokat álmódik és nem valósítja meg, csak újabb börtönt érdemel.

Annyi meggyőződés, annyi szépség és valami különös igazság volt a vádban, hogy a vad, soha senki előtt meg nem rettenő embernek vissza kellett torpannia előle. Belsőjében remegve, szinte védekezve dörmögte maga elé:

— Én mindig védtem az ország jogait.

Gúnyos, bántó kacagás volt a felelét:

— Az ország jogait? Lelkiismeretaltató frázis. Idejétmúlt, igazságtalan, kényúri privilégiumokat védte. A nemdolgozást védte, a néptől, földtől elkülönült, vagyon- és pénzhabzsoló uraskodást. Az aranyat, ezüstöt, kincseket, a nép hátán ülést, a rangkórságot, a kiváltságok örületét, a rangért-marakodást, a címer-dölyföt, a telehas-göggöt. A paraszt pedig egyék füvet, maradjon tudatlan és dolgozzék. Pedig az éhes barom-milliók az ország joga, a megve-tett, robotban vonító eb-nép. A szikkadttestű, szerencsétlen asszonyok, kik a hegyek közt szülik meg átkozott kölykeiket a még átkozottabb életre, mint a

vadak. A deres és mogyorófafapálca-királyság önöknek az ország joga . . . Díszmagyar bábjáték, bandérium-ceremónia, családi büszkeség, néha-néha egy kis országgyűlés, hol kiszavalhatják magukat, ez az ország Wesselényi a gyalazo beszédre tuzbeborul'an ugrott fel.

— Mi nagy, szentséges eszményekért küzdünk és ha kell, meghalunk értük! Ilyen az anyanyelv.. .

A palástos ember tiltón felemelte kezét.

— Hogy meri ajkára venni e szót, amely ellen a legtöbbet vétkeztek? Háromszor jártam be Erdélyt, de anyanyelvet csak a jobbágy ajkán találtam, hogy Jegyen mivel átkozódni, sírni. Koldulni is alig lehet vele. Tíz ujj számolni, tíz szót beszélni.. . Ez maradt az anyanyelvből. Hány iskolát épített ön, hogy ne hagyja pusztulni? Külországban a költők, írók, az anyanyelv megváltói, nemzetek büszkesége, az élet és szellem királyai. Önöknek rongyos, megvetett lantos, nótamondó cigánynép. A hajdú kidobja a kapun. Szégyenlett minden igéjük, dőcögős, darabos, paraszt, nem uraknak való. Arra nem gondoltak, hogy a nyelv halála a nép halála ...

Wesselényi felugrott, de visszarogyott. Őrültként nézett rá a szembenülő férfira, ki letépett szemeiről minden régi látást, csak ráfujt az ősi eszményekre és álombuborékként pattantak szét. Hiába öklözte homlokát, csak azt mondhatta rá:

— Igaza vagyon. Fáj, hogy igaza vagyon. De nem sokáig lesz ez. Fogadom! Esküszöm!

A palástos ember világtól undorodó, fölényes kagással válaszolt:

— örvendj, Erdély, te megvetett, kifosztott, négy hittől tépett kicsiny földecske, kit saját fiai sem ismernek! Jó lesz azonban vigyázni ti, Kárpátok! Köröskörül káprázatos erővel emelkednek világhatalmakká az összes nemzetek! Népek rázzák a láncot, a földet új eszmék vetik szét, de te csak örvendj, Erdély!

Halálos fehér lett a Wesselényi arca, majd lassan szent tűzbe borult és megfogta a császár emberének hideg kezét.

— Akárki légy, uram, ne féltsd te azt a földet! Tizenhét század viharzott át már fölötte, s azok a sziklák már sok világhatalom nyomát viselik. Sok vér megöntözte, sok hit megrontotta. Hierophantok bíbora rothadt el rajtok, Zeusnak hasadt szobor belőlük, táltosok hanyatlottak rá, Mohamed tar koponyája locsant a semmibe rajtok, csorda népek hallottak a szakadékok közé és nem volt erő, gondolat, vagy hit a világon, mely a Kárpátokon meg nem szállott volna, de mind leszédült róluk és a föld megmaradt fiait táplálni, virágot és kenyeret nemzeni, sorsokat hordozni, árva népet dajkálni. Jöhetnek a külső országbéli új világok, azt a kicsi földet soha el nem nyelik. Inkább mind elveszünk.

Tetőtől talpig végigmérte Wesselényit az álruhába rejtőző ember.

— On akarja megmenteni? ön, a rab? Egyedül? Tehetetlenül? On akar a császár hatalmas elgondolásával szembeszállani? On, kinek a vak bizodalom minden ereje? Ki élni nem tudott, csak halni akar hazájáért? Mondjon egyetlen nemes, nagy gondolatot, amit meg akar valósítani és én azonnal elbocsátom.. .Úgy-e, nem tud? üt esztendeje itt gubbaszt e helyen, de a császár ellem gyűlöleten, a bosszú - álláson kívül egyebet kigondolni nem tudott. Ez éltette, ez erősítette, de mihez kezd, ha vad lelkének ezt az egyetlen reménységét is elveszem, az undorító kielégülést megadom? Megteszem, hogy megvetthessem. Tudja meg tehát: Nem azért jöttem, hogy sorsán könnyítsék, hanem hogy semmivé tegyem. Saját lelkével öletem meg! Mit fészkelődik?.. . Aggódva lesi az ajtókat, mert azt hiszi, hogy egyetlen intésemre poroszlók rohannak be.. .

A selyem álorca mögött megvillantak a csodás fényben ragyogó szemek és tisztán látszott, hogy va-

lami szokatlan, különös gondolat kerítette hatalmába. Sziszegve pattannak szét a beteg ajkán a szavak: ’

— E perctől fogva szabad!...

Nem beszélt tovább, hogy kínosabb legyen a csend.

Wesselényi érezte, hogy testén zszibongás vonaglik át, ami telkényszeríti a székről, fuldokló öröm támad a szívében és megtántorodik. A leküzdhetetlen révületben csak ezt a szót bírta ismételni:

»Szabad! — Szabad!«

Hatalmas teste rázkódik, annyira küzködik, hogy néhány értelmes szót mondjon és hidegen, önmagához méltóan fogadja a császár kegyelmét, de a másik megelőzi, leinti:

— Szabad, mert nem méltó ön, hogy öfelsége továbbra is fogva tartsa. Kegyelmevel megölte, elveszítette önt. Mehet!... Végeztünk!

A szégyen, a düh, a megalázottság, az önérzet majdnem leütötték lábáról a fekete, forrongó Wesselényi Miklóst, de nem bírta felemelni nehéz öklét, hogy lesújtson, csak csodálkozott és igyekezett a szavak nyűgétől szabadulni. Érezte, hogy sokkal súlyosabb bilincseket kaptott a lelkére, melyeket izmaival nem roppanthat szét. Ez a halálhomlokú ember tehetetlenségében erősebb, mint ő és gyönyörű agyvelejének fénye pusztító hatalom, lelke nagy és végzetes. Nem tehet semmit, mert igaza van. Hiába ölné meg egyetlen ütéssel, igaza maradna és ő le van teperve. De a császárral el fog bánni... meg kell fizetnie az ő és az ország szenvedéseieért, ha vérbe, koromba, végső megsemmisülésbe kellene is rántania az egész országot!...

A démoni, hideg ember azonban mintha látná minden gondolatát, ki nem fejezhető gúnyal, fölényesen és finoman, utolsó reményétől is megfosztotta.

— Néhány pillanatig kénytelen vagyok még tartóztatni. Az utolsó öt esztendőben, mialatt ün Kufsteinban tartózkodott, sok minden történt a világon.

Nem akarom tájékoztatlanul elbocsátani. A hírek ki-
elégítik személyes bosszúját! Kezdjük a legfontosab-
bon. Akár külön meg is ünnepelheti, olyan nagy-
szerű hír. A császár súlyos beteg. Orvosai szerint
mindössze pár hónapja van hátra...

Wesselényi lehajtott, nehéz fejét hirtelen fel-
vetette. A fekete palástos gyorsan odahajlott arcához
és élesen fürkészte minden vonását. A kárörömet ke-
reste, de csak a megdöbbenést látta.

— Örüljön hát! Hiszen legfőbb vágya teljesül.

Wesselényit megrázza a hír. Megszégyenülten
mormogja:

— Nemtelen ember sohase voltam.. .

Elhallgatnak. Egymást nézik. Az egyiknek is a
szemében könny, a másiknak is a szemében könny.
Kívül éj van. Vad, viharos decemberi éj. Az egek
boltjai alatt Idétlenül forognak a világok, s a szél a
megfagyott földet hópelyhekbe pólyálja. De ők, ket-
ten nem hallanak, nem látnak, csak tovább kínozzák
egymást.

— Ujjongjon hát, mert nem lehet tudni, hogy
a császár, vagy trónja omlik-e össze hamarabb ...

— A trónja? — didereg a döbbenettől Wesse-
lényi Miklós.

A fekete palást hátrahult a rejtelmes ember fe-
jéről, .a szép, nemes fő lassan lecsügged.

— A trónom...

Wesselényi felugrik és meglepődve tisztelettel
hajlik meg.

— Felség!

A tüdővész lázrőzsái kigyúlnak a beteg ural-
kodó arcán, nézése csüggedt, beszéde nyugodt és szo-
morú.

— Pedig én jót akartam. Előre tudtam, hogy
a világ vesztébe rohan és siettem népeimet elrántani
a szakadék széléről. Föl akartam oldani az elnyomott
milliók láncát, mert jaj, ha ők törik szét! Emberré
akartam tenni őket, mert szörnyű vész támad abból,

ha a tömegek veszik észre, hogy többé nem is emberek. Erős, gazdag birodalmat akartam szabadsággal, bőséggel, felébredt agyakkal, melyek kiállják az új idők próbáit... Mert jön a halál, a vér, a pusztulás, már remeg a föld és az emberfő ezrével fog porbahullani. Franciaországban már üvölt a forradalom, a nyomorult milliók véres álma fel fogja forgatni a világot és milliók hálnak meg, mikor milliók ébrednek... El akartam kerülni mindezt és hálaból saját népem taszított le a trónomról... Belgium már elszakadt, Tirol forrong, Magyarországon az urak a porosz királlyal esküdtek össze ellenem. Most nekem kellene levágnom a fejezet, hogy az én fejtem fenn maradjon. Mindenki így cselekednék... De minek?.. . Az orvosok szerint pár hónapom van hátra, de én tudom, hogy a meg nem értett uralkodó — úgyis régen halott uralkodó... Hazamehet On is, Wesselényi báró, nyugodtan oldozhatom fel bilincseit, mert már nincsen, aki ellen küzdjön. On már veszélytelen. Menjen, mondja meg otthon, hogy József császárt sem forradalmakkal, sem összeesküvésekkel *nem lehet* legyőzni... Mondja meg, hogy még lesz egy utolsó büntető cselekedetem, de királyi és felséges.. . Sorsára hagyom a világot, hogy elpusztuljon önmagától...

Többé szót sem ejtett, észre sem vette az előtte álló megrendült embert, senkit és semmit nem látott, saját elmélyült, titkos lelke vezette. Magára vonta fekete leplét és kitántorgott a börtönszobából.

Wesselényi egyedül maradt. Nem tudta, hol kezdje el a gondolkodást. Mintha ellopták volna minden erejét, halálos fáradt volt. Le kellett ülnie. Olyan lett a lelke, mint egy öreg zsoltáros könyv, melyből eltűntek a zsoltárok. Hiába forgatta, erőtlenül és vigasztalanul hullottak egymásra a dohos lapok. Pedig mennyi álom, mennyi vágy és gyönyörű terv volt raj-

tuk. Akárhogyan kérdezte, akárhogyan hallgatta, néma és hideg maradt benseje. A szabadulás öröme sem akart felátadni. Ha feleségére gondolt, a pusztuló császár végtelenül szomorú arca tolult elébe és azt mondotta:

— Milyen kár, hogy meg kell halnia ilyen nagy elmének!

Magában megbocsátotta minden szenvedését 'és meghódolt előtte. Jó ember a császár... Tévedett, de nem akart rosszat... — Mit beszélek? — riadt öntudatra ismét. — Mi lett belőlem? Hiszen ez kész hazaárulás!... Mit sajnálom, hiszen majdnem egy évtizedig uralkodott!... Uralkodott?... Inkább pusztított ... és kevés büntetés érte a halál... Eszébe jutott minden szenvedés, megaláztatás, megölt boldogsága, rabbávetése, a megfojtott Erdély, a nyomorba borított, az elnémított, idegenné és aljassá tett drága föld és haragjában saját szakállát tépte, hogy pillanatig is meg tudott bocsátani.

— Haljon meg! Vesszen el nyomorultul, mert megérdemli! Boldog leszek, mikor a föld alá taszítják.

Lassan szótagolva mondotta ki a gyűlölet átkát, de a nyelve visszacsuklott. Érezte, hogy a szíve nem akarja a végzetes ígéretet, a lelke panaszkodik érte, részvét és könyörület védőül vetik magukat, szelíden megfeddik: — Miklós, Miklós, néked nem szabad aljas emberré lenni!

Viaskodott magával és még jól esett, hogy végül is a parancsnok megráncgolta.

Két fegyveres őr élén jelent meg a tiszt. Intésére a katonák közrefogták a csodálkozó Wesselényit, a parancsnok pedig rideg hivatalossággal egy iratot vont elő és szertartásosan felolvasta az elbocsátó parancsot:

»Seine Majestät haben anzubefehJ.en geruht, dass Baron Wesselényi des aufgehabten Staats-Arrestes entlassen solle...«

A fegyverek tisztelegve ledobbannak, a két őr

eltűnik. A tiszt ki egyenesedik, mosoly, kedvesség suhan át arcán és mintha őt bocsátották volna el a börtönből, izgalomtól remegő hangon nyújtja a kezét.

— A vendégem vagy, Kamerád! Isten hozott!

Csak egy ajtón mennek át és fényárban úszó meleg otthon várja őket. Az asztalon vacsora^ nehéz borok, derű és szeretet. A megszabadult hatalmas ember engedi, hogy társa vezesse, leültesse, kedvesen kínálja. Szótlanul engedelmeskedik. Reszkető ujjakkal nyúl a puha, fehér kenyér után, kezébe veszi, illata megszenteli testét és egyszerre, mintha valami csodálatos világban ébredne fel, felemelkedik és möhón megcsókolja a kenyeret.

... Mert az emberek szabadsága a mindennapi kenyér...

XIII. FEJEZET

Új esztendő napján olyan jeles dolog történt Sibón, amire Erdélyben a legöregebb emberek sem emlékeztek. A temetőben a gyermekek egy sírhanton kinyílt virágokat leltek. Nem merték leszakasztani, hanem befutottak a faluba és a híre valósággal megdöb-bent a falu. Különös sejtelmekkel és rosszat váró orcával jelentették a kastélyban is a bárónénak: — A volt papunk sírja az éjjel kivirágzott.

A báróné maga is kiment a temetőbe, ahol már a nép csodálkozva állotta körül a Rétyi-pap sírját, de senki meg nem tudta fejteni, hogy mit üzen a vak pap a virágok által. Nagy lelki békesség lepte meg az embereket és örömben sírni kezdtek. Mindenki úgy érezte, hogy neki szólnak a virágok és csodálatos, nevetlen reménységek keltek az emberekben. Igaz, hogy engedelmes idők jártak egész télen és fekete karácsonyuk volt, de ilyent többet ember nem ért. Valami furcsa kórság kezdett lábrakapni e naptól fogva. Nem tudtak házaikban ülni, hanem szertebolyongtak a mezőkön és dalokat énekeltek. Az éhes ember nem érezte az éhséget, a szomjas a szomj át, bánatát, fájdalmát. A kastélyban kinyitották az összes ablakokat, megszüntettek minden gyászt. Cserey Heléna levetette gyászköntösét és kacagása betöltötte a komor termeket. Nem tudta, mikor aludt el, mikor ébredt meg. A mének elszaggatták kötő-fékeiket és nyihogva kivágtattak a rétekre. Némelyek csak azért haragudtak, hogy fecskével miért nincs tele a levegő. Itt-ott pillangó is akadt és a méhek elhagyók köpüiket...

Bizonyos, hogy csodákra készült a föld.

Más országokból is jött a hír, hogy a kertekben a rózsá, tengeri, szöllő, s más ilyen apró fák derekasan kezdtek bimbózni. A violák, s más jószagú virágok nyíláshoz készültek. Württemberg táján sarját kaszáltak januáriusban, a szántóföldeket beszántották, s rozssal be is vetették. Az elein érő gyümölcsfák majd mindenütt virágoztak, a mezőn pipacsot találtak. A folyókon vígan hajókáztak és teljességgel megjött a tavasz. Sok helyen a papok beszentelték a földet az eljövendő ismeretlentől való félelmükben és az egész világ várta a csodát.

Ezekben a felséges napokban történt, hogy lovas legény pecsétes írást hozott Sibóra a guberniumtól. Mikor Qserey Heléna elolvasta, örömeiben összerogyott. Később magához tért, de szólni nem tudott, csak önkívületben futkosott, kacagott, könnyezett, s az írást csókolta. A kastély népe aggódva vette körül, de legbizalmasabb frájja sem merte megérinteni, olyan ragyogóan szép volt. Szemei kék sugarakban égtek és testéből fényesség lövelt ki.

— Megszabadult! Megszabadult! — egyre sikoltozta. — Hamar a hintómat! Percet sem várhatok!... Percet sem várhatok! Siessetek! örvendjete, vigadjatok! Ma minden szabad!

A kastély felbuzdult. A kemencékben kalácsot sütöttek, boros hordókat gurítottak a faluba, a szabadban nagy tüzet tettek, ökröt sütöttek, a fiatalság táncra perdült, a cigányok húzták, a népek ujjongtak ... Mikor a hintó kigördült, sokan utána futottak. A mének vágattak, a szíjak feszültek, a mező virágzott, a nap az égen zengett...

Becsben találkoztak.

Nem volt a száznak szava, szemüknek látása, testüknek ereje, csak egyetlen nagy szédülő érzés voltak mind a ketten. Tehetetlen két kicsi ember, kit a végtelenség egymásnak dobott tündéri erővel, hogy egyesítse a hitvesi csóknak szentséges káprázatában...

És azon éjjel elhervadt a virág nyíló idejében, kialudt a tavasz mosolygó fényében, legszebb erejében.

A csoda megtörtént.

Az emberiség pedig tovább várta, mert nem tudta, hogy a csodák külseje szerény. Csak a napfénybe mártott világot látták, az erőt, mely végigöntötte az erdőn a patakokat és vígságot indít a madárcák száján. Ki gondolta volna, hogy mindez azért történik, mert egy asszony, a feleség végigment a földön, hogy szenvedéseinek jutalmát elvegye? Ki látta, hogy egy utolsó kis falu temetőkertjében elfeledett sírról áradt szét az élet és reménység, melytől a szegények pénzt és ércet reméltek, az elnyomottak szabadságot, a honfiak álmuk teljeseését, a koldusmilliók világforradalmat, a szomjas barázdák ríj életet?... Pedig csak annyi volt a csoda, hogy egy igaz asszony szívében támadt virágocska, származott vesszőszál és egy férfi hozzátámaszkodott... Hozzátámaszkodott és vele egyesült, nem a testi buja tűzzel, amely minden vért felindít, hanem az élet szemérmes igaz törvényével, ami minden hatalomnál nagyobb.

Dehát az ember együgyű, s tudatlan, akit dobál az élet felébredéstől felébredésig. Ma valami vígasságot okoz bennünk, holnap gyászba borít. Ma az öröm ezüst harangja szól bennünk és hálaadó poharat töltünk, másnap átkozódunk, s betegágyba hullunk.

Ilyenformán járt Wesselényi Miklós is. Az édes káprázat hirtelen elmúlt. Végigbeszélgették őt hosszú esztendő minden szenvedését, hogy újból átszenvedjék. Ettől a férfiben is eltűnt a tavasz. A maga szenvedését már nem bánta, de ha asszonyára nézett, akit ártatlanul hurcoltak őt esztendőn át, feltört benne a düh, fogait csikorgatva gondolt a császárra és elhatározta, hogy le fog számolni vele. Felesége előtt titkolta elhatározását, de napokon át ott lappangott a Burg körül, ahonnan annyi veszedelem zúdult rájuk. Szótlan, sötét ember lett és csak végzetes terveinek élt. A bosszú üldözte és még éjjel is nyugtalan,

bíborvörös volt az arca a forrongó Haragtól. Szegyenlette is magát, hogy Kufsteinban úgy elbánliatott vele a császár, bántotta, hogy gyengébb, hogy nem mérközhetik vele, hogy tehetetlenül kell néznie Erdély pusztulását, s a hatalmas városról szétömlő hatalom látása elvette minden erejét. Sötét gondolatai reánehedtek, rekedt lett a hangja is tőlük és érezte, hogy bűnössé válik, mielőtt bünt követett volna el.

Cserey Heléna mindent megsejtett, de a remegő asszony nem mert szólani. Fájó seb volt minden pillantás, melyet reávetett. A reszketése, a titkolózása, aggodalmai, titkos fohászkodásai, az örködése még inkább izgatták, csak jobban siettették. Még csak a formát nem tudta, hogyan jusson a császár elé. Elnyomott agyában nem termett gondolat. Talán saját vére ölte volna meg, az önmagába roskadásban pusztult volna el, ha a napról-napra érkező rémhírek fel nem rázták volna. Béos sápadtan nézett Nyugat felé, hol Franciaország fölött lángolt az ég. A forradalom szörnyűségei, vérpára, felgyújtott kastélyok füstje, a felfordított trón arany lábai meredtek a levegőbe. Az urak és uralkodók reszkettek és komor feszültség nyugtalanította Európát. Az emberek álma megváltozott, a pusztítás, az ölnivágyás kéje feszült milliók öklében. De Bécs csendes volt és saját testével védte császáriját. Undorodva nézte Wesselényi Miklós ezt a lakáj-várost és orcapirulással látta, hogy saját hazája is instanciákkal koldulja örök jogait. Mindennap érkezett a vármegyéktől a sok felirat, könyörgés. Nemzeti ellenállásnak nevezték, hogy szebb legyen a neve. Erőtlen cigánykodás, komédia, mondotta rá Wesselényi Miklós. Az események tehetetlenül hullottak le a Burg komor falairól. Érezte, hogy neki kell valami szokatlant elkövetnie, reá várnak a milliók, hogy a büszke tornyok felett ülő gögös császári fényt kioltsa és helyébe új világosságot gyújtson.

Az alkalom is megjött. A kabinetiroda értesítette, hogy a császár három nap múlva hajlandó fogadni feleségével együtt, hogy kegyelméért köszönetet mondhassanak. Halálosan sápadt lett a hírre Wesselényi Miklós. Az irat zörgött a felindulástól reszkető kezeiben. Három napon át nem szólt feleségéhez, magába mélyedt és egyetlen gondolatra sem volt képes. önmagával küzdött.

Az audiencia reggelén Cserey Heléna talpig gyászban, gyönyörű ruhában, a fogadásra készen elébe lépett. Két kezébe fogta ura fejét, belenézett szörnyű szemeibe és felsikoltott:

— Mi a szándékod, Miklós?

Térdre vetette magát előtte, átkulcsolta lábait és úgy kérlelte:

— Ne menjünk a császárhoz, Miklós, menjünk haza, Miklós!

Wesselényi kényszeredetten elmosolyodott:

— Ne aggódj, asszony!

A szegény, rémült asszony ettől kezdve nem is tudta, mi történik vele. Gépiesen engedelmeskedett. Engedte, hogy az ura hintóba ültesse és mihelyt a bojtos kocsifüggönyök lehullottak, ő is behunyta szemeit.

Akadály nélkül jutottak a császár lakosztályáig.

Délelőtt tizenegy óra volt.

Az udvar tele volt hiútokkal. A lépcsőkön néma lakájok állottak, kik kézmutatással irányították az érkezőket az arany szálába. A pompás terem tele volt komoly urakkal és dámákkal, kiknek az élén a két ősz vezér, báró Laudon és Hadik gróf állottak. A fényes huszártisztek külön csoportot alkottak, külön állottak a magyar hercegek és grófok is. Néma csend volt. Wesselényi és neje a meglepetéstől pillanatig visszatorpantak a küszöbön és halkán megkérdezték a ceremónia mestertől:

— Mi baj történt?

Nem kaptak választ, csak szóltanul kijelölték a

helyüket. Mikor megérkezett Ferenc főherceg, a menet elvonult hangtalanul, fölehajta az udvari kápolnába, ahol égő gyertyákat osztottak ki. Az oltáron fehér díszben három pap állott. Péter Márton a császár gyóntatópapa kurtát csendített és erre térd re hullott mindenki. Megfordította az arany kulcsot a tábernákulumban és kiemelte a szákramentumot. Magasra emelve vitte át a leborult főméltóságok sorfala között az arany szálán, melynek ajtaja a császár szobájába nyílt. Az ajtó nyitva maradt, de a küszöbön Ferenc főherceg megállott.

Wesselényi megrendülve figyelt. Pillanatok múlva felhangzott a pap mély, remegő hangja:

»íme az Isten báránya, ime ki elveszi a világ bűneit l...«

Háromszor szólott az ezüst csengő és mindenki a mellére ütött:

»Uram, nem vagyok méltó, hogy bejöjj hajlékomba ...«

Most már Wesselényi is lehajtotta fejét. Mindent megértett. A császár rosszul van. Már nyílnak a lélek szárnyai, hogy elröppenjen. Tehetetlen, utolsót lélegző ember lett belőle, ki csak egy kerek hostiát visz magával a szájában, mint bárki emberfia. Uralom, hatalom, tervek, birodalom, földi élet ránézve mihamar véget ér. A trón lassan ravatallá változik. Itt már az Isten báránya járkál nesztelenül, ki előtt mindenki meghajlik. Az ő vad szíve is megnyugszik és az indulatok elolvadnak benne. Lassan ráébred az irtózatossá válnak, melybe elvakultságában önmagát sodorta. Most már ő is ráüt a mellére és áldja Istenét, ki útját így megvilágította. A megbocsátás és békesség fénye őt is betölti és észre sem veszi, hogyan viszik vissza ragyogó kehelyben a szentséget. Gondolkodik és lassan új embert fedez fel magában. El van merülve és csak akkor rezzen meg, mikor a ceremóniamester megérinti.

— Köszönjük. Vége a szertartásnak...

Imbolygó tekintettel körülnez. Az arany szála üres. Csak a felesége hullatja mellette boldog könyveit a fényes földre ...

Egész nap és egész éjjel nagy tömegek lesték a Burgból ki szivárgó híreket. Bécs virrasztóit a beteg császár fölött. Délre elmúlt a szívszorulás és a *gyötrő* hidegrázás. Guarin doktor fáradtan jelentette ki:

— Felség, a fenyegető veszély elmúlt.

József nem válaszolt. Sokáig némán gondolkodott. Majd gyors elhatározással! kiadta a parancsot:

— öltöztessenek fel!

Az orvos rémülten tiltakozott.

— Könyörgök Felség, maradjon nyugodtan! Kész öngyilkosság most minden mozdulat!

A császár gögösen feléje fordult:

— Parancsolom, hogy megmondja: Mennyi időm van hátra?

— Mentsen fel ettől, Felség! — rimánkodott Guarin.

*József ingerülten felült ágyában. Irtózat*os harag ötötlett arcán és vészjósló nyugalommal felelt:

— önnek csak jósolnia kell, de én elkerülhetetlen biztosan mondom önnek, hogy hamarabb meghal, mint én, ha nem engedelmeskedik.

A halálarcú ember a tudós fölényével fordult szembe.

— Akkor nagyon kell sietnie Felségednek... — Habozott, hogy folytassa-e. Látszott, hogy önmagával küzd az orvos, de végül is a borzalmas emberben győzött az indulat és gúnyosan, kíméletlenül kimondotta a halálos ítéletet: — Készüljön meghalni, Felség, mert csak napjai vannak.

A császár felséges nyugalommal fogadta a le-sújtó szentenciát.

— Köszönöm, Guarin. Akkor öntől búcsúsom először... Most menjen, de imádkozzék, hogy igaza

legyen... — és egyetlen intéssel elküldötte az orvost.

Díszbe öltöztette magát és oda kellett vezetni dolgozóasztalához, amelyen felhalmozva állott a sok rossz hír. Egyik jelentés arról számolt be, hogy a porosz király meg akarja rohanni országát és titokban hadsereget gyűjt a határszélre. A másikban herceg Kaunitz esedezik, hogy nyugtassa meg a birodalmat, mert a katasztrófa napok kérdése:

»Méltóztassék Felsőgednek megemlékezni, hogy Németalföldjét immár elvesztette, talán visszanyerhetetlenül... Nagyon féltő, hogy ugyanazon szerencsétlenséget fogja tapasztalni legelőbb is a magyar nemzet részéről, melynek nem fog hiányozni külsegélye...«

— Szóval, velem hal a birodalom is... — teszi le az aktát és a csengő után nyúl: — Kérem a herceget!...

A szolgálattevő sietve végzi küldetését:

— Felsőg! A herceg kimentését kéri, hogy nem jöhet!

— És miért nem jöhet?...

A szolgálattevő nem meri elhallgatni.

— Félt a haláltól, melyet Felsőged terjeszt...

Az új gondolat elfoglalja a császárt.

— Hát én a halált terjesztem?...

Érzi, hogy igaz a mondás és hirtelen elfogja őt is a félelem. Megrémül az egyedüllétől. Sürgető vágy ömlik el benne, hogy szerető arcokat lásson maga körül, kik dédelgetik. Legközelebbi hozzátartozóira gondol.

— Kérem Öfenségét, Ferenc főherceget!

Izgatottan számolja a perceket és türelmetlenül vár. Gyorsan jön a válasz:

— öfensége kétségbe van esve, de e pillanatban nem hagyhatja el otthonát. A főhercegasszony a halállal vívódik.

A császár nem hiszi el, hogy az igazat mondották neki. Pírba borul az arca és újabb kérdéssel hárítja el magától a megszégyenítést.

— Testvérünk, Lápot főherceg megérkezett?

— Még nem, Felség...

— A kammerfurír átadta levelemet?

— Parancs szerint, Felség és vissza is jött.

— Hogy? — vetette fel fejét az uralkodó. —

Egy cseléd gyorsabban bírt járni, mint testvérünk?

— Ezúttal sajnos, igen, Felség...

— Talán testvérünk is beteg?

— Az ég őrködik felette, Felség... És kellő időben itt lesz. A trón...

Nem fejezhette be. A császár egyedül kívánt maradni. A befejezetlen mondat izgatta és amit senki sem mert volna megtenni a hatalmas birodalomban, önmaga egészítette ki:

— A trón nem haldoklik, csak én...

Kimerültén roskadt össze székében.

— Lehetetlen, hogy annyi millió ember között egy se legyen, aki szeressen!

Félig önkívületben kutatott emlékei között és kereste a szerető arcot, de se szerető hitves, se élet-édesítő gyermek... Sír takarja őket... A hízelgő, kéjt kínáló dámák arca úszott el szemei előtt, de ezektől undorral fordult el... Talán az egy Hal'ér grófné... Mégegyszer me^rázkódott, mikor kimondta nevét... Igen, ő hűségesen szerette. Felidézte gyönyörű alakját és vágyott utána... Hogy is feledkezhetett meg róla, hiszen anyává lett általa?... A szeretet szomjúsága annyira gyötörte, hogy beteg teste alig bírta el az ingert. Félhangosan felkiáltott:

— Hívjátok! Hozzátok! Siessetek!...

A mellékszobában állandó permanenciában tanácskozott négy miniszter. A kiáltásra mind a négyen behrohantak. A császár már nem rejtegette előttük sem titkát:

— Uraim! Végnapjaink előtt önmagunkkal számadást tartván, úgy találjuk, hogy az új birodalom megalapozásánál, Erdély teljes bekapcsolását illetőleg gróf Haller Jánosné nagy szolgálatokat tett házunk-

nak, melyek viszonzatlanul maradtak... Kérjük tehát, hogy a grófnő haladéktalanul jelenjék meg előttünk...

A rendőrminiszter előlépett.

— Felsőged nem méltóztatott a titkos kabinetnek erre vonatkozó jelentését figyelemre méltatni? Az asztalon fekszik...

Az urak nesztelenül visszafordultak.

A császár belemerült az aktákba és elfehéredett.

— Lehetetlen! Rágalom!

Lehetetlen, hogy akinek legtöbbet ajándékozott életében, ellene fordult volna, hogy letaszítsa trónjáról. A titkos szolgálat azonban megbízhatóan működött. Minden meg volt írva, ami történt, attól a perctől kezdve, hogy *régi* szeretőjét eldobta magától. A borzongató betegszállítás a kapjoni kastélyból Gorbóra, a világszép asszony maga vádolása, a görbéi éjszaka, Wesselényi Miklósné megjelenése és kibékülése. Mihelyt elhagyhatta ágyát, az elégedetlenek élére állott, lazított, nyugalmat nem ismerve izgatott a császár ellen. Titkos gyűlések egész sorozatán vett részt. Minden lépése, minden szava fel van jegyezve. Csak a császár parancsára vártak a hatóságok, hogy letartóztassák. Mikor titokban kihallgatták, hogy minden feltűnést elkerüljenek, beismert mindent, de a vád ellen hevesen tiltakozott:

— Én nem öfelségét árultam el, hanem csak a hazámat szeretem ...

A császár nagyot sóhajtva tépte össze a papirost:

— Magamra maradtam.

És ami sohasem történt meg vele, a könny kicsordult *a* szeméből.

— Vesztettem. A koporsós ember az én fejemre tette le koporsóját...

Utolsó cselekedetét önmagához méltóan akarta végrehajtani. Orvosát hívatta és erősítő szereket kért, hogy a test idő előtt össze ne omoljon. Papirost vett elő és a tollat a tintába ütötte. Kevésbé hátradőlt.

hogy meglazult gondolatait rendbeszedje és akkor újra megjelent előtte a Nemes Zsuzsa mondása, amellyel jóvá tett mindent: — Én nem őfelségét árultam el, hanem csak a hazámat szerettem... Tétovázás közben egyszerre ragyogni kezdett az arca. Senki sem tudja, mi ment végbe benne, csak nekidőlt az írásnak és írta folyékonyan, nem szünetelve, lendülettel, büszkén és tudatosan, hatalmas agyának beláthatatlan világából szülve minden szót a világtörténelem egyik legnagyobb cselekedetét:

»... Ónként és saját szívünkéből indítatva kegyelmesen határoztuk, hogy az ország politikai, s igazságügyi igazgatását a jövő május elejétől kezdve egészen olyan állapotba helyezzük vissza, melyben 1780-ban volt, midőn a felséges özvegy császárné, ^B apostoli királyné, felejthetetlen anyánk halála után az ország kormányát átvettük. Miután ugyanis jónak láttuk a közigazgatás némely intézményeit, kormányunk elejétől fogva, a közboldogság előmozdítása iránti buzgalomból, s azon reményben megváltoztatni, hogy azok nektek, ha majd tapasztalásból megismeritek, tetszeni fognak, most azonban bizonyossá tettünk, hogy ti a régi igazgatási modort inkább akartjátok, ^B csak abban keresitek, s találjátok boldogságtokát: nem késünk ebben is megfelelni kívánságtoknak.. .

... Ezennel kormányunk kezdetétől fogva kibocsátott azon rendelvényeket is eltörülteknek, s érvényteleneknek nyilatkoztatjuk, melyek közértelem ezerint a törvényekkel ellenkezni látszanak...«

Ereje minden szóval fogyott, sietnie kellett. Már alig bírta a tollat tartani, mikor le kellett írnia: »Kelt Bécsben jan. 28-án 1790-ben.. .« Szédület fogta el, háta felpúposodott, a verejték kiverte, a toll megbotlott, de életerejének utolsó fellángolásával, mielőtt a meggyötört test erői elhagynák, bevégezte a királyi gesztust és odaírta;

»József..

Gyorsan elmúlt a Wesselényi Miklós meghatottsága. Mindennap elment az udvarba és bejelentette magát, hogy a beteg császárt kínozza a lelkiismerete. Minden rossz hírre javult a jókedve és harsogva kacagott. Felesége szomorúan kérlelte.

— Menjünk haza, édesuram! Nem ismerek rád! Miklós, borzadok a kedvedtől. Az nem a te nagy nemes lelked. Félek, megver az Isten.

— Most őt veri az Isten a mi szenvedésünkért, — felelte Wesselényi. — Ráérünk még hazamenni. Mihelyt meghallom, hogy megfojtotta a halál, tüstént fogatok, a muzsikaszóval kísértetem ki magamat Becs városából.

Harmadnap azonban sápadtan érkezett meg szálására.

— Nagy dolog történt, asszony! A császár visszahúzta minden rendelkezését.

Egész nap nem mozdult ki, csak gondolkodott és elszótlanodott. Nyugtalanul aludt és sokszor kiugrott ágyából.

— Ki ez az ember?

Reggelre lázas volt és fáradt. Bíborvörös arca elszürkült, de a felcsert kidobta. Előparancsolta legényét, derékig vetkőzött, hóval dörzsöltette a hátát jeges vízzel leöntette.

— Most pedig befogsz és megyünk a császárhoz.

Az udvarba azonban nem engedték be, mert a császár állapota rosszabbodott. Kívül leste a híreket. A tereken nagy tömeg ácsorgóit és egymásnak suttogták, hogy mi történt a palotában.

Ködös, enyhe téli nap volt. A Burg oszioptartó óriásainak kurta szakállán megereszkedett a jégcsap, s a kötestek szürkén megizzadták. Ki s bejártak titkolózva az udvari méltóságok. Katonaság vonult fel és hátraszorította a népet. Díszbe öltözött testőrök élén megjelent Pálffy Károly gróf főkancellárius és a kis csoport átment a kincstartó-házba, ahonnan a magyar koronát, királyi pálcát, keresztes arany al-

mát, a Szt. István palástját és kardját üanepélyesen bevitték a császár hálólázába. A Felség¹ egy székre roskadva várta. Intésére átnyújtották a klenódiumokat. Hosszasan szemlélte, az urak megrendülve nézték, de az uralkodó nem nyilvánította gondolatait. A koronát megpróbálta felemelni, mintha önmagát megakarná koronázni, de a nehéz aranyhoz gyengék voltak viaszszárgává aszott kezei és visszahanyatlottak. Erre kínosan elmosolyodott és intett, hogy ne az üveg almáriumba, hanem a régi vasládákba rakják és zárják be a három kulccsal. Mikor ez megtörtént, pillantásával intett, hogy szólni akar. A főkancellár ajkához hajtotta füleit.

— Minden megtörtént Felséged parancsa szerint,
— válaszolt hangosan a főúr. — A szent ereklyék megindulhatnak Magyarországba.

— Akkor induljanak! — suttogott a császár.

Három aranyos üveges hintó gördült elő. Mindenikbe hat ló fogva. Két udvari szolgálólegény megragadta a veres bársonnyal beborított ládát. Két nemes magyar testőr kivont karddal odaugrott és a szép férfitest minden energiáját tartásukba gyűjtve, lassú léptekkel a grádics ajtajáig kísérték a koronát. Mihelyt az ajtó megnyílt, két más lovon ülő testőr is kardot rántott és a korona hintájához rugtatott. A belső üléshez erősítették: a kincseket. Az első hintón Soki major és Dótzti testőrkapitány ültek, a másodikban a két koronaőr. A trombita felharsant, a fegyverek tisztelgésre emelkedtek és a hatalmas tömeg feje megmeredt a levegőben.

A magyar szent korona megindult haza...

A császár az ablakból nézte, két udvari orvosa támogatta. Nem szólt, csak csendesesen sírt.

A zaj elnémult és még siketebb és még elviselhetlenebb lett a csend. Bécs városa kísérték a magyar koronát. A császár néhányad magával maradt. Nehezen lélegzett és a szíve elszorult... Mégegyszer ráütött türelmetlenül a szék karfájára. Az urak térdre

állottak, hogy akaratát átvegyék. Szagगतottan és már csak félig látó szemekkel rövid sóhajtás után azt mondotta a császár.

— Nem tudom, igaza van-e a költőnek, hogy a trónról a koporsóba nehéz az átmenet, de én nem sóhajtok a trónért... Csak kissé keserítettnek érzem magamat, hogy annyi életbajjal boldoggá oly keveset, hálátlanná oly sokat tettem... De hiszen ez a trón embereinek a sorsa ...

Senki sem mert sírni, de senkinek sem volt ereje térdéről felállani.

Parancsa szerint minden órában jelenteni kellett a Szentkorona útjának eseményeit.

Pozsonyban félország várta. Először Batthyány kardinális palotája előtt gyűléseztek, majd három hajó vitte át a Dunán a főúri rendet. Mindenki ott volt, aki csak a korona árnyékában eszi a magyar kenyeret. A főasszonyok és kisasszonyok kivételként a najmódiból és felvették eleik tisztos öltözetét. Fejeik veres, vagy fekete bársonyból készült, arany forgóval, kócsagtollal és lefüggő gazdag vitézkötéssel cifrázott kalpagokkal ékeskedtek. Kurta setétkék mentjük ráncai az arany paszománttól alig látszottak. Ugyanolyan szoknyáiknak aljait is a régi íz szerint arany paszománt kerítette. A zászlóaljakra sorakozott menet az ország határánál sátort vert. Délután három órakor érkezett meg az udvari hintó. Látására a nép felujjongott, a mozsarak durrogtak, a meztelen kardok kirepültek, a város harangjai zengeni kezdtek. A köpcsényi kastély előtt a hintóból kifogta a tömeg a lovakat, s maga vont a kastélyba, ahol a kincsrejtő ládát leemelték és a kirendelt szálába vitték. Zengett a dal és imádság egész éjjel megszűnés né Mail.

Győr városába még nagyobb lett az öröm. A bécsi kapu előtt lévő híd végén állott a papság nehéz díszben a püspöki ezüst kereszt alatt. A zászlók min-

denütt lengtek és zengett, pergett a dob, síp, trombita és egyéb mezei fúvó muzsikaszér. A korona hintáját magyar nótákat pengető hegedűsök követték és közben-közben kiáltotta örömét a nép is, amelynek hulláma megindult az öreg templom felé. Hatodfél órakor már besötétedett, de hirtelenséggel kigyúlt a város az ünneplő világítástól. A rajzoló oskola középablakán kékes égen aranylángú nap ragyogott, de még szebben tündöklőit Révay Miklós úr felírásainak értelme: — »Napunk virradása, Egünk derülése, Törvényünk ereje, Hazánk újulása, Szabadság épsége. Nemzetünk ereje!...«

Mikor a koronát az öreg templomba letették az oltárra (ahol Szent László király koponyáját tisztelik) mindenki sírt Örömeiben. A nép muzsikaszóval járta be a város utcáit. A térséges helyeken a falvakból bejött szürös nép aprózta a magyar táncot. Egy magasra felépített állásról bort folytattak és a püspök kétszáz forintot osztatott ki a szegények között. Az emberek amerre csak a korona haladott, kiállottak az útra és a lányok kendőiket dobálták a hintó elébe és voltak, akik elébe akartak feküdni, hogy a szent teher alatt végezzék életüket...

Ez volt az utolsó jelentés, melyet a beteg császár saját koronájáról meghallgatott. Lehajtotta és többet fel sem emelte fejét, úgy megalázta testét-lelkét a szenvedés. Az élesebb fülek még elkapták fájó gondolatának egyetlen megjegyzését.

— Szerencsétlen nemzet, mely az élő élet helyett szimbólumot imád! Furcsa, érthetetlen nép a magyar?

Még mindig hideg, üres aranyabroncsnak tartotta a koronát, amely méltó, vagy méltatlan főre egyalánt ráborul és bántotta ez a lelkes imádás, mely megfélemezte az ő, észtlől, gondolattól, tervektől ragyogó fejről, mely egyszerre dísztelessé vált és a halál férgei már helyüket keresik benne. Érezte, tudta, hogy mielőtt meghalt volna, már meg is semmisült, egy egész élet hiábavalóságainak romjain ülve!

— Vesztettem! — suttogta önmagának és fáj a gondolat. — De miért veszítettem?

Felelni azonban már nem tudott. Melle elszorult, száraz, rekedt köhögés szakadt fel belőle és selyemzsebkendője piros lett a habos vértől. Isten akarta, hogy tovább éljen. Engedelmes februári időjárás miatt nedves köd szakadt Bécs városára, ami fullasztotta. A kínoktól gyötrődő homlokára kiült sárga verejték többé el nem múlt, de utolsó percéig nem hagyta magát.

— Doktor! — kérlelte alázatosan a halálfejű orvost. — Nem tud valami enyhítőt?

Az orvos megrendülve csak a fejét rázta.

Még egyszer összeszedte minden erejét és megírta búcsúleveleit. Halálosan fáradt volt és már-már beleegyezett, hogy ágyába vigyék, de ekkor eszébe jutott, hogy kedves barátjától, Rosenberg gróftól még nem búcsúzott el. Újra pennát kapott, de csak egy sort írhatott le és a kéz lehanyatlott. Néhány mélységesen szép szót diktált és ragaszkodott hozzá, hogy a levél végére sajátkezuleg írja a nevét. A toll ide-oda botlott görcsös rángással. Az írást már nem lehetett megismerni. Megrezsent, mert észrevette, hogy látása lassan elhagyja. Inkább lehúnyta szemeit, csakhogy a körülállók észre ne vegyék. Már csak ujjait tudta mozgatni, hogy akar valamit. Lassan, erőltetetten törtek elő a szavak:

— óhajtánám, ez irassék síromra:

»Itt nyugszik egy fejedelem, ki jó és tiszta szándékai mellett is elég szerencsétlen volt látni, hogy minden jó terve hajótörést szenvedett...«

Éjféltájon gyóntató papja generális abszolúcióban részesítette, ami kissé megnyugtatta.

Két órakor az orvosok, kik szervezetének minden moccnását lesték, bizalommal látták, hogy két orcáján két halvány piros rózsa nyílik, a haldokló megélénkül és azt mondja:

— Most már tudnám...

A saját formájukba fulladó szavakat azonban már nem lehetett érteni. Szája mozgott és beszélt, beszélt hangtalanul. Néha egy-egy töredék szó mégis behullott az ölébe...

— Jöhetsz, koporsós ember...

A körülállók csak a nézésükkel jelezték, hogy félrebeszél.

Hajnali négy óra után a császár mereven kinyújtotta két lábát és karjait, feje lehanyatlott a szék párnájára és nesztelenül ülve maradt. Az urak halkán hátrahúzódtak és összekulcsolt kezekkel örködtek álma fölött. Megkönnyebbülten ragyogott fel a szemük és bíztak benne, hogy a pihenés jót tesz a szenvedő Felsőnek. A szívek aggódó dobogása sietette a perceket.

És ekkor a néma csendben keserűen elmosolyodott a híres tudós orvos, akit titokban báróvá emelt halálnak neveztek és kemény, ijesztő hangon így szólott:

— Uraim! Felsőnek urunk, József császár, halott...

Pontosan reggeli öt óra volt.

Bécs még aludt.

A szél elállóit és csendes havazás indult...

XIV. FEJEZET

Három kívánsága volt a halott császárnak: Hogy holttestét fel ne bontsák, csupán csak huszonnégy óráig tartsák az udvari kápolna közepére kitéve és, hogy koporsóját szülei lábához tegyék le. Végső akaratában sem volt szerencséje. A közbeeső szent vasárnap miatt csak csillagfeljövéskor helyezhették ravatalra és másnap azonnal el is temették. A gyapjas szakállú, kiapadt, vörösszemű vén kapucinus ráfordította a kulcsot a kriptára.

Hiába rendelték el hivatalosan a gyászt, nem volt, aki a parancsot végrehajtsa. Amerre végigment a Wesselényi hintája, bódult örömben fürdőtt az ország. Minden faluban zengett a mezei muzsika, folyatták a bort és víg farsangolást vittek végbe. Császárnak, németnek öltözött maszkák állították meg a hintát és fiatalok figuráztak a lovak előtt.

— Mi, József császár megparancsoljuk, hogy azonnal szálljanak ki az uraságok, — hangzott a kacagás és tapodtat sem engedték tovább. Végig kellett nézni a gúnyból akasztófára húzott németöltözötű szalmabábok hintázását, vagy ahol egy szerencsétlen beamtert foghattak, olyan játékot rendeztek vele, hogy a végén félholt volt az árva. Lepedőbe hajították, a magasba dobták, — Hoch dér Kaiser! — kiáltották; amikor megúnták, a lepedőt alóla kikapták. A nagyobb városokban a kataszteri íveket a piacra kihordták, máglyába halmozták, hóhér cigányokkal meggyújtatták, féktelen jókedvvel körültáncolták, vagy a tűzbe belelövöldöztek, borral meglocsolták, újból felgyújtották, mint az élő embert, éppen úgy kínozták.

Wesselényi megrendülve nézte és alig várta, hogy menekülhessen. Harag fojtogatta és megundorodott a nemzeti örömtől. Néha őt is magával sodorta a fék-

télen mutatás tömegereje, az ő öröme is megmozdult, de mire százáig jutott, keserű méreggé változott. Magába roskadva, szótlanul ült felesége mellett és leeresztette a hintó bőrfüggönyét, hogy semmit se lásson. Minden szálláson újabb hír fogadta. A dámák és gavallérok törték a magyar nyelvet, gazdag díszmagyarba öltöztek, nemzeti táncot lejtettek és a csóréképű cseh komornyikokat hazaszalasztották. Fülígérő bajszú, kemény hajdúk állottak már a kapukban, akik az idegent lovastul kidobták. A rezidenciális zenekarokat szélnek eresztették. A háziurak bevitték Wesselényit a dolgozó szobájukba és dicsekedve mutogatták a felvágatlan magyar könyveket.

— Esz kérlek a Báróti Dávida úr versei (valami berühmt pap, nem ismerek még). Esz Fran.cz Kazinczy, igen szép reménységű úr, Báróti, Bessenyei, Rájnis, Petzeli, ennek a homiókirása »Nyájás Múzsá«. Van itt minden a Seelenlehretől Eklésiai Históriaig és Szükségben Segítő könyörgésig, mert én a magyar kultúrát gyámolítani tartom kötelességemnek, afféle Heili^e Pflichtnek... — és a nemes úr büszkén a mellere ütött. — Szép is esz ász anyai nyelf és én fokom serkentő díj tűzni ki.

Wesselényi meghökkenve nézett rá a házigazgadzára, aki jóindulatúlag informálta.

— Freilich du staunst dich... Persze, persze Kufstein, kicsit sok volt ász ász öt év, nem tudhatod... de most a Blütezeit a magyar Literaturnak. Pontosan nem tudok die erste, oder die zweite, de határozottan Blütezeit... A nyelv, az kissé paraszt, de fogjuk pallérozni. Én a szellemi étellel tartom a kontakt...

Bánatosan sóhajtott és ismét lehajtotta fejét Wesselényi Miklós, hogy a másik ne lássa benne a könnyekiet.

— Gráf Rosenberggel, — ő az én szomszédom, — elhatároztuk, hogy magyar lábra tesszük a birtokot. A hajdú már be van állítva, Becsből hozatunk lobogó gatyát, a küszöbre agár kutyát és az udvarra derest....

Nem bírt tovább maradni. Érezte, hogy a gazdagságtól, kincsektől ragyogó magyar ház súlyosabb börtön, mint amelyet elszenvedett. Fulladtan támolygott ki belőle és csak nagy megerőltetéssel bírt búcsút venni a szíves házigazdától, aki ragyogott a felhajnalodó szabadság fényében.

— Voltam szerencsés! Jere máskor is, egész őszig itthon leszünk! Télen nem. A telet Bécsben töltjük. Ász nem jó, ha magyar mágnás negligálja az udvart...

— Erdély! — zokogott felesége vállára borulva Wesselényi Miklós.

Mintha azt mondta volna: — Édesanyám!

Cserey Heléna puha kezével végigsimítja égő homlokát. Markába rejti két szemét, hogy ne lássa a jelent. Itt hollók lebegnek a világ sorsa felett. Egymáshoz bújtak, fáznak a permetező ködben. A lovak ércfara fénylik a ráhulló csillagfénytől... Messze Erdély felé beláthatatlan csend és feketeség. A lovak belerohannak és csak akkor horkantanak fel, mikor meglátják a Királyhágó csupasz falaira felragadt holdat. Wesselényi Miklós alig várja, hogy elrejtsek Őt is. Fenséges árnyékuk alatt milyen más az ember, mennyire elmélyült. Mintha szentírás volna a ránc minden fakérgen, az erdők csendjének végtelen templomában, hol hús szellő szentelt vízével hinti meg a homlokot egy láthatatlan kéz, s az emberi nyomtól nem érintett rengetegekben a szarvasok agancsaik között hordozzák az égbolt arany gyümölcseit, napot, holdat, csillagokat... Az első lélegzet tisztasága átjárja utolsó ízig az ember testét és megsemmisít benne minden szennyet. Ujjongva, lázasan futott az erdők misztikus titkai közé Wesselényi Miklós.

— Itthon vagyok!

Ügy érezte magát, mint a halottaiból feltámadott Krisztus. Az ágról ágra szálló madarak újból repülni tanították, a szellő lefújta agyáról a halál fátylát, a szirtek magasából lehulló vizek ezüst pora megmosta szemeit, a magasbatört hegygerincek és

csúcok vállukra emelték és megmutatták, birtokba adták régi világát. A fekete, furcsa *ízű* földből erők érték lábait, testét és új munkára feszítették. Ügy érezte, hogy a csizmájára mászó egyetlen aranybogár sokkal többet ér minden hatalomnál, múló dicsőségnél, pénznél és vagyonnál. A mély vágásokból nyulak, őzek surrantak ki és piros szemmel meglepetve rábámultak, mintha megismerték volna. Vére zúgni kezdett és vörös csillagokat hányt a látása elé, füleiben az erdők dala zengett a földről, Erdély csodáiról. A fák egymásra tették ágaikat és mennybeható szép muzsikálást tettek. Ügy tetszett, hogy amerre felfrissült lovai elrohannak, még az árnyékok is táncolnak örömben.

Szorongó kedve felderült. Új álmok, új életkötelességek kepe emelkedett e föld felett és arcukat megmutatták neki. Gyönyörű elhatározások érlelődtek meg benne, nagyszerű terveket épített, fenséges új világtervek bontakoztak ki agyában. Alig várta, hogy emberek közé jusson és megszervezze Erdély általa látott szabadságának és boldogságának lelkes hadseregét. Az első ihletésre született minden, hirtelen nyilvánkozattatásszerűen, mint a villámlás az égen. Ügy meggyült lelkében a sok szépség és jóság, hogy majd ajkán csordult ki. Valakinek el kellett mondania, ölébe rántotta kicsi feleségét és az ölelés meleg fészkeben kireszketett belőle a szó:

— Meglátod, Heléna...

Valahogy így tölti meg illattal és színnel a föld is a virágot, ahogy önmagával áthatotta az asszonyt Wesselényi Miklós a tar sziklák között hazafelé futva, melyek hallgatták és álltak az út fölött, mint elmúlt népek primitív istenszobrai.

Észre sem vették, mikor a Szamoshoz értek, csak azt látták, hogy hirtelen világosodik az ég alja és az út két szélén tüzek lobognak fel. A lovak ijedtségtől zilált sörénnyel felhorkantanak és megtorpannak az

égő út láttára, melyen fantasztikus alakok táncolnak libegő rongyokban. A kocsis kétségbeesetten igyekszik megfékezni a méneket, de megszakad karjaiban az erő és kimerültén hervad le a bakról.

— Elvesztünk, méltóságos uram! Ezek a fene parasztok felgyújtották örömükben az utat.

Wesselényi gyorsan kiugrik a hintóból és a lovak fejéhez kerül. Belenéz a rémült vörös szemekbe és rájuk dördül.

— Fecske! Szellő! Csillag! Bogár!

A négy állat megrázkódik, ráemeli tekintetét és felnyihog. A két első kinyújtja, lefújja ura válláról a fákról hullott zúzmarát és rátámasztja súlyos fejét. Wesselényi nem tudja megállani, hogy meg ne csókolja őket. Pillanatig őt is leüti lábáról a meghattottság.

— Megismertetek lovacskaím?

Csak most látja, hogy a négy halál-ló, régi kedvencei repítik a kocsit. Szeretné kifogni a námból és játszani velük, együtt táncolni velük az ősi puszták vad ritmusára és a hátukon lábujjhegyre állva a virágos fákról, avagy az égről szerelmes leánynak csillagot szakítani.

De menni kell. Ujjasával megtörli a lovak szeméit & kényes ujjal megfenyegeti.

— Jók legyetek, lovacskaím!

Felugrik a bakra és kezébe veszi a gyeplőt.

— Nohát!

A füsttömeg közül ebben a pillanatban teljes fénnel feltáruznak előttük a lángok. A lovak idegein végigrándul az irtózat és két lábra állva visszatorpannak. Sűrű fekete farkuk beborítja a földet, ahogy szembekapálnak a riasztó tüzzel. Wesselényit előnti a harag. Balöklére csavarja a gyeplőt és jobbjával megostorozza a szoborra merevült méneket.

— Mind a négyet agyonlövöm! Gyí!

A végigsértett négy állat már-már kitör, hogy az örök halálba tapodjon mindent maga körül. A vég-

zetes pillanatban érzi Wesselényi a halál angyalának szárnya tollát fején. Elsápad, de a szégyent mégsem tűrheti. Hirtelen övéhez kap és előrántja derék-pisztolyát. Felemelni már nincs ideje. Egy szelíd kéz elhárítja a fegyvert és a gőzölgő négy fekete állattest fölött csengő finom hangocska szól bele az éjbe:

— Fecske! Szellő! Csillag! Bogár!

A dühödt, vad állatok megnyugszanak.

Wesselényi Miklós csak azt érzi, hogy — talán a fák közül — ölébe száll a szép fehér asszony, mint valami jelenés, leoldozza Ökleiről a gyeplőt és mosolygva a lovak közé dobja.

— Csak úgy, édesuram, ahogy régen szoktadl

Ijedten kapcsolja magához a férfi az asszonyt.

— Az Istenért, mit tettél! Elvesztünk, Heléna!

Csak a karját veti át ura nyakán az asszony.

— Haza megyünk, lovacskaím!

Gondolkodni sincs idő. A szelíd hangra nekiugrik a négy tüzes mén az útnak, s a szörnyű vágatásban csak egy sejtelmes tűzfolyam marad el mögöttük. A felzúgó örömszivajt is csak sejteni lehet. Szemeik előtt összekavarodik minden, röpülnek a fekete kastély felé. Tárva, nyitva minden. Az udvaron fáklyák égnek az emberek kezében, de Wesselényi nem látja. Minden érzékével, boldog nagy leikével csak ezt a csodás asszonyt nézi, ki meg sem rezdül a viharzó tempóra, csak feltartott fejjel az utat kémleli, karjának lendítésével a kész halál elől félreintí a népet. Mikor a kapu alatt átsuhannak, felugrik ura térdéről, egy éleset füttyent, s a négy borzasztó mén villámgyorsan megáll. Wesselényi félig alétan, talán nem is tudja mi történik körülötte. Az asszony elsőnek ugrik le a bakról, s boldog kacagással csak annyit tud mondani: — Isten hozott haza, én édes jó uram! — s erejevesztetten ráborul az ura mellére...

(Vége)